TARİH Konuşuyor

CİLT: 6
SAYI: 35
ARALIK 1966
250 KURUŞ

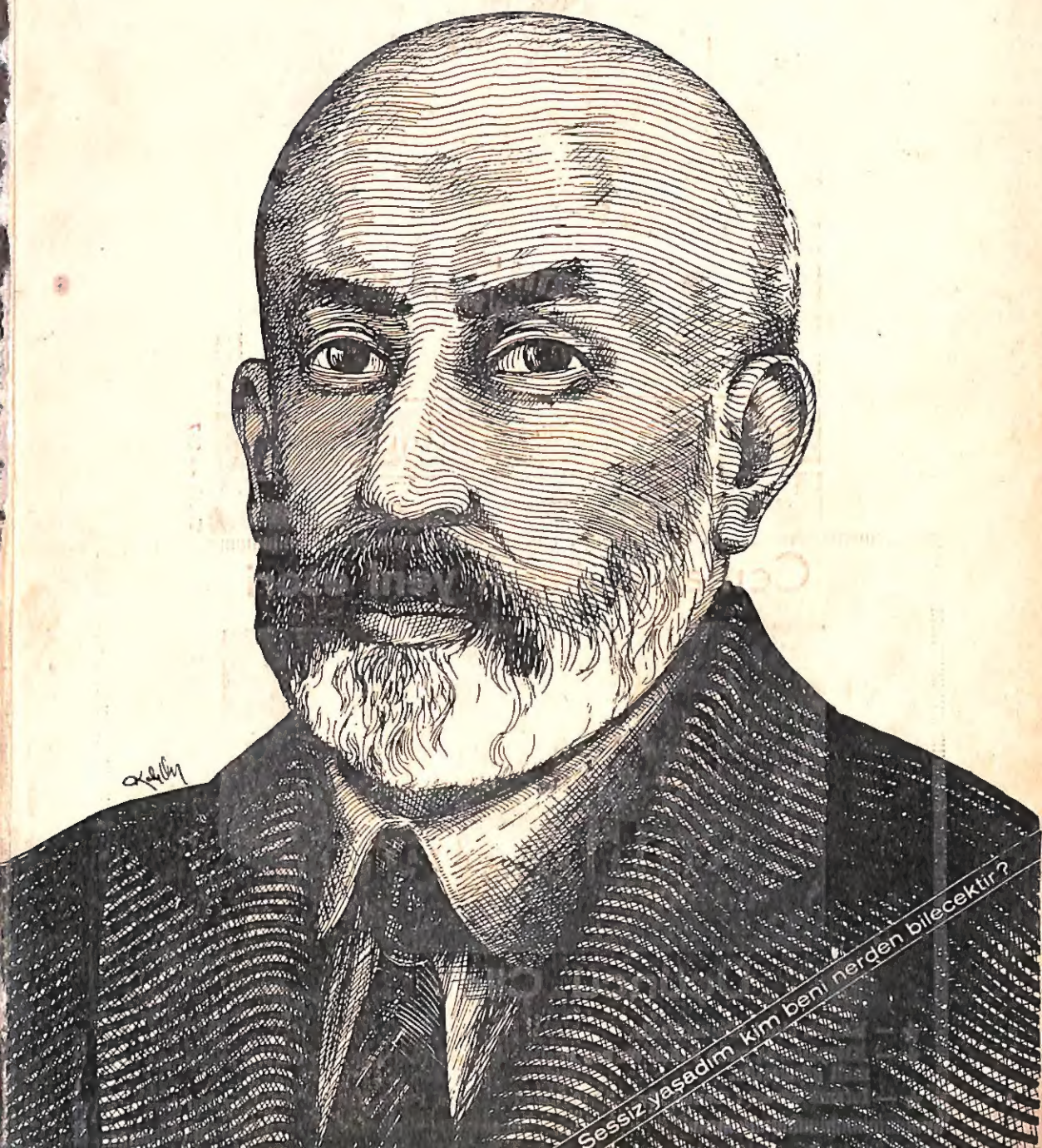

Reklâmcılık : 4538

YIL SONU ÇEKİLİŞİNDE

en az BİR MİLYON LİRALIK

APARTMAN DAİRELERİ

ve ZENGİN PARA İKRAMİYELERİ

K. Y. 14

TÜRK TİCARET BANKASI

Tarih — 207

Cemal Kutay'ın yeni eseri

TARİH Sohbetleri

Üçüncü Cildi Çıktı

★ — Karton cildli 320 sahifedir.

★ — Kitapçılarda satış bedeli on beş liradır. Abonelerine 11 lira 40 kuruşa posta ödemeli gönderilir.

★ — İsteme adresi : Cemal Kutay, Müellif - Muharrir, Posta Kutusu 167, İstanbul'dur.

Tarih — 208

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 6 SAYI : 35 ARALIK : 1966 FİATI : 250 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

●

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları Telefon : 22 78 10

●

Muhabere ve para gönderme adresi : **Posta Kutusu 67 — İSTANBUL**

●

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

●

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

●

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

●

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Mezâ ma mezâ !..

OSMANLICA ile bağını koparmış bugünkü "kuşak", yukarıdaki başlığı, Çince tâbir sanacaklardır.. Hayır!.. Bu, dedelerimizin olup bitenleri hoş görme yolunda kullandığı teselli sözüdür ve emin olunuz, o koskoca İmparatorluğumuzun kaybında, iç ve dış düşmanlardan, kasıdlı ve gaflete dayalı menfî hadiselerden çok günahı vardır...

Saadettin Efendi "Tâc-üt-tevârih" nde, Üçüncü Selim' in uğruna başını verdiği ıslâhatı 180 sene önce başarmıya kalkan İkinci Sultan Osman'ın hazin âkibeti için bu tâbiri kullanır... Cevdet Paşa, Patrona ve Kabakçı ayaklanmaları için aynı köksüz tesellinin arkasında gider, Mithat Paşanın ibretli âkibeti için Birinci Meşrutiyetin o kolay bulunmaz cesur mebusu Yenişehirli zade Ahmet Efendi bile, Meclis kürsüsünden aynı tâbire sığınmış gözükür ve son vak'anüvîs Abdurrahman Şeref Bey, Osmanı Tarihi' nde, Ahmet Rasim İstibdad'dan Hâkimiyeti Milliyyeye eserlerinde, yarıda kalmış, hedefine erişememiş, köstekienmiş, suikasda ve sabotaja uğramış, şahsî çıkarlara heder edilmiş bütün milli ümidleri, bu körolası, kahrolası tâbirin içinde oldu bitti mâzeretine sararak, gözlerimizden ve vicdanlarımızdan uzak tutmıya çalışırlar...

Bugün, düşüncelerin hükmünü dün'ün ibretlerinden ilham alarak hakikatlerin derinliğine inme çabası gösterenlere nasıl sert ve haksız dil, iftiraya varan nasıl haşin bir karşı koyma çabası gösteriliyor, farkında mısınız?

Halkın kalbi vardır... Halk, bu kalbin içinde en âdil ve tarafsız hâkimi yaşatır. Politikacı çoğu zaman hâkim kuvvetlerin ardından gider, felsefesini kendi varlığını bağladığı bu kuvvetin çıkarına göre inşâ eder: Çünkü bilir ki, yarın, bir başka hâkim kuvvet, hangi yoldan olursa olsun iktidara taht kurduğu zaman, ya kendi, veya kendisinin mayada ve ham maddede devamı, aynı fütursuzluk ve utanmazlık içinde yeni gelenin türküsü'nü söyliyecektir. Fakat Halk? Sokakdaki Adam? O'nun muhabbeti de, kini de, sevgisi de, nefreti de, bir KÖK'e dayanır: Menfaatın çoook üstünde, hakka ve hakikate dayalı bir KÖK'e!...

Yasak Kanunları'nın felsefesine bakınız: Hepsinde, Halkın Kalbi'nde yerleşememiş olmanın hıncı var: Amma görüyorsunuz işte... Bu ceza maddeleri, dil'i köstekliyor, fakat kalb'in hududuna geldi mi, hırçın ve asabî dişlerini gösteriyor, sonra çâresiz ve yetersiz homurdanıp duruyor...

Mezâ ma mezâ mı? Hayır, hayır!.. Olup bitenleri her zaman hoş görmek, olup bitti'leri yalana, samimiyetsizliğe, halka ve hakka hizmet sloganı altında kendi sefil çıkarına kullananların yolunu milletin değişmez kaderi yapar. Netice de, İmparatorluğumuzun âkibeti olur.

Maazallah, maazallah... — K u t a y .

Padişah kayınbirader ve üç enişte paşanın hazin hayat hikâyesi

Sultan Hamid ile Mahmud Celâleddin Paşa

YAZAN : CEMAL KUTAY

Abdülhamid'in şehzadeliğinde dostu, sırdaşı, arkadaşı ve ablası Cemile Sultanın kocası Mahmut Celâleddin Paşa.

Başkâtibi Kara Tahsin Paşa anlatır ki, Sultan Abdülhamid, yüce makam ve mes'uliyet sahiplerinin hatıralarını yazmalarını daima tenkid edermiş. Bu duygusunun gerekçesi olarak da arkadan kopup gelmesi mukadder karşı fikirlerin, ya hayattan ayrılmış, ya mevkiini kaybetmiş olanların kendilerini müdafaa, hatta izah yapamamak durumlarından dolayı, haysiyetlerinin zedeleneceğinden endişelenirmiş: Ne gariptir ki, Sultan Hamid'in bu temel korkusu da başına gelmiştir: Hem hal'edilmek, hem de Beylerbeyi sarayında geçirdiği inzivâ yıllarında hatıralarını yazmıya mecbur kalmak suretiyle...

Muhakkak olan şu ki, Sultan İkinci Abdülhamid, otuz üç senelik saltanatına, ömrünün sonuna kadar, yani daha sekiz yıl devam edebilmiş olsa idi, hatıralarını yazmayı asla düşünemiyecekmiş. Çünkü, Mabeyincisi Besim Beye not ettirdiği bu hatıra adı altındaki notların çoğu **devrinin ve şahsının müdafaası'dır.**

Ne kadar gariptir ki, Sultan Aziz'in ölümünü, sevmediklerinden kurtulmak için mükemmel bir vasıta olarak kullanmış olan Sultan Hamid, Besim Beye not ettirip, daha sonra el yazısı ile tashih ettiği "hatıra defteri" nde, Mithat Paşadan uzun uzun bahseder de Mithat Paşanın aynı akibetine uğramış iki enistesi, Damad Mahmut Celâleddin Paşa ile Damad Nuri Paşanın akibetlerinden hiç bahsetmez: Halbuki, iki kız kardeşinin kocaları, yani enişteleri Nuri Paşa ile Mahmut Celâleddin Paşalar, Yıldız Sarayında, Çadır Köşkünde cereyan ettiği için **"Çadır Köşkü Dâvâsı"** olarak anılan muhakeme sonunda, Mithat Paşa gibi idama mahkûm edilmişlerdi. Mahmut Celâleddin Paşa, Sultan Abdülmecid devrinin meşhur siması, Ahmet Fethi Paşanın oğlu idi. Sultan Mecid, kızlarını, değer verdiği ricâlin şahsen kıymetli yakınlarına verirken, kızı Cemile Sultanı Fethi Paşanın oğlu Mahmut Celâleddin Paşa ile, çehresi ve hassasiyeti kendisine çok benziyen sevgili kızı Fatma Sultanı da, Nuri Paşa ile evlendirmişti.

SULTAN HAMİD VE KAYINBİRADERLERİ

Sultan Hamid, daha **"şehzade Abdülhamid Efendi"** iken enişteleri ile çok yakın dost ve arkadaştı. Hislerden uzak, tamamen tarafsız bir tetkik, Osmanlı Padişahlarının içinde tam tezad halindeki duyguların aynı kişi nefsinde toplanabilmiş olması bahsindeki araştırmanın en dikkatdeğer şahsiyeti olarak karşımıza çıkaracağı Sultan Hamid'in hayatında, bu yakınlığı ve sevginin daha sonra nasıl feci ve hazin sonuçlarla kucaklaştığını ortaya koyarak isbat eder ki,

değil bir tâcidar olarak, bir ferd olarak da, böylesine karşılıklı ve mücadele halindeki vak'alar, aynı insanın ömrü içine sığmamıştır ve sığamaz: Çünkü, şehzadeliği devrinde eniştesiyle böylesine sevişen, onları sırdaşı yapan, hatta onlarla bazı ticaret işlerine girişen, hayatının büyük kısmını onların saray ve yalılarında geçiren şehzade Abdülhamid Efendi **"Sultan Abdülhamid-i Sanî"** unvanıyla tahta geçtikten sonra, önceleri bu dostluğu devam ettirmiş, daha sonra, üç kız kardeşinin üç kocası, yani üç eniştesi ile arasında büyük ve hatta kanlı mücadeleler olmuş, nihayet, ana baba bir hem şiresi Seniha Sultanın kocası ve ünlü amiral Halil Paşanın oğlu Damad Mahmut Paşa, iki oğlu Sabahaddin ve Lutfullah Beyleri beraberine alarak, gizlice Avrupaya kaçmış, orada, eniştesi Sultan Hamid'in idaresine karşı esaslı bir mücadeleye girmiş, gerçekten değerli bir ilim adamı olarak yetiştirdiği oğlu Sabahaddin Beyin fikrî istikametini verdiği mücadele yıllarının acıları içinde Brüksel'de ölmüş, fakat ardından, Sultan Hamid'e yazdığı ağır mektupların müsbet ve hadiselere dayalı isbatlarıyla, muhasebesi güç ve Padişah namına şerefli olmıyan manevî miras bırakmıştı.

Sultan Hamid, eniştesi Mahmut Paşa, bu şekilde Avrupada mücadele ederken, tam bir kontrol ve hatta baskı altında yaşattığı kız kardeşi Seniha Sultanı bir defa huzuruna kabul etmiş, hemşiresi üzerine tesir yaparak, ya kocası ve iki oğlunu memlekete dönmelerine zorlamasını, veya ayrılmasını teklif etmiş, fakat, bilgili, tahsilli, medenî ve şahsî cesaret sahibi Seniha Sultan, bu teklifleri şiddetle reddederek, yürüdüğü yolun hatalı, kendisine tekliflerinin vefa ve ahlâk dışı olduğunu haykırmış, münakaşa öylesine bir havaya bürünmüştü ki, Padişah, odayı terke mecbur kalmış, daha sonra gelen müsahib Cevher Ağa, Seniha Sultana avdetine ruhsat verildiğini söylediği zaman, Sultan Mecid'in asîl kızı, sarayın içinde derin akisler yapan yüksek sesle haykırmıştı :

"— Senden Allahın huzurunda davacı olacağım!.."

FATMA SULTAN VE AĞABEYİSİ

Kocalarının mukadderatı ve hayatları üzerinde böylesine menfi neticeler vermiş hareket ve kararları içinde, en acı akibete maruz kalan eniştesi, Fatma Sultanın kocası Nuri Paşa olmuştu.

Nuri Paşanın Çadır Köşkü mahkemesinde, Sultan Aziz'in ölümündeki "cinayet" iddiasına adının karıştırılarak, diğer damad Mahmut Celâleddin Paşa ve Mithat Paşa ile beraber muhakeme edilerek idama mahkûm edilmesi, Sultan Abdülmecid'in hassas, nahif bedenli ve çehresi gibi şefkat ve merhamet duyguları babasına çok benziyen sevgili kızını öylesine kederlendirmişti ki, hemen Yıldız Sarayına koşmuş, ağabeyisi Sultan Hamid'in ayaklarına kapanmış, Sultan Aziz'in ölüm günü kocasının yanından bir dakika ayrılmadığını, bir insanın aynı zaman içinde iki ayrı yerde bulunamıyacağını söylemiş ve Nuri Paşanın masumiyetini, zaman ve mekân göstererek, aralarında iki Kadın Efendi de bulunan muteber şahitlerle isbat etmişti. Sultan Hamid, göz yaşları tufanı içinde olan kız kardeşini "idare" etmiş, vaziyeti tetkik ettireceğine söz vermiş, fakat aynı gece yarısından sonra, hasta olan Nuri Paşa yatağından zorla alınarak mahkûmları Cidde'ye götürecek İzzeddin vapuruna götürülmüş, baca altı kamarasına elleri bağlı olarak hapsedilmişti. Bu zulme tahammül edemiyen Nuri Paşanın durumu ağırlaşmış ve baskının şiddetlenmesi ile şuurunu kaybetmiş, bunu fırsat bilenler **"— deli oldu, zencire raptı icab eder..."** iddiasıyla zavallı Nuri Paşaya bu hakareti de revâ görmüşler, Sultan Mecid'in nazik ve ikram içinde büyümüş varlıklı damadı, dayanamamış, şuuruna sahip olmadan genç yaşında Taif'de zindanda ölmüş, Fatma Sultan dul, iki yavrusu yetim kalmıştı. Feci neticeyi haber alan Fatma Sultan, kendisinden ısrarla kaçan ve bayramlarda da muayede merasiminde hemşiresi ile karşılaşmamak için elinden geleni yapan ağabeyisinin huzuruna, bir gün girmiye muvaffak olmuş, Padişah daha "şehzade Abdülhamid Efendi" iken kendisine yazdığı iltifat ve sevgi dolu bir mektubunu yüzüne fırlatmış ve Osman Nuri Beyin **"Sultan Abdülhamid-i Sanî ve devr-i saltanatı"** kitabında, hadisede rüyet şahidi olanlardan dinlediğine göre :

"— Canavar... Kardeş yüzlü canavar...

Masum ve günahsız insanlara zulmetmekten ne zevk alıyordun? Evlâtlarımı yetim bıraktın. Allahdan korkmıyan zalim... İnşaallah sen de evvelâ sürünür, sonra bizim gibi dört duvar arasında hapsedilir, derd içinde ölürsün..." diye bağırmış, feryadlar içinde Saraydan ayrılmıştı. Bu çileli hayata dayanamıyan Fatma Sultan kısa zaman içinde genç yaşında, veremden ölmüş, bir daha ağabeyisini görmediği gibi, cenazesinin de ona haber verilmeden kaldırılmasını ve huzur-u ilâhide kendisinden davacı olduğunun bildirilmesini vasiyet etmişti.

ENİŞTE PAŞA'nın AKİBETİ

Üç hemşiresinin üç zevci içinde, Sultan Hamid'in şehzadeliği zamanında en yakın dostu, sırdaşı ve arkadaşı, ablası Cemile Sultanın zevci olan damad Mahmut Celâleddin Paşa idi. Hayatına ait en ciddî ve inanılır kaynakların kaydettiğine göre, şehzadeliğinde içkiye düşkün olan Abdülhamid Efendinin bu huyundan vazgeçmesi için ablası Cemile Sultan, zevci Mahmut Celâleddin Paşadan ricada bulunmuş, o da, kayınbiraderini devamlı olarak Fındıklı Sahilhanesine davet eder, meşgul edermiş. Bu seneler, Sultan Aziz' in saltanatının son yılları idi ve saltanat makamı etrafında, sessiz ve fakat devamlı bir taht mücadelesi başlamıştı. İşte bu senelerde Damad Mahmut Paşa, veliahd olan Sultan Murad'dan sonra, tahtın varisi ve sahibi olan Abdülhamid lehine büyük bir faaliyet göstermiye başlamıştı. Sultan Murad'ın malum ağır ve çetin şartlar içinde saltanat makamına geçişini takip eden günlerde, Saray içinde "damad" olabilmenin verdiği imkânla Mahmut Celâleddin Paşa, hastalığı anlaşılan ve ergeç tahttan indirilmesi beklenen Sultan Murad'ın bu ayrılışını mümkün olduğu kadar süratlendirmek için çaba göstermiş, bunda da muvaffak olmuştu. Neticede veliahd Abdülhamid Efendi, Nusratiye **(Nüzhetiyye)** köşkünde Mithat Paşa ile tarihî mülâkatını yapıp, ağabeyisi sıhhatına kavuştuğu zaman lehine yine tahtı ona terkedeceğine dair teminatı ihtiva eden mektubunu vermesi talep edildiği zaman tereddüd etmiş, fakat eniştesi kendisini teşvik ederek **-yine Osman Nuri Beyin kaydettiğine göre-** şu fikri telkin etmiştir :

"— Ziyanı yok... Bunu imzala, tahta geç, bu mektubu da, onu alanı da ortadan kaldırmaya karışma... Ben uhdesinden gelirim!.."

Gerçekten Sultan Hamid'in saltanatının ilk günlerinde Damad Mahmut Celâleddin Paşa, **Devlet Atabeyi** halinde idi: Sarayda, sadece onun sözü geçiyordu. Öyle ki, değerli edîb, daha sonra Viyana sefaretinde sürgün hayatı yaşıyarak, vatan ve aile hasretine dayanamıyarak, havagazı ile intihar eden Sadullah Paşa bile, Mabeyn Başkâtipliğinden, Damad Mahmut Celâleddin Paşanın devamlı müdahaleleri sonunda istifa etmişti. Artık, gerçek adı unutularak, kısaca ENİŞTE PAŞA denilen Cemile Sultanın kocasının saltanat ve nüfuzu çok sürmedi. Çünkü Sultan Hamid'in şahsî mizacı, böyle bir nüfuz taksimine müsaade edemezdi. Nitekim ENİŞTE PAŞA bu idraksizliğinin karşılığını hayatı ile ödedi.

BÜTÜN İSTEMEDİKLERİNDEN KURTULMAK!..

Sultan Hamid, halkın hislerini tahrik eden mevzu olarak, Sultan Aziz'in ölümü hadisesini bütün istemediklerinden kurtulmak için elverişli vasıta olarak ele alınca, kurbanların listesine **iki eniştesini** de koydu: Nuri Paşanın hadiseye karıştırılmasının asıl sebebinin, Mahmut Celâleddin Paşanın tek bırakılarak, şahsı üzerinde durulmasını önlemek olduğu tahmin ediliyor. Nitekim, iki eniştesinin birden, önce idama mahkûm olması, daha sonra **merhamet ve atıfet-i şâhanesinin kariha-ı âliden sudur eden şefkat-ı bî menendîsi** ile, ölüm cezalarının ebedî nefye tahvili ile, **İKİ ENİŞTE** birden sürülmüştür!..

Ne Mithat Paşanın, ne de Nuri Paşa deli olarak öldükten sonra hayatta kalan Mahmut Celâleddin Paşanın sürgün ve gözlerden uzak olmalarına rağmen hayatta kalmaları ile, bu feci sahifenin kapanmıyacağını ve rahat edemiyeceğini anlamış olan Sultan Hamid, Hicaz valisi Osman Ratip Paşaya **mevzuun tehlikesiz hale getirilmesini** irade edince, o kanlı ve hatta korkunç, TAİF FACİASI vukua geldi: Mithat Paşa ile Damad Mahmut Celâleddin Paşa boğduruldu...

Mithat Paşa, cellâdlarına sadece nasihat etmiş, kendilerinin işledikleri cinâ-

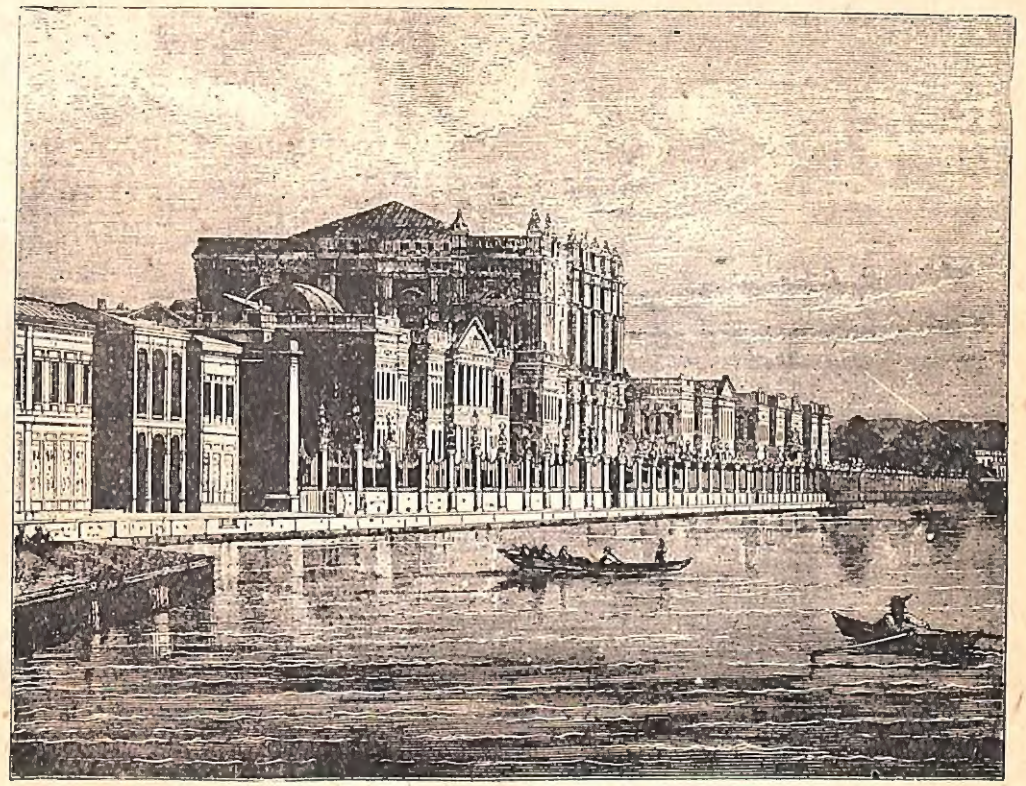

DOLMABAHÇE SARAYI

Sultan Aziz, Dolmabahçe sarayını daima tercih etmişti. Kendisinin, Fer'iyye dairesinde kanlı ölümü, vehimli Sultan Hamidi ürkütmüş, Yıldız'a, adetâ bir istihkâm haline getirttiği kalın duvarların ardına çekilmişti. İlk senelerde, ENİŞTE PAŞA, daha sonra "küçük mabeyn" olan köşke yerleşmişti. Ne kadar ibret vericidir ki, o meşhur Çadır Köşkü muhakemesi de, Mahmut Celâlettin Paşanın, Sultan Hamid'e devamlı oturması için acele tamirlerini ve hazırlığını bizzat yaptırdığı bu Yıldız duvarlarının sınırı içinde cereyan etti...

yetten dolayı Allahın huzurunda mes'ul olacaklarını hatırlatmış, inanılmaz metanet ve tevekkül içinde, sadece vatanın hayrından başka bir şeyi düşünmemiş o mubarek başını, yağlı kemende teslim etmişti. Fakat, güçlü kuvvetli bir zat olan Damad Mahmut Celâleddin Paşa, başlarında daha sonra rütbesi bir anda "binbaşılığa" yükseltilen Ödemişli mülâzım Bekir olan sekiz kaatil ile çetin bir mücadele yapmış, içlerinden ikisini yaralamış, nihayet hayalarını sıkarak ve öldü zannıyla bırakıldığı tahta kerevette, henüz kımıldandığı görülünce, yeniden boğazı sıkılarak öldürülmüştü. Bütün bu safhalar, Meşrutiyetin ilânından sonra açılan tahkikat neticesinde tebeyyün etmiş, hadisenin safhaları asla inkâr edilmemiş, fakat câniler, suçu birbirlerinin üstüne atmışlardı. O kadar!.. Çünkü ortada saklanacak ve hatta tevil edilecek hiç bir hadise yoktu.

★ ★ ★

...Ve, Sultan Hamid'in ÜÇ ENİŞTESİ de, kayınbiraderlerinin sert, haşîn, hatta bir aile çenberi içine sığamıyacak insafsız kararı sonunda, birisi sürgün olarak gurbette öldü, birisi deli olarak veremden öldü, birisi boğularak öldürüldü... ÜÇ'ü de idama mahkûm idiler, kayınbiraderleri **lutuf ve merhamet-i şâhânesi** olarak onların hayatını bağışladı amma, böylece hayata gözlerini kapadılar.

Fakat bunların içinde en acı akibet de, ENİŞTE PAŞA'nın şahsında tecelli etti...

Yirminci Yüzyılın ilk yarısında Nazi Almanyasının sembolü olan Gamalı Haç, Hitlerin iktidara gelmesinden, İkinci Dünya Harbi sonunda Almanyanın yenilmesine kadar kendini bütün dünyaya tanıttı. Aşağıdaki yazıda, Almanların olduğu sanılan Gamalı Haçın bir Türk sembolü olduğu tarihî misalleri ile anlatılmaktadır.

TARİHTE ve TÜRK Süsleme Sanatlarında:

HAÇ ve GAMALI HAÇ

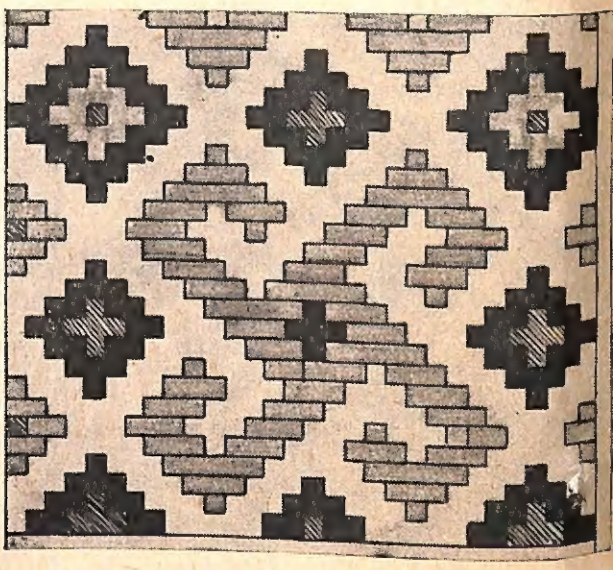

Selçuklular devrine ait Konyadaki Sırçalı Medresenin ön eyvan duvarı üzerindeki çini mozayikler. Buradaki gamalı haç'ın uçları, klişede görüldüğü üzere ikişer defa kırıktır.

YAZAN : MUZAFFER BATUR

Türkçe Çelip, Ermenice Haç, Yunanca İstavroz, Arapça Salîb denen şekil, Hıristiyanlığın kutsal sembolü olmadan çok önceleri de basit süsler halinde mevcuttu. Nitekim Sümer ve Hititlerde olduğu gibi, eski Türklerde de birçok yerlerde basit süsler halinde kullanılmıştır.

Haç veya Salîb, en kolay şekli ile birbirine dikey çakılan iki ağaçtan ibarettir. Esas şekli (T) biçiminde iken, sonradan Hıristiyanlar tarafından (+) şeklini alan Haç, yavaş yavaş dinî sembol olarak kullanılmağa başlanmış, Hazreti İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra da kutsallığı büyük bir önem kazanmıştır.

Çarmıha gerilme cezası Hıristiyanlıktan çok önceleri de mevcuttu. Eskiden canilerle kaçan esirler çarmıha gerilmek suretile cezalandırılırdı. Suçlular, ellerinden ve ayaklarından haç biçimli bir ağaca çivilendiği için, dört çiviye germek anlamına Arapça "çarmıha gerildi" denirdi.

Haç biçimindeki sembolün Hıristiyanlık dünyasında kutsal bir alâmet olarak kullanılması, Bizans İmparatoru Konstantin devrine rastlar. Rivayete göre, İsa'nın doğumundan 312 yıl sonra Konstantin, bir zafer dönüşünde geceleyin gökte haç şeklini hayalen görmüş ve o günden itibaren de kutsal sayılmıya başlanmıştır. Diğer bir rivayete göre de, Konstantin'in annesi Helena, Filistin'i ziyaret ettiği esnada yaşlı bir Yahudi, onu İsa'nın gömüldüğü yere götürmüş, toprak kazılınca üç adet haç bulunmuş, bun-

lardan hangisinin İsa'ya ait olduğunu anlamak için hasta bir kadın ayrı ayrı bu haçların üzerine yatırılmış, bunlardan birisinin üzerinde iyileşmiş olduğundan, o haçın İsa'ya ait olduğu kanaati hasıl olmuş.

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre, Hıristiyanlar Dördüncü Yüzyıla kadar haç şeklini bir sembol olarak bilmiyorlardı. Ancak Dördüncü Yüzyıldan sonradır ki, haç kutsal sayılmıya başlanmış ve bu inanış Onbirinci Yüzyılda o hale gelmiştir ki, Hıristiyanlar günlük işlerinde, meselâ yola çıkarken, yemeğe başlarken önce haç çıkarıp alın'a değdirir olmuşlardır.

Hıristiyanlık yaygın bir hale gelince, devletler ve derebeylikler haç'ı değişik şekillerde kullanmağa başlamışlardır: Bu şekiller de kulplu, çengelli, kollu, yoncalı, dişli, kıvrımlı, zambaklı, kademeli, kabzalı, çapraz tırtıllı ve nihayet gamalı haçtır.

SÜMERLERDE VE HİTİTLERDE GAMALI HAÇ

Normal haç'ın kollarının uç kısımlarının kendilerine dikey olarak bükülmesinden meydana gelen gamalı haç, Hititlerde Güneş Tanrısının bir sembolü olarak kullanılmıştır. Ekseriya madenden yapılmış olarak kutsal eşyaları üzerinde bulunan Hititlerin bu gamalı haçını, Bayat Türkleri damga, Selçuk ve Osmanlı Türkleri de mezar taşı, kilim, halı ve çini dekorasyonlarında süsleme motifi olarak kullanmışlardır.

Eski Türkler Hıristiyanlardan daha önce haçı biliyorlar ve süsleme motifi olarak kullanıyorlardı. Nitekim Sümerlerin Ur şehrinde bulunmuş M. Ö. 3300 yıllarına ait bir tablet sathındaki haç şekilleri ile, Alacahöyük kazılarında çıkan M. Ö. 3000 yıllarına ait Hititlerin Güneş Kursundaki gamalı haç, bu gerçeği ortaya koymaktadır. Halen Alacahöyük müzesinde teşhir edilen bu kursta gamalı haçlar kare biçimli bir alan içine dörderli sıralar halinde bitişik olarak sıralanmıştır. Gene aynı müzede bir çok Hitit mezarlarından çıkan ve M. Ö. 3000 yıllarına ait olduğu tahmin edilen gamalı haç biçiminde intizamsız olarak kesilmiş altın levhacıklar da teşhir edilmektedir.

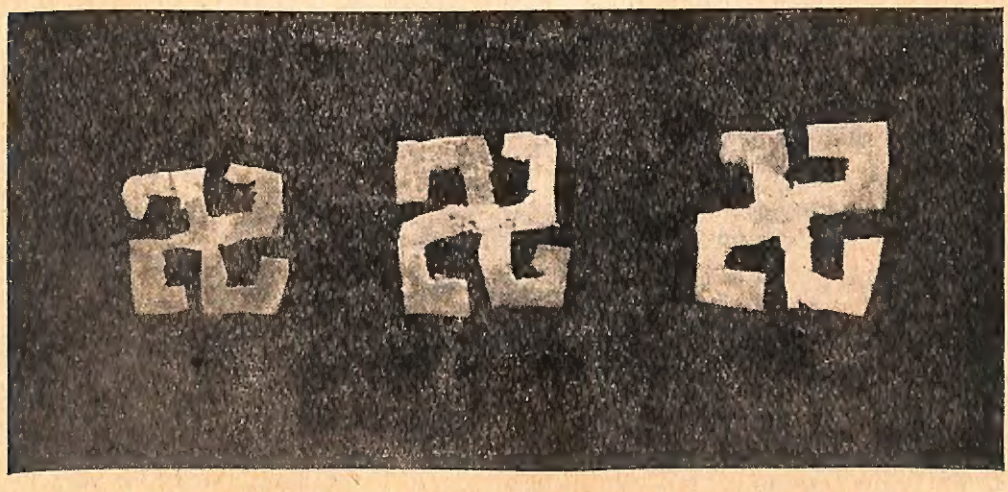

Milâddan önce 3.000 yıllarına ait olduğu tahmin edilen Hitit mezarlarından çıkan altın levhalardaki GAMALI HAÇ'lar. Bu levhalar halen Alacahöyük müzesinde teşhir edilmektedir.

Ankara Etnografya müzesinde bulunan Osmanlılar devrine ait bir mezar taşı alınlığı ortasında güneşi temsil eden bir daire içinde GAMALI HAÇ. Bunun altında, mezar taşının sahibi olarak ALİ BEY yazısı sarih olarak okunmaktadır.

SELÇUKLULARDA GAMALI HAÇ

Selçukluların ölmez eseri Konyadaki Sırçalı medresenin türbesinin kubbe merkezindeki tuğla inşaat, gamalı haç biçimli bir manzara arzeder. Bugün yok olan girişteki büyük eyvanın sağ alt duvarının yüzeyi oldukça sağlam kalmıştır. Tamamen mozayik çini dekarasyonla doldurulmuş olan bu duvarda iki gamalı haç bulunmaktadır. Bu haçların uçları ikişer defa kırıldığından, kapalı bir şekil almıştır. Yine aynı medresenin mihraplı büyük eyvanının cephe duvarı da, mozayik çinilerle kaplıdır. Bu çiniler öyle tanzim edilmiştir ki, uzaktan yanyana ve üstüste daireler halinde, yakından ise altışar kollu, her kolda ikişer gamalı haç bulunan bir manzara arzederler. Aynı dekarasyon Karatay medresesi eyvanının iç cephe duvarının sathında da görülmektedir. Bundan başka Karatay medresesinin beyaz mermerden yapılmış taç kapısının dış yüzünde ve kapı kanatlarında da gamalı haçlar vardır.

OSMANLILARDA GAMALI HAÇ

Haç'ın ve gamalı haç'ın bir Türk sembolü olduğunu çok iyi bilen Osmanlılar, onu mezar taşlarından camilere kadar çeşitli yerlerde kullanmışlardır. Edirnedeki Selimiye camii hünkâr mahfelinin sol yan duvarı ortasındaki pencere alındığında, dört defa tekrarlanan "Muhammet" kûfi yazısının elif uçları, ortada gamalı haç şeklini meydana getirmektedir. Buna benzer kûfi yazılardan meydana gelen gamalı haçlar Diyarbakırdaki Behram Paşa camiinin minber kapı kanatlarında da vardır. Bunlardan başka, Ankara Etnoğrafya müzesinde bulunan Osmanlılar devrine ait bir mezar taşı alındığında da, ortasında güneşi temsil eden bir daire içinde gamalı haç bulunmakta ve bunun alt boşluğunda da, kabartma olarak "Ali Bey" yazısı okunmaktadır.

Bütün bu tarihî kalıntılar, Haç'ın ve Gamalı Haç'ın Hıristiyanların kutsal alâmeti olmadan çok önce, Türkler tarafından bilindiğini ve bir sembol olarak kullanıldığını göstermektedir.

BÜYÜK TÜRK DOSTU

PİERRE LOTİ İLE SON GÖRÜŞMEMİZ

Yazan : CLAUDE FARRARE

Çeviren : SAMİH TİRYAKİOĞLU

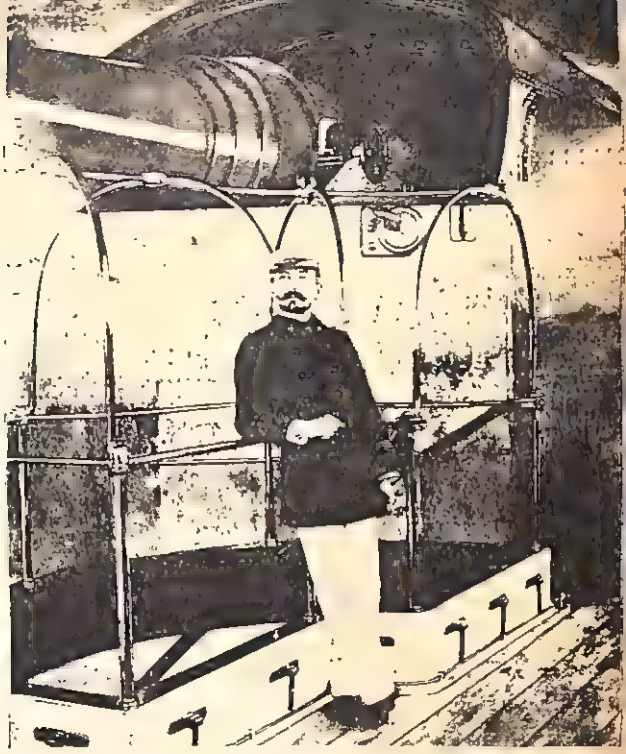

Asıl mesleği deniz subaylığı ve asıl adı Julien Viaud olan Pierre Loti, vazifeli bulunduğu Formidable gemisinin güvertesinde.

Pierre Loti (asıl adıyla Julien Viaud) bir Fransız subayıdır ve yazdığı romanlarla büyük bir ün kazanmıştır. Fransa'daki Rochefort şehrinin eski bir protestan ailesinden olan Loti, 1850 de doğmuş, 1923 te ölmüş, uzun meslek hayatı süresince İstanbul'da da görev almış, yurdumuzun güzelliklerini ve insanlarını çok sevmişti. Eyüp sırtlarından Halic'e bakan kahve ile Sultan Mahmut türbesinin karşısından Marmara denizine doğru inen cadde onun adını taşır. Çemberlitaş'tan Beyazıt'a giderken sol kolda, vaktiyle oturmuş olduğu bir evin üzerinde, bunu belirten bir hatıra levhası vardır. Pierre Loti "Bezgin Kadınlar (Les Désenchantées) adlı romanında o günlerin kafes ardındaki seçkin ve aydın Türk kadınının ruh halini, "Âzâde (Azyade)" adlı romanında da bir Türk kızıyla olan gönül macerasını anlatmıştır. Loti özellikle Millî Mücadele yıllarında davamıza hizmet etmekten geri durmamış, sözle ve yazı ile her yerde Türkiye'yi savunmuştur. Yine onun gibi deniz subayı ve ünlü bir yazar olan, Türk dostluğu konusunda onun izinden yürüyen CLAUDE FARRERE, bu sayfalarda okuyacağınız yazısında, onunlu Rochefort'daki evinde son görüşmesini anlatıyor. Loti, Farrère'den, Aralık 1921 de, Ankara'daki millî Türk hükümetinin minnet ve şükranlarını bildirmek ve bir de hediye sunmak için kendisini ziyarete gelmiş olan bir heyeti kabul edebilmek için yardım istemişti. Heyet, millî hükümetin o zamanki Paris temsilcisi Ferit Bir'in eşi Bn. Müfide Ferit Bir'le, Paris temsilciliğinin genç bir memurundan ibaretti. Şimdi Claude Farrère'i dinliyelim...

Loti'nin evini herkes tanır. Bütün gazeteler ondan bahsetmiş, bütün dergiler onu anlatmıştır. Bütün magazinlerde de onun resimleri çıkmıştır. Bilindiği gibi bu evde bir gotik salon, bir çin salonu, bir cami, bir Türk odası, bir de geniş Rö-

nesans salonu vardır... Fakat bilinmiyen şey şudur: Rochefort'daki Pierre Loti sokağı gösterişsiz bir taşra, hatta köy sokağıdır. İki yanında oldukça alçak, iki ya da pek pek üç katlı mütevazı evler vardır... Bunların hepsi beyaz badanalıdır.

Rochefort hemen hemen bir sömürge şehridir, orada yazlar çok sıcak geçer: İnsana nöbet veren, nemli bir sıcaktır bu... Eskiden burada sıtma pek yaygınmış. Birçok kapıların içinde koyu renk, cilâlı tahtadan bir parmaklık vardır. Hava çok sıcak oldu mu bu parmaklığı kapatırlar, böylelikle kapıyı açmak imkânını bulurlar. Serin hava serbestçe içeriye girer.

Loti'nin evinin de, ötekiler gibi çok eski, adeta antika olmuş bir parmaklığı vardır: Parmaklığın meşe ağacından çubukları abanoz rengini edinmiştir. Eşikteki basamak da zamanın izlerini taşır. İçeriye girerken dikkatli olmanız gerektir: Bu basamak çok yıpramış, çukurlaşmış, kullanıla kullanıla cilâlanmıştır! Birçok kuşaklar tabanlarını sürte sürte onu parlatmışlardır sanki! Geceleyin dikkat etmeden bu eşiğe basarsanız düşersiniz muhakkak...

LOTİ EVİNİ MÜZE HALİNE KOYMUŞTU

Dediğim gibi sokak bütün buranın sokakları gibidir, ev de öbür komşu evlere benzer. Size camiden sözetmişlerdi, değil mi? Bir minare göreceğinizi sanmayın! Size Çin'den, gotik sanattan da sözetmişlerdi değil mi? Kabartmalı su olukları, kıyıları kalkık damlar göreceğinizi sanmayın! Loti değişikliklerden hoşlanmazdı. Bu yüzden de herşeyden önce Pierre Loti sokağının, eskiden Saint - Pierre sokağı iken nasılsa yine tıpkı öyle kalmasını istemiş, buna çok önem vermişti.

Bu sokakta ne bir evin cephesi, ne bir kapı tokmağı, hatta ne bir pancurun rengi... Kısaca hiç bir şey değişmiyecekti. Yani büyükbabası Viaud yarın mezarından kalkıp gelirse ilk bakışta bundan yüz elli yıl önceki evini hemen tanıyabilecek; bunu hiç değişmemiş olarak, yerli yerinde bulacaktı.

İşte Loti herşeyden önce bunun böyle olmasını istemişti. Fakat beri yandan da çok uzun süren yolculukları sırasında yavaş yavaş binlerce değerli, sevimli, eşsiz eşya toplamış ve bunların hepsini, kendilerine yaraşan bir dekor içinde, evine yerleştirmek istemişti.

Bu çapraşık meseleyi çözümlemek için Loti ancak şu çareyi bulabilmişti: Evine komşu olan bütün öbür evleri birer birer satın almış; bunların dış görünüşlerini, mimari tarzlarını ve hele cephelerini hiç değiştirmemiş; fakat içlerini baştan aşağı tâdil ettirerek burada geniş bir müze kurmuştu.

LOTİ'NİN EVİNDE BİR DE CAMİ VARDI

Artık kimsenin gitmediği birkaç eski kilisedeki kalıntıları yerleştirmek için, dinî inançları hiç de kuvvetli olmıyan bu protestan adam, şurada XI. Louis'yi, burada I. François'yı hatırlatan o acaip evleri yaptırmıştı.

1900 de Çin'de Boxer'ler ayaklanıp yabancı elçilikleri basmak, yabancılara zarar vermek istedikleri zaman oraya Alman mareşali Waldersee'nin komutasında bir askeri kıta gönderilmiş, özellikle Alman ve Rus askerlerinden kurulu bu kıta, 1901 de her girdiği yeri yakıp yıkmıştı. İşte Loti o sırada birçok değerli eşyayı bu askerlerin elinden kurtararak Fransa'ya getirmiş, bunlarla iki salon ve bir de pagod vücude getirerek bunların içinde, bugün ölmüş bulunan İmparatorluk Çin'i ile ilgili en hakiki, en tarihi eserleri toplamıştı... Loti bu Çin hazinelerini büyük bir enerji ve sabır göstererek, sarhoş Prusya ve Rus askerlerinin elinden kurtarmıştı.

Yine vaktiyle Şam'da bir cami yıktırılıp kalıntıları haraç - mezat satılmıştı. Loti bunları satın alıp bir yolunu bularak Rochefort'un içinde bir de cami kurmuştu. Bu camide Türk halıları ve İran çinileri vardı. Bursa'daki Yeşil Cami'nin en parlak günlerinde bile bu halılarla bu çinilerin eşini orada görmek mümkün değildi.

KEDİLER MEZARLIĞI VE MAVİ SALON

Sözün kısası, dışarıdan baktınız mı o dolayların vasıflarını taşıyan basit beş altı tane ev görüyordunuz. Bunların içinde ise masal kahramanı Alaeddin'in

Pierre Loti'nin Formidable gemisindeki kamarası.

sarayı vardı... Fakat Loti'nin protestan dedelerinin ciddi yüzlü evleri de yine buradaydı. Eşyası kırmızı kumaşla kaplı salon, duvarları sarı kâğıtla kaplı yemek odası yerli yerindeydi. Sekiz metre uzunluğunda, altı metre genişliğinde ufak bahçe yerli yerindeydi. Bahçede bir havuz, havuzun kıyısında da ufacık bir mağara vardı... Loti "Bir Çocuğun Romanı" adlı eserinde bu mağara ile bu havuzu uzun uzun anlatmıştı... Evin duvarı önündeki küçük bir ağaçtan da Loti başka bir kitabında sözetmişti. Eskiden askerliklerini yanında yapan, sonradan evinde ona hizmet eden Sylvestre ya da Pierre, evin kedileri öldü mü onları buraya gömerlerdi.

Pierre yine oradaydı: Kırk bir yıldır Loti'ye sadıkane hizmet ediyordu. Kış günü bile yeşilden küçük ağacı parmağıyla göstererek :

"— Burası da pisi - pisilerin mezarlığı, M. Bargone (Claude Farrere'in asıl adı Bargone'dir)," diyordu. "En azından on iki, on beş tanesini gömdüm oraya..."

İşte, Loti'nin sekreteri Mauberger ile ben, bu eve gelmiş bulunuyorduk. Şimdi de mavi salonda, sanki bir ziyaretteymişiz gibi, karşı karşıya oturmaktaydık... Mavi salon, üç pencereli bir salondur, katıksız XI. Louis üslubundadır ama oldukça taşralı bir edası vardır. Vaktiyle Mme Viaud hem Rochefort şehrine şan olsun, hem de Rochefort'lu hanımları burada ağırlıyabilsin diye, böyle bir mavi salonu olsun istemişti.

LOTİ'Yİ BİR TÜRK HEYETİ ZİYARETE GELİYOR

Cami gibi, müze gibi, bütün öbür yeni odalar gibi burası da satın alınan evlerin biri bulunmaktaydı. Fakat asıl kırmızı salonun bir çivisine bile dokunulmamıştı. Loti'nin annesinin sevgili salonuydu burası. Loti de salonu olduğu

gibi, hiç bir yerini bozup değiştirmeden muhafaza etmişti ve edecekti...

Sekreteri Mauberger, Loti'nin beni niye çağırttığını anlattı :

"— Mesele şu, kaptan: Bugün buraya bir Türk heyeti gelecek ve bizim Kaptan'a galiba bir hatıra, bir hediye vererek saygılarını sunacak... Heyet Ankara'dan geliyormuş galiba... Kaptanın sağlık durumu pek iyi değil... Oğlu Samuel, genç karısıyla birlikte geziye çıktı. Kaptanın da, kendisine yardım edesiniz diye, hemencecik aklına siz geldiniz ve sizi çağırttı..."

Yağmur yağıyordu. Bahçe su içindeydi. Yağmur, havuzda halkalar meydana getiriyor, bu halkalar küçük mağaranın dibinde kayboluyordu. Loti'nin yanında çalışanlardan Lucien, benim ıslanmamı istemedi ve bir istisna yaparak beni yemek odasından ofise, ofisten de mutfağa geçirdi... Ofisle mutfak bir arada mendil kadar yer tutuyordu... Dipteki duvarda iki kanatlı bir kapı vardı ama öylesine dardı ki, benim yan dönüp geçebilmem için bile bunun iki kanadını açmak gerekti... Her ne hal ise, yan dönerek filân, kapıdan geçebildim.

Sonra birdenbire kendimi büyük Rönesans salonunda buldum: Bir köstebek yuvasından çıkıp bir katedrala girmiştik sanki: Herşey birdenbire devimsi ölçülere bürünüvermişti...

HASTALIK GEÇİREN LOTİ BİTKİN HALDEYDİ

Tavan on beş metre yükseklikteydi. Yukarıdaki galerilere doğru iki tane taş merdiven çıkıyordu. Duvarlarında eski halılar asılıydı. Yirmi basamaktan sonra bir sahanlık, kırk basamaktan sonra bir sahanlık, altmış basamaktan sonra bir sahanlık.

Sol tarafta cami vardı. Sütunların kırmızı mermerleri arasında halılar ve şallarla örtülü büyük sandukaları ve Âzâde'nin mezar taşını görüyordum. Sağda dar bir koridor vardı, sonunda da bir kapı: Loti'nin odasının kapısıydı burası. İçeriye girdim...

Beyaz kireç badanalı dört duvar. Demir bir karyola. Köşede çok dar bir şömine, içinde harıl harıl odunlar yanıyor. Kendi boyuna uygun küçük bir koltukta da Loti oturuyor.

Onu altı yıldır görmemiştim. O zaman, yani 1915 te halâ kuvvetli ve çevik, genç bir erkekti. On bir yıl önce yanında hizmet ettiğim zamanki gibi gençti. Şimdiyse yüzü bembeyazdı, avurdu avurduna çökmüştü, vücudu zayıflamış, bitkinleşmişti. Genç kalmak için sonuna kadar savaşmış, fakat birdenbire çöküvermişti.

Loti felç geçirmiş bulunmaktaydı. Güçlükle yürüyor, zar - zor konuşuyordu. Fakat görüyor, işitiyor, anlıyordu. İşte şu koltukta oturmuş değil de kasılmış bir haldeydi. Ayak ayak üstüne atmıştı... Vaktiyle adaleli, kuvvetli hallerini bildiğim bu bacaklar zavallı birer iskelet haline gelmişti. Ensesiyle yanağının birini koltuğun kadifesine dayamıştı.

HARİKALAR YARATAN ZAYIF ve MUHTEŞEM EL

Kır sakalı uzamış, saçları birden aklaşmıştı. Bir sandalye alıp karşısına geçtim, yarı oturmuş, yarı diz çökmüş haldeydim. Bir elini de ellerime aldım. Konuşmaya başladık. Daha doğrusu o konuşmağa başladı. Sonra birden durdu. Beyninde ufacık bir kan damlası yolunu şaşırmış, onu konuşamaz hale getirmişti. Yüzü birden kasılıp buruştu, elini birdenbire ellerimden çekip koltuğun kıyısını kavradı. Konuşamıyordu, elinde değildi ve bunu hissediyordu. Kendisi de korkunç bir kaygı, müthiş bir umutsuzlukla söylüyordu bunu :

"— Konuşamıyorum!.. Hiç bir şey yapamıyorum artık!.."

İşte bunu beklemiyordum. Onun bu âciz halinin yarattığı korkunçluk, bir yıldırım gibi üzerime çöküverdi. Hıçkıra hıçkıra ağlamağa başladım, sendeleyip dizüstü düştüm, bunca harikalar yaratmış olan onun o zavallı, fakat muhteşem elini, avuçlarını aldım, öptüm :

"— Sizi ne kadar sevdiğimi bilemezsiniz Kaptan," dedim.

"— Sahi mi? Çok mu seversin? Doğru mu bu?" diye sordu.

Onun da gözleri yaşarmıştı.

Odadan çıktım, trabzana tutuna tutuna gotik merdivenlerden indim. Uşağı Lucien bana yan yan bakarak sordu :

"— Çok oldu mu siz onu görmiyeli?"

"— Altı yıl..."

"— Öyleyse hakkınız var kaptan!.. Ne kadar ağlasanız yeridir..."

Loti'nin Rochefort'daki evinde, dünyanın her yerinden topladığı nâdide eşya ve resimlerle süslü "Anılar Salonu".

ÇOK GÜZEL, ÇOK ASİL BİR HANIM

Mavi salona gelmiştim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin gönderdiği heyet ayakta, utangaç ve çekingen, bizi bekliyordu. Çok sevimli bir heyetti bu. Türkiye Pierre Loti'ye minnet ve sevgilerini sunmak isterken bu görevi genç bir kadına vermişti: Müfide Ferit hanım, Paris'teki Türkiye temsilcisinin eşiydi. Yanında da pek genç bir delikanlı vardı, kendisinin temsilcilikte kâtip olduğunu söylediler, pek şaştım.

Müfide Ferit hanım hakiki bir Türk kadınıydı. Yirmi yedi yaşında vardı, çok güzeldi, çok asildi. Gür siyah saçları, süt gibi beyaz bir teni, saçları gibi kara, elmas gibi ışıltılı gözleri, sıcak ve ahenkli bir sesi vardı... Yalnız bu ses bile onu İstanbul'daki Beyoğlu semtinin Rum, Ermeni ya da Levantin kadınlarından, çarşaf ve peçeli de olsalar, hemen ayırdedebilirdi. Elleriyle ayakları küçücüktü. Türk kadınlarının o sırada benimsedikleri "sıkma baş" la saçlarını örtmüş, buna karşılık yüzünü, boynunu, omuzlarını ve gerdanını açıkta bırakmıştı.

Müfide Ferit hanım konuşmağa başlayınca söylediği sözlerin büyüsü, sesinin büyüsüne eklenmekteydi. Yeni Türkiye, temsilcisini cidden iyi seçmişti ama doğrusunu söylemek gerekirse bu görev pek de güç değildi: Ankara'daki Türk hükümeti İngiltere ve Yunanistan'la çarpışıyordu ama hak ve adalet ondan yana idi. Türkler doğdukları topraklar, üzerinde bağımsızlıkları, hürlükleri için savaşıyorlardı. Uğradıkları saldırıyı birkaç banker tasarlamış; hain, kaatil, hırsız bir kral da uygulamıştı.

SAVAŞ YETİMLERİNİN DOKUDUKLARI HALI

Müfide Ferit hanım sadece bunları apaçık söylese, karşısındakileri davasına hemen inandırabilirdi. Zaten burada da kendisine önceden inanmış kimseler karşısında konuşuyordu. Çünkü hepimiz Türkiye'ye gitmiş, olup bitenleri gözlerimizle görmüştük.

"— Loti'ye ne getirdiniz, hanımefendi? Türkiye'nin, en büyük dostuna gönderdiği o minnet ve şükran nişanesi ne?"

"— Çok önemsiz bir şey: Sadece bir halı.., modern bir halı hem.., çok da çirkin! Ama özelliği şu: Bu halı üstad için

-sırf onun için!- benzeri olmıyan işçiler tarafından dokunmuştur: Savaş yetimleri tarafından... Bunların ana - babaları son istilâ sırasında Yunanlılar tarafından öldürülmüştür.., yuvalarını korumak isterken, tabii."

"— Babaları... ama anaları da mı? Onlar da mı öldürüldü?"

Ben Şark'ta olup biten korkunç şeylere çok alışmış bir adamım. Elimde olmadan gözlerim halıya gitti: Siyah zemin üzerine pembe, yeşil ve mavi, küçük şekillerle çok zarif süsleri vardı. Bunu dokuyan, yününü düğümliyen küçük eller belki eskiden bir babanın, bir ananın -özellikle bir ananın- parçalanmış cesetlerini yoklamışlardı! Doğdukları evin kapısı önünde belki. Önceden kendilerine işkence de edilmişti herhalde... Bu halıya bakarken yüreğimi burkan bir heyecana kapılmaktan kendimi alamıyordum.

PIERRE LOTİ CAMİDE HEYETİ BEKLİYOR

Mavi salondan hemencecik Rönesans salona geçiliyordu. İkisinin arasında büyük bir perde vardı. O sırada perde açıldı: Karşımızda iki uşak vardı, Pierre ile Lucien değildi bunlar, daha gençtiler ama onlar da ötekiler gibi eski denizciydiler, Loti'nin görev aldığı gemilerde onlar da onun emrinde hizmet etmişlerdi: Çünkü Loti'nin evi sadece denize açılmış bulunmaktaydı ve bugün aylık ödiyerek yanında çalıştırdığı kimselerin hepsi, vaktiyle tıpkı kendisi gibi, Devletten aylık alarak üç renkli bayrak altında hizmet görmüşlerdi...

İşte son olarak eve alınmış olan bu iki uşak karşımızdaydı. Fransız biçimi önleri açık, altın sarısı düğmeli üniformaları içinde pek heybetliydiler. Ceketlerinin altına uzun tüylü sarı kadifeden yelekler giymişlerdi. Perdeyi açan onlardı tabii.

İçlerinden daha kıdemli olanı dosdoğru bana geldi ve askerce bir selâm vermemek için kendini tam zamanında tutarak :

"— Kaptan," dedi, "bu hanımla bu beyi kaptan bekliyor, kendisi şimdi camide..."

Şimdi saat altı, ya da altıya gelmek üzere. Aralık ayının 27 si. Dışarısı zifiri karanlık. Bulutlar yerin üzerine çökmüş, kaldırımlara da şakır şakır yağmur yağıyor...

CAMİİN LOŞLUĞUNDA LOTİ'Yİ SEÇEBİLDİK

Cami güpegündüz, hatta güneşli havalarda dahi pek aydınlık olmıyan bir yerdi. Şimdiyse geceden daha karanlık bir hali var. İçini de mahsus aydınlatmamışlardı.

Adet olduğundan fazla aydınlatmamışlardı yani. Yalnız küçük kürsünün sağında ve solunda iki tane büyük mumun ışıkları titreşiyordu. Âzâde'nin yeşil mezar taşına demir telle bağlı bir de kandil vardı.

Evet, bundan fazla ışık yoktu: Dört sanduka ile mihrabın mumları sönüktü. Her sahici türbe ile her sahici camide de sönük olmaları gerekirdi zaten. Kırmızı mermerden yüksek sütunlar, görünmiyen kubbelerin altında kaybolup gidiyordu. Sandukaların gölgelerinin vurduğu büyük ve karanlık dikdörtgenler arasında, yerdeki halılar hayal - meyal belli oluyordu.

Doğrusunu söylemek gerekirse biz çok uzaktan, mavi salondan, insanların yaşayışından, günlük alelâdelikten ayrılıp gelmiştik buraya... Rönesans salonunu geçmiş, mermerleri birkaç yüzyıl eskiden kalma bir merdivenin altmış basamağını tırmanmıştık. Hazırlıklı değildik, bir şey bilmiyorduk, hatırımıza da bir şey getirdiğimiz yoktu. Kendimizi birdenbire bu esrar dolu, ciddi bir korkunçluk dolu, ahret havası taşıyan camide buluvermiştik. Hepimiz biraz şaşırmış durumdaydık. Elimizde olmadan kapının eşiğinde kalakalmıştık. Birbirimizi itecek yerde tutuyor, hiç bir şey söylemeğe, fısıldamağa cesaret edemiyorduk...

Hele aradan birkaç saniye geçip de gözlerim bu korkunç loşluğa alışınca ileride küçük kürsüden yana Loti'yi görmüştüm. Benimle birlikte onu ötekiler de görmüş bulunmaktaydılar.

Gelecek sayıda

P. LOTİ'NİN CLAUDE FARRERE'E VASİYETİ

BİR ZAMANLAR... **Bir zamanlar dediğimiz 12 - 16 ıncı Yüzyıllar arasında Ruslar, Altın - Ordu Hanlığına, daha sonra Kırım Hanlığına çeşitli hizmetlerde bulunan Moskova Knezliği halinde idiler. Kırımlılar, Nogaylar, Astarhan ve Kazan Türkleri, Rusyanın bütün geçiş yollarını kıskıvrak kapamışlardı. Yukarıdaki klişede, Karadeniz kıyılarında, Anapa'da bir Nogay askerî kampını görüyoruz.**

KIRIM HANLIĞI, RUSYA'nın entrikaları ve Şahin Giray'ın ihaneti

YAZAN : TEVFİK NEVZAT ÇAĞDAŞ

Osmanlı tarihinin Birinci Abdülhamid devrinde bulunuyoruz. Rusya'da Deli Petro'nun zevcesi Katerina hüküm sürmektedir. Bu kadın, kocasının güttüğü politikayı ondan daha ziyade şiddetle ve süratle yürütmek sevdası ve hırsı içinde yuvarlanıp gitmektedir.

Rusya'nın ana siyaseti bütün Karadeniz havalisini alıp Boğaz'ı hükmü altına geçirmek ve Marmara'dan sonra Akdeniz'e inmekti. Nemçe hükümeti de Rumeli'yi cebine koyduktan sonra Selânik'e postu atmak gayesiyle çırpınmaktadır. Bu sebeple her iki hükümet Osmanlı devletini sırt üstü getirmek için elele vermişlerdir.

H. 1189 (M. 1775) senesi Kırım ahalisi Sahip Giray Hanı tard ile yerine Devlet Giray'ı Han intihap etmişlerdi. Devlet Giray, hükümdarlık vazifesinin halka hizmet, âdilâne iş görmekten ibaret olduğuna hükmetmiş ve başucunda umacı gibi duran Rusların saldırısından ancak Osmanlı devletinin yardımı ile yakasını kurtarabileceğini anladığı için hem padişah ve hem Halife olan Birinci Abdülhamid'e ve hükümetine karşı daima sadakat göster-

miş, temiz, vicdanlı bir devlet adamı idi. Kırım ahalisi bu zatı Han intihab etmişti. Çünkü, Ruslarla evvelce akdolunan Kaynarca muahedesine göre, Han intihabı ahalinin reyine bırakılmış ve bu hususta Osmanlı ve Rus hükümetlerinin hiç bir müdahelede bulunmamaları esası prensip olarak kabul edilmişti.

RUSYA'NIN ÇEVİRDİĞİ ENTRİKA

Ahali, Devlet Giray'ı Han intihab ettikten sonra, bazı isteklerinin kabulü için bir çok Mirzaları İstanbul'a göndermişti. Bu istirhamlar üzerine İstanbul'da Rus elçisi ile bir çok müzakere ve münakaşalar yapıldı. Neticede Devlet Giray'a formalite icabı Hanlığını kabul ve teyid eden menşur gönderildi.

Ruslar, evvelce vaki sefer esnasında Kırım ahalisinden bazı müfsitleri, bir takım hile ve entrikalarla kendi taraflarına çekmişlerdi. Müsâlâhadan sonra entrikalarını, ihtiraslarını terketmiyerek ideallerini tahakkuk ettirecek vesileleri hazırlamak niyetile Kırımda kâh hediyeler, behiyeler ve kâh başka vasıtalarla iğfal ettikleri taraftarlarını hareket geçirerek Devlet Giray aleyhine bir kıpırdama, isyanı andıran bir kaynaşma meydana getirdiler ve sonra, güya Devlet Giray'ı himaye gayesile yeniden Kırım'a asker sevkettiler.

Meselenin esasını, maksadın neden ibaret olduğunu anlıyan Devlet Giray, İstanbul'a gelmek üzere Kırımdan ayrılmıştı. Bundan evvelki Han olan Sahip Giray zamanında, bazı memuriyetlerle bir kaç defa Petersburg'a gidip gelmiş ve Ruslara kendisini sevdirmiş olan biraderi Şahin Giray, Rusların Kırımda elde ettikleri fesat şebekesinin gayreti ve Kırımda bulunan Rus askerlerinin tehdidi ile Han intihab edilmişti.

HALK, ŞAHİN GİRAY'I İSTEMİYOR

Şahin Giray, Han intihab edildikten sonra daima yanında bulunmak üzere Ruslar bir memur tayin ettiler. Şahin Giray bu Rus memurunun emri altına girmişti. Bu adamın telkini ile babalarının, dedelerinin, yani Cengiz Hanedanlığının yurdu olan Kırımı Ruslara peşkeş çekmek üzere Rus İmparatoriçesi Katerina'nın himayesini istirham maksadile birkaç Mirzayı Petersburg'a göndermişti. İmparatoriçe tabii bu arzuları memnuniyetle kabul etti. Bu sırada Ruslar Yenikale ile Kerç'de yeniden bir kale yaptılar.

Bu haberler İstanbul'a aksettikçe infial ve tehevvüre kapılan Bab-ı âli, Rus elçisine karşı şiddetli lisan kullandı; bir taraftan da harb hazırlıklarına başlandı.

Bu işin sonunun harbe müncer olacağını anlıyan Ruslar da hazırlıklara koyuldular. Bu meyanda Avusturya hükümeti de mağlûp edilecek Osmanlı ülkesinden yağlı parçalar koparmak emelile Ruslarla ittifaka can atıyorlardı.

Kırım'da Şahin Giray'ın Han olmasını ahali hazmedemiyordu. Devlet Giray gibi dürüst, adil bir Han yerine böyle bir Rus uşağının başlarında bulunması ve dedelerinin mukaddes vatanı olan Kırımı Rusların emri altına sokması halkın isyanına yolaçtı ve ahali ittifak halinde kendisini Kırımdan

Şahin Giray'ın Kırım Hanı bulunduğu ve Rusların entrikalarına alet olduğu sıralarda Kırım havalisindeki Osmanlı topraklarının birinde vali bulunduğu anlaşılan bir zata Bâb-ı âlî tarafından faaliyetinin bildirilmesi için gönderilen tahrirata verilen cevap. Mektup münderecatından, bu zatın aynı zamanda sadrazamın hususi dostu olduğu anlaşılmaktadır.

tardetti. Fakat yine Rusların tazyiki neticesi tekrar Hanlığa getirildi ve H. 1197 (M. 1782) Kırımın baştan başa düşman eline geçmesine sebep oldu.

HAİN CEZASINI BULUYOR

Fakat, kendi milletine, vatanına ihanet eden bir adamdan herhangi bir iş beklenemiyeceğini pekalâ bilen Rus hükümeti, bu adamı Hanlıktan çekip götürdüler, iskân ettiler ve oldukça cazip bir maaş tahsis ettiler. Birkaç sene sonra da istiskal ve tahkire başladılar.

Şahin Giray H. 1201 (M. 1786) senesinde Osmanlı ülkesine ilticaya mecbur oldu. Evvelâ Gelibolu taraflarında alıkonulduktan sonra Rodos adasına nefyedildi ve orada divan şairlerinden Sümbülzade Vehbi'nin kadı bulunduğu sırada idam edilerek cenazesi Murat Reis hatıresine defnolundu.

Şahin Giray'ın, Rodos'a nefyedildiği sırada kendisini affettirmek üzere yazıp padişaha gönderdiği bir musanna gazeli vardır ki, tertip şekli itibarile şaheserdir. Bu gazel :

Yâr gelüb âşıkın menzilini kılsa cây
İtmeye mi günyüzü dideleri rûşinây

beytile başlar.

Şahin Giray'ın Rodostaki kabri, yine menfi olarak Rodos'ta vefat eden meşhur şair Haşmet'in yanındadır.

Millî Mücadelenin ilk günlerinde:

Mustafa Kemal ile Kâzım Karabekir arasındaki ilk görüş ayrılığı

Yazan : **FERİDUN KANDEMİR**

Zaferden sonra, Başkumandan Mustafa Kemal ve Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşalar SON DEFA beraber yaptıkları yurt seyahatinde. (Aralarındaki, Mustafa Kemal Paşanın refikası Lâtife Uşaklıgil Hanımefendidir.)

Millî Mücadele başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa arasında çıkan ilk önemli anlaşmazlığa sebep olan, Trabzonda kendini gösteren muhalefettir.

Mustafa Kemal Paşanın -kongre dolayısile- Sivas'ta, Kâzım Karabekir Paşanın da, kolordusunun başında, Erzurum'da bulunduğu günlerde Trabzon'dan eşraf, ülema, müftü vesaire adına Müdafai Hukuk Cemiyeti ve Belediye reisinin 18 eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşaya çektikleri açık telgrafla beliren bu muhalefet karşısında, alınması gereken tedbirler hususunda Paşalar tam bir anlaşmazlığa düşmüşlerdi.

Mustafa Kemal Paşa Trabzon'dan telgrafı aldığı gün, beraberinde Rauf Beyle diğer Heyet-i Temsiliye âzaları bulunduğu halde makina başında Kâzım Karabekir Paşa ile görüşmek istemiş ve bu suretle Kâzım Karabekir Paşa da, Kurmay Başkanı Kâzım (Orbay), Saffet, Rüştü ve Dr. İbrahim Tali Beylerle, sairden mürekkep bir heyetle makina başına gelerek tam dört saat süren bir konuşma yapmışlardır. Mustafa Kemal Paşa, Trabzon'dan gelen telgrafı aynen bildirdikten sonra, konuşmasına başlayarak şöyle demiştir :

SİVAS KONGRESİNİN DÖRDÜNCÜ MADDESİ

"Sivas umumi kongresinde verilen yeni kararlarla artık ayrıca bir Şarkî Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti kalmış olmayıp, beyannâme ile de tamim edildiği gibi, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti kurulmuş bulunuyor. Trabzon'un bu hususta gerek sizin, gerekse bizim makina başında verdiğimiz izahata rağmen hâlâ yalnız Şarkî Anadolu'ya ait bir adres kullanmakta devamı, adeta yeni kararı kabulde tereddüt etmekte oldukları şüphesini doğuruyor.

Vatanın yekpâre, milletin yekvücut olup aynı teşkilâta ve aynı maksada bağlı olduğunu gösteren müşterek bir Heyet-i Temsiliyenin kabul edilmemesi meselesini müzakere ve münakaşa etmek ve Sivas kongresinin bu yoldaki kararının tadilini düşünmek, Allah muhafaza etsin, pek ziyade zararlı ve tehlikelidir.

Saniyen, telgrafdaki dördüncü maddeye ait tefsirde fâhiş bir hata vardır. Filhakika Sivas kongresinde aynen kabul edilen dördüncü madde muhteviyatı "Osmanlı Hükümeti tazyik altında bizden rabıtayı kesmek zorunda kaldığı surette dahi, biz o rabıtayı muhafaza etmek için bütün varlığımızı sarfedeceğiz" dir ki,

bugün bu karara aykırı alınmış, hatta getirilmiş bir karar yoktur. Bahis konusu olan İstanbul'la muhabereyi kesmek tedbiri, Osmanlı Hükümetinden rabıtayı kesmek değil, aksine yüksek Hilâfet makamile bağlılığımızı kesmek hiyanet ve cinayeti fiilen sabit olmuş bir Ferit Paşa heyetinin yerine millî emellere uygun, meşru bir kabinenin iktidar mevkiine getirilmesi zât-ı muâllay-ı hilâfetpenâhiden istida ve istirham eylemektir. İşte Ferit Paşa ve arkadaşlarile, bunun içindir ki, milletin ve millete meşru bir surette müzâhir olan ordu ve mahallî hükümetin resmi muhaberelerinin kesilmesi bir çare ve tedbir olarak tatbik edilmesinden ibarettir. Bu cihet anlaşıldıktan sonra da, Trabzon'un halâ açık telgraflarla "millî menfaatleri ihlâl eden kararları kabul etmiyoruz" tarzında resmi muhaberelerin eskisi gibi yapılmasına mani olunmasını istemesi, burada bir türlü tefsir olunamamaktadır. Size temin ederim ki, şimdiye kadar aleyhimizde çeşitli suretlerde mel'unca yapılan tertip ve tahriklerden hiç biri, Trabzon telgrafnamesi muhteviyatında görülen te'sirden daha fazla olmamıştır. Trabzon'daki zatların bu ciheti takdir edemez olacakları kabul edilemez."

"MÜSAMAHAKÂR DAVRANMIYACAĞIZ."

"Bildiğiniz gibi Heyet-i Temsiliye âzasından olan Trabzon'daki İzzet ve Servet Beyleri, Sivas umumi kongresinde hazır bulunmaları için tekrar tekrar davet eylediğimiz halde, hiç birine cevap bile vermemişlerdir. Buna da ne mana vermek gerektiğinde mütehayyiriz. Eğer muhterem Trabzon ahalisi Servet ve İzzet Beylerin hislerinin bâziçesi ise, ki buna hiç bir vakit inanılmaz, biz de orada mukaddes maksadı temin için kullanacak kuvveti bulmaktan aciz değiliz.

Trabzon valisine gelince, bu zat iptidadan beri bildiğiniz gibi hiç bir ahlâkî renk göstermeye muvaffak olamayan ve bu defa hem bizi hoş tutmak, hem de rezil Ferit Paşa kabinesinin itimadını muhafaza etmek maksadile pek ziyade gülünç bir ahlâkî rezalet göstermiştir. Bunda Servet ve İzzet Beylerin dahi açık telgrafla ilân olunan sefih içtihatlarının te'siri inkâr olunamaz. Bununla beraber tuttuğumuz iş memleket ve millet için ölüm kalım meselesi olduğundan, hiç bir surette bu gibi rezillere müsamahakâr davranmıyacağımız tabiidir. Bu sebeple kendilerine tarafımızdan yapılan son teklif veçhile Ferid Paşa kabinesine karşı mecbur olduğu son ve kat'i protestoyu yapmadığı takdirde, derhal Kastamonu valisi gibi tevkif edilip, ilk vapurla Ferid Paşanın yanına gönderilmesi zaruridir.

Gerek vali ve gerek Servet ve İzzet Beylere şimdiye kadar tam bir hulûs ve samimiyetle gösterdiğimiz hürmet ve tavuzu, her halde lâyık olduklarından fazladır. Sinop'ta, İnebolu'da ve Bolu'da, hülâsa, Bursa şehrinden başka her yerde, Ferid Paşa kabinesi ile rabıta kesilmiş olduğu bir sırada, Heyet-i Temsiliye kararlarının millet menfaatlerine aykırı olduğunu açık telgraflarla ilân etmek belâhatini gösterenlere karşı, hürmet etmeğe bugünkü zaman ve vaziyet asla elverişli değildir. Trabzon'da bugün ve yarın için kuvvetli bir elin bulunması lüzumunu düşünerek, ora teşkilâtına Halit Bey'in memur edilmesini muvafık buluyoruz... Cümlemiz gözlerinizden öper, hürmetler eyleriz..."

KARABEKİR NE DİYOR?

Mustafa Kemal Paşanın bu sözlerine muhatap olan Kâzım Karabekir Paşa, o anda şöyle düşünüyordu (1).

"Mustafa Kemal Paşanın henüz durumu kavrayamadığı Heyet-i Temsiliyenin de aynı halde bulunduğu görülüyor. Trabzon'dan telgraf çekenlerin gerisinde halkın da bulunduğunu düşünmiyerek Servet ve İzzet Beyleri, mücerret iki şahıs sayıyor. Trabzon ve Erzurum; Kastamonu, Ankara, Bolu hatta Sivasa benzemez. Hele Trabzon, her an işgal tehlikesine maruz bir iskele şehridir. Sonra yanı başına kadar sokulmuş Pontos hareketinin tehdidine maruzdur. Bütün gözlerin İzmir'e çevrilmiş olduğu o günlerde, bir barış için oralara mukabil, şarktan fedakârlık edilmesi ihtimalinden de korkmaktadır. Bu sebeplerle daha mütarekenin ilk günlerinde, millî teşkilâtlarını yapmış olan Erzurum ve Trabzon bölgelerinde, benim de kuvvetimle yardımımın eklenmesile, millî mukavemet hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hazırlıklar yapıldı-

(1) **İstiklâl Harbinin Esasları, Sahife : 365.**

ğı tarihlerde, Mustafa Kemal Paşa henüz İstanbul'dan bile çıkmamışlardı. Sonra Mustafa Kemal Paşanın, Erzurum kongresine benim aracılığımla girebildiğini herkes biliyordu. Şimdi Erzurum'da, işi buradan idare ediyordum. Benim haberim olmadan Mustafa Kemal Paşanın iki gün evvel makina başında Servet ve İzzet Beylere pek sert konuşarak azarlaması, Trabzon'u gücendirmiştir. Mustafa Kemal Paşayı, millî reislik makamında saygı ile tutmayı daha ilk günlerden isteyen bendim amma, ahvali henüz iyi bilmediği için, yersiz olan tekliflerini Trabzon'da tatbik edemezdim. Çünkü doğunun tehlikeye düşmesi anında ben, bu insanlarla iş görecektim. Bu sebeple her iki tarafı da kollamak ve tarafların hatalarını nazikâne münakaşadan sonra müşterek bir kanaatle iknaı müteakip icraata girişmek fazilet icabı idi. Valiye gelince; sorgusuz sualsiz bir idare amirinin haysiyet ve şerefini mahvetmemek için gereken tedbirleri alarak onu Trabzona zarar vermiyecek bir hale getirecektim."

"DÜŞMANLARIMIZA TAARRUZ SİLÂHI VERMEMELİYİZ."

Kâzım Karabekir Paşa işte bu düşüncelerle verdiği uzun cevabın sonunda, Mustafa Kemal Paşaya şöyle diyordu :

"Trabzonda kuvvetli bir milliyet ve birlik cereyanı mevcut olduğu ve birçok düşmanların da tesir ve temas için uğraştığı bir sırada, karşılıklı anlaşmazlıklara düşerek, kendi elimizle gücendirip düşmanlarımıza bir taarruz silâhı olarak kaptırmamak mecburiyetindeyiz. Esasen o telgraf da size açık gelmiyecekti. Telgrafı size yazanlar, gönderilmek üzere Trabzon mevki kumandanına teslim etmişler, bu kumandan da size şifrelemeden çektirmiştir. Servet ve İzzet Beylerin de münasip bir lisanla vaziyetlerini düzeltmeleri temin olunabilir .

Trabzon şu vaziyette iken orada kuvvetli bir el bulundurmak düşüncesine gelince; ben, o mühim ve duygulu muhitte, kuvvetli elden ziyade, makuller ile telkin ve telif hassasına sahip kuvvetli bir dimağı tercih ederim. Çünkü pekalâ bilirsiniz ki, her muhit ancak kendi evsaf ve havasını hazmedecek zihniyetleri kabul eder ve takdir edebilir. Vali Galip Beye gelince; kendisile samimi ve tesirli bir şekilde makina başında konuştum. Tekrar görüşmek ricasında bulunduğu için yine görüşeceğim. Anadoluda son zamanlarda görülen seciyesiz, ahlâksız bazı valiler karşısında artık pek ihtiyatlı davranmamız gerektiğinden, göz önünde bulundurduğum Galip Beyin durumunu tetkik ettiğim tabiidir. Netice olarak arz ederim ki, doğu Anadolu dediğimiz bölgede barometreyi dengede ve bütün Anadolu millî cereyanını istediğimiz kuvvet ve kudrette birleşmiş tutmak için, bu bölge vilâyetlerine ait kararlar alınmazdan evvel, buranın da düşünce ve kanaatini sormak hususundaki ricalarımı bu münasebetle bir kere daha arz ve teyid eylerim. Aziz arkadaşların hürmetle gözlerinden öperiz..."

MUSTAFA KEMAL ISRAR EDİYOR

Kâzım Karabekir Paşanın bu cevabı Mustafa Kemal Paşayı beklendiği gibi tatmin etmiyorsa da, bu yüzden -etrafdan duyulması ihtimali de olan- bir anlaşmazlığa meydan vermemek endişesiyle, yine makina başında verdiği uzun cevapta kısaca diyor ki :

"Trabzon'da kuvvetli bir el bulundurmak hususundaki kanaatimde ısrar ediyorum. Orada kuvvetli dimağlar çok olabilir, fakat kalplerin ihtiras ve şahsi menfaatlerle meşhun olması ekseriyetle güzel dimağların zekâları mahsulünü hiç de istenmeyen neticelere isal edebilir. Her halde bugünkü hassas vaziyette, bir takım şekle ait noktalarda münakaşaları uzatmak ve bilhassa aramızda ayrılığa delâlet edecek yeni şekiller ihdasına kalkışmak, vatan ve millete hizmet etmek isterken tamamen aksine hizmet etmiş bulunmaklığımızı mucip olabilir. Biraz rahatsızım, daha fazla oturamayacağım. Bu bapta bir mütaâlâları olursa yarın gece arzu buyurduğunuz zamanda makina başında görüşürüz. Gözlerinden öperim."

Kâzım Karabekir Paşa da : *"Bu geceki teessürümle vereceğim cevap hoş bir şey olamazdı. İşi tatlıya bağlamak ve gerek Sivas, gerek Erzurum'daki telgrafcılar yolu ile bütün memlekete Mustafa Kemal'le, Karabekir arasında anlaşmazlık olduğunu duyurup, millî kuvvetimizi durup dururken sarsıntıya uğratmaktan çekinmek lâzımdı."* diye görüş-

Beraber yaptıkları son yurt seyahatinde Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir. (Aralarındaki zat, Ali Hikmet Paşadır.)

meyi ertesi geceye bırakmayı tercih etti. Fakat ertesi gün o kadar çok muhabere oldu ki, makina başında muhabereye devama imkân bulunamadı.

20 eylül günü ise sadrazam Ferid Paşanın vali Galip Beye çekmiş olduğu bir şifre, Kâzım Karabekir Paşanın emriyle kendisine verilmemiş olduğundan, Trabzon'da ayaklanmaya benzer bir hadise çıkmıştı. İstanbul hükümetile istediği gibi muhabere edemediğine sinirlenen vali Bey, "Sadaretten gelen telgraf ve şifreler verilmiyor. İki kuvvet arasında memuriyeti devam ettirmek kabil değildir!" diye Belediye reisile, eşraf ve ülemayı toplayıp, halkı da kışkırtarak, gürültülü bir kalabalık halinde telgrafhane önüne yığıyor ve burada çoğu Müdafaî Hukuk Cemiyeti âzası olarak seçilen sekiz kişilik bir heyet, Kâzım Karabekir Paşaya protesto telgrafı çekiyor.

KARABEKİR, İHTİLÂFI TATLIYA BAĞLIYOR

Bu protesto ile fena halde sinirlendikleri anlaşılan Trabzonluları yatıştırmak için makina başına giden Kâzım Karabekir Paşa :

"Doğu illerini bağrından vurmak isteyen din ve vatan haini kimselerden mürekkep olan Ferid Paşa Hükümetiyle muhaberenin kesilmesi aklen, şer'an ve kanunen her namuslu vatan evlâdı için farz olduğu gibi, bu hususa bütün Anadolu halkı ile vilâyetler ve kolordular da ittifakla varmış olduklarından, muhterem Trabzon ahalisinin kendi felâketlerini hazırlayan böyle bir kabine ile mu-

habere edeceğine Halifemiz efendimize müracaatla, işbaşına millî emellere sadakatle çalışacak yeni bir kabine getirilmesini istemeleri çok daha muvafık olacağını ve kendilerinden ancak bunun beklendiğini" uzun uzadıya anlattı. Trabzon'da makina başında bulunanlar da bu uyarışa teşekkürler ederek, padişaha bu tarzda müracaata karar verdiklerini bildirdiler. Bu suretle Trabzonlularla aralarındaki anlaşmazlık şimdilik de olsa, bir dereceye kadar tatlıya bağlanmış oluyordu.

Fakat aynı günde, Padişah Vahidettin, Anadoludakiler aleyhine bir beyanname yayınladığı duyuldu. Ve ertesi gün Trabzon valisi Galip Bey, Kâzım Karabekir Paşaya gönderdiği bir şifrede *"Evet Paşa hazretleri, samimiyetimden şüphe edemezsiniz. Namusum, vicdanım ve asırlardan beri ailece nan ve nimetini yediğimiz Âl-i Osmana sadâkatim her neyi emrederse, ondan gayrıya ittibâım mümkün değildir."* dedikten sonra şunu ekliyordu :

"İstanbul'la ara bulmaya çalışıyorum. Ayın yirmi dördünde Gümüşhaneye gidip sonuna kadar orada kalacağımdan, her halde görüşmemizi can-ı gönülden dileyerek te'yid-i ihtiram eylerim."

Bilhassa bu şifreyi aldıktan sonra Kâzım Karabekir Paşa, koyu saltanat taraftarı, Süleyman Şefik Paşanın da yakını olduğunu iyice anladığı valiyi, tevkif ettirmeye karar verdi.

Fakat o sırada içte ve dışta "askerler valileri tevkif ediyorlar." gibi söylentilerin zararlı olacağını düşünerek tevkif işini görünüşte Heyet-i Temsiliyenin üstüne almasını istiyordu. Bu isteği Mustafa Kemal Paşa tarafında münasip görülünce, Heyet-i Temsiliye kendisine "Trabzon valisinin tevkifi için gerekenlere emir verdiğini, cihet-i askeriyenin buna mani olmaması" tarzında bir tebliğde bulundu.

Bu "gerekenler" tabii millî kuvvetler efradı idi. Ancak Doğu bölgesinde bunlar, askerin emri olmadan hiç bir şey yapamazlardı. Bu sebeple iş yine askerlere kalmıştı.

TRABZON VALİSİ GALİP BEY NASIL TEVKİF EDİLDİ?

Fakat, vali Galip Bey, zaten kendi arzusu ile gideceği Gümüşhanede, Kâzım Karabekir Paşa ile görüşmek istediğinden, orada kendisini Paşanın Erzuruma davet ettiği bildirilir, o da bu daveti kabul edip giderse, mesele kendiliğinden halledilmiş olurdu. Yok Erzurum'a gitmeyi kabul etmezse ki- etmemiştir- o zaman işin nasıl yapılıp bitirildiğini bizzat Karabekir Paşadan dinliyelim :

"Tevkife Halid Beyi (Paşa) memur ettim. Ancak bu işi asker üniformasile yapmamasını istedim. Vali Bey, 24 eylülde yanında altı adamıyla Gümüşhane'ye gelmiş. Hükümetten izin almadan Erzurum'a gidemeyeceğini söyleyince, Halid Bey de üniforması üstünde olduğu halde, tabancasını çekip tevkif ile muhafaza altında kamyona bindirerek Erzurum'a doğru yola çıkarmıştır. Bunun üzerine ben de, yolculuk esnasında şeref ve haysiyetinin muhafazasına itina ile dikkat edilmesini gerekenlere yazdım. Vali 26 eylülde Erzurum'a geldi. Kendisiyle görüştüm. Trabzon'da bütün meselenin bir İngiliz çıkarma hareketinden korkulduğundan olduğunu, kendisinin de -benim anlattıklarımla aydınlandıktan sonra- durumu daha iyi kavrayarak, artık millî cereyana tamamiyle taraftar olduğunu söyledi. Bu olup bitenleri Mustafa Kemal Paşaya yazdım."

Ayrıca, talimatım veçhile Trabzon'da vali vekili olan defterdar Bey de : *"Trabzon Valisi Galip Beyin millî emellere aykırı fikir ve fiillerinden dolayı, millet tarafından kongre -yani Heyet-i Temsiliye- nezdine gönderildiği ve millî cereyanın iktisap ettiği kuvvet karşısında bugünkü kabinenin derhal istifa etmesi lâzım geleceği"* ni İstanbul'a yazmıştır.

İşin bu suretle hal edilmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa halâ Halid Beyin (Paşa) Trabzon'a gönderilmesini rica ediyor ve *"fazla sinirli olduğunu mahzurlu buluyorsanız, Trabzon'un ıslâhı neye ve ne gibi vasıtalara ihtiyaç gösteriyorsa, doğrudan doğruya tarafınızdan ittihazını istirhamla yetiniriz,"* diyordu. Bu mevzuda gereken bütün tedbirleri almıştım. Yalnız Halid Beyi Trabzon'a gönderemezdim ve göndermedim. Halid Paşa o kadar sinirlerine hakim olamayan bir askerdi ki, son defa bile bana söz verdiği halde, Trabzon valisini üniforması sırtında olarak herkesin gözü önünde tevkif etmekten kendini alamamıştır."

26 Aralık 1936
26 Aralık 1966

İstiklâl Marşı Şairinin aramızdan Ayrılışının Otuzuncu yılında :

MEHMET ÂKİF VE ÖLÜM

Mehmet Âkif, Halkalı Baytar Mekteb-i Âlisi talebesi iken.

YAZAN : CEMAL KUTAY

Hakikî bir Müslüman olan Mehmet Âkif için ölüm, kelimenin mutlak manası ile ebedî ve sermedî hayat'ın başlangıcı idi: Ruh'un "âhiret âlemi" dediğimiz sonsuzluğun mâverâsında, lâyık olduğu mertebeye erişeceğine gönülden inanmışların huzuru içinde yaşadı ve öylece Allahının huzuruna çıktı. Mısır'daki gurbet yılları içinde son on iki ömür senesi, bu hazırlığın güç inanılır tecellileriyle doludur. Dostlarına kalbinde en geniş yeri veren Âkif, mektup yazmasını çokluk sevmezdi. Belirli şahsiyetlere, kendisinin arandığını hissettiği zaman yazar, o hassasiyet anlarında da içini dökerdi: Böylesine aşırı muhabbetine nail olmuş bahtiyar şahsiyetlerin başında, kendisine her zaman "— İkigözüm, kardeşciğim, Eşrefim..." kalbî hitabıyla kucakladığı Osmanlı İmparatorluğumuz Teşkilât-ı Mahsusa Reisi rahmetli Eşref Sencer Kuşcubaşı gelir. İstiklâl Marşı şairinin malûm tevazuu içinde hayatının bilinmiyen safhalarını da, ona yazdığı mektuplar ve Eşref Beyin Mehmet Âkif'e ait anlattıklarında buluruz.

İşte Sizlere, Mehmet Âkif'in ölümünün otuzuncu yıl dönümünde, ölüme ait düşüncelerini, Eşref Beyin bâkir bir hatırası içinden alıp takdim edeceğim: İstiklâl Marşı Şairinin de ölümden uzak kalmak istediği ânlar olmuş.

Ne zaman ve niçin ?

"— YARABBİ!.. ZAFERİ NASİB ET, SONRA HUZURUNA DAVET ET!.."

Eşref Beyi dinliyelim :

"— Mehmet Âkif'in Teşkilât-ı Mahsusa saflarında, İttihad-ı İslâm hareketine fiilen karışmasının uzun bir bir hikâyesi vardır: Beraberce, Necid çöllerine çıkarken ben, O'nun böylesine dayanıklı bir çöl seyyahı olabilece-

ğine ihtimal vermemiştim; o da, kendisine şâheseri SAFAHAT'ın en içli parçalarından olan NECİD ÇÖLLERİNDEki Peygamber Hasreti'nin böylesine coşkun ilham getirebileceğini düşünmemişti: Coğrafyanın ruhundaki enginliğe böyle sonsuz ilham haşmeti vermesiyle çöl'ü sevdi.. Öylece sevdi ki, dünyaya ait iki hasreti vardı : Birisi, Edremit'in Marmaranın enginliklerine bütün haşmetiyle bakan Pelit köyünde küçük bir çiftlik ve dinlenme evi, bir de, yine ikimiz beraber, bir defa daha ÇÖL'e gelmek!.. Fakat, öyle bir geliş ki, sade ve teşrifatsız... O, Mekke ile Medine arasından başlıyarak, Hazret-i Peygamber Efendimiz hayatında nerelerde dolaşmışsa, onun mubarek ayağının bastığı topraklara kimse görmeden yüz sürecek ve kalbindeki sonsuz İslâmî heyecanı safha safha dile getirecek... Bu hasretine kavuşabilmiş olsaydı, SAFAHAT kaç cild olur ve nasıl haşmet kazanırdı? Düşünürüm ve içim yanar...

Biz, Hail'e, İbn-i Reşid'e doğru yol alırken, Çanakkalede savaşın en çetin safhaları başlamıştı. Yalnız kaldığımız zaman, birbirimizin yüzüne endişe ile bakar, korktuğumuz acı neticenin adını söyliyemezdik. Bir gün dayanamadı ve dedi ki :

"— Eşref... Dün sabaha kadar ne için yalvardım, biliyor musun?"

Sonra, elini göğsüne koydu :

"— Cenab-ı Hakka yalvardım... Dedim ki, Yarabbi, bana Çanakkalede zaferi idrâki nasib etmeden canımı alma... O büyük günü göreyim, sonra huzuruna davet et!.."

Gözleri yaşlı idi. Kolumu öylesine parmaklarının cenderesi içine almıştı ki, şair Âkif gitmiş, Pehlivan Âkif gelmişti :

"— Adalet-i ilâhiye var, hak var, kahramanlığın bedeli var, ilây-ı kelimetullâh için bu necîb milletin asırlarca cömertçe döktüğü kanın bedeli var... Allah, İstanbul'un yolunu bu müstevlî sürüsüne açmıyacaktır Eşref... Benim kahraman Mehmetciklerim bu insaniyet ve islâmiyet düşmanlarına şehamet dersi verecek..."

EL-MUAZZAM İSTASYONUNDA ve SABAHA KADAR

Eşref Beyi dinlemiye devam edelim :

"— İbn-i Suud ve İbn-i Reşid nezdindeki vazifemizi muvaffakiyetle tamamlamıştık. Mekke Şerifi Hüseyin Paşanın ihanet hazırlıklarını maharetle gizlediği o buhran günlerinde, ÇÖL'ün kilit noktalarını ellerinde tutan bu iki kudret sahibinin devletimize karşı sadık kalmasını temin için katlandığımız bu meşakkatli yolculuğun dönüşünde, Anadolu - Bağdad demiryolunun Hicaz'a ayrılmış ve mubarek mahaller olan Medine ve Mekke'ye müntehî olacak iltisak yolunun son istasyonu olan El-Muazzam'a gelmiştik. Küçük, basit, çöl ortasında, sadece istasyon memurunun barınacağı kulubecik olan kum deryası arasında bir istasyon...

Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa beni aramış, Çanakkale zaferini müjdelemişti. Âkif'in hayatının en bahtiyar, en mes'ut ânı... Ay, bedir hâlinde idi. Çöl gecelerinin parlak yıldızlı semasını, zaferimizin şerefine aydınlatan kamerin bu efsanevî ışıkları altında, Mehmet Âkif, hiç bir başka ışığa ihtiyac bırakmıyan bu güneşi unutturacak kadar

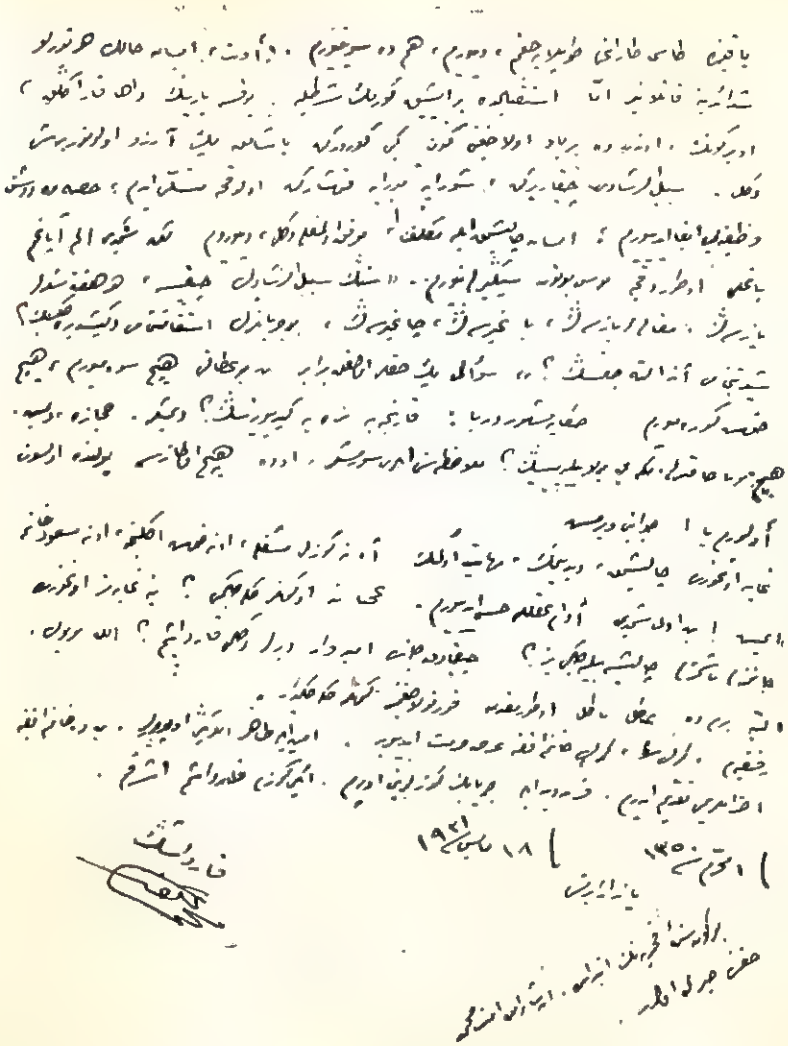

Mehmet Âkif'in "iki gözü Eşrefciğil"ne 18 mayıs 1931 (1 muharrem 1350) tarihli nektubunun son satırları.

parlak çöl gecesinde, sabahladı... İstasyon kulubesinin arkasındaki üç, dört hurmalığın içine çekildi ve, sadece hıçkırıklar duyuyorduk... İçli, derin hıçkırıklar... İşte, O, ÇANAKKALEYE LÂYIK DESTAN, bu hıçkırıklar içinde ibdâ edildi, yaratıldı... İlham sırası :

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker,
Gökden ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer,
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhidi,
Bedrin arslanları ancak o kadar şanlı idi.

mısralarına gelince, dayanamadı, kendisi gibi uykusuz, amma uyanıklılığı asâletleştiren tefekkür ânlarında olmama itimadıyla seslendi, davudî sesiyle, ve kendisinin değil de, bir ilhamın azametinden kalben kendisine bağlı dostunu da nasibedâr edebilmenin vefa duygusuyle okudu. Evet!.. O toprağa, o toprakları kurtarmak için düşen Türk askeri, bizim şu ânda bulunduğumuz diyârda, vahdâniyetin zaferi için toprağa düşmüş Bedir mücahitlerinin yoluna yeni bir şehamet destanı eklemişti.

Sabaha kadar süren ilham saatleri sonunda, SAFAHAT, hayır sadece SAFAHAT değil, Türk destan edebiyatının o eşsiz şâheseri tamamlandığı zaman, Mehmet Âkif, vazifesini tamamlamış fânilerin az kula nasib olan rahatı ile yüzüme derin derin baktı :

"— Artık ölebilirim Eşref... Gözüm açık gitmez..." dedi.

YİRMİ YIL DAHA...

Mehmet Âkif, bu her safhası heyecan veren tahassüslerden sonra, daha YİRMİ yıl yaşadı ve adını adı ile kucaklaştırdığı İSTİKLÂL MARŞI'nı, ÇANAKKALE DESTANI'ndan altı sene sonra, Ankara'da, Tâcüddin dergâhının zemini taş, loş odasında milletine armağan etti...

Böylesine emeği olduğu zaferden sonra, neden vatanını terkettiği ve ancak, ruhunun selâbetiyle hayatını devam ettirerek 1936 yazında, harâp ve bitik bedenle vatanına kavuştuğu ayrı bir mevzudur. Ki, bu hadisenin içyüzünde de, Mehmet Âkif'in o eşine zamanımızda kolaylıkla rastlanmıyacak ruh ve ahlâk kuvvetinin derin izleri vardır.

Unutulmaktan korkmuyor, insanoğlunun vefasızlığını en sert gerçekcilikle görebilmenin idraki içinde bulunuyordu. Hatta kendi kıymetlerini ve değerini inkâr bahasına...

Kendisine derin bir hürmetle bağlı olan Şerif Muhittin Beyefendinin kardeşi ve talebesi olan Şerif Abdülmecide armağan ettiği resmin arkasına şu kıt'ayı yazmıştı :

Toprakda gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler, bu heyûlâyı da er geç silecektir,
Rahmetle anılmaktadır amma ebediyet,
Sessiz yaşadım, kim beni nerden bilecektir?

Doğru... Emeklerine ve şahsiyetinin değerine rağmen SESSİZ YAŞAMIŞ'tı... Amma bu sessizlik içinde, şarlatanlığın öylesine üstünde ve kendisine atılmak istenen adi iftiraların öylesine yukarısında idi ki, Bayazıt Camii'nin avlusuna getirilen cenazesini, bir ânda, yerden fışkırır ve gökden inercesine TÜRK BAYRAĞINA sarıveren üniversitenin o günkü milliyetçi gençliği, korkunun ve "— Acaba ne denir?" eyyam endişesinin üzerinde taşıdı. Aslında adı, her sabah, İstiklâl Marşı ile beraber Türk nesillerinin kalbinde ve vicdanında idi.

Fotoğraf çektirmeyi hiç sevmezdi. Neden bir karaltıdan unutulmamak hayâlini taşımalı idi?

Bir canlı izin varsa yer üstünde silinmez,
Ölsen seni sırtında taşır toprağın altı,
Ey gölgeden ümmidi vefâ eyliyen insan,
Kaç gün seni hatırlatacaktır şu karaltı !

Aslında, bir fotoğrafın karaltısına sığınan tesellisini, şekli mevki ve adlarına rağmen, böylesine muhtaç olanlara bırakması yaraşırdı. Tenezzül bile etmediği bu gerçek, ölümünden OTUZ yıl geçmiş olmasına rağmen, öylesine ibretli tecelliler içindedir ki, kalbimizdeki yeri İstiklâl Marşımızla kucaklaşmışa benzer...

Eski ÜÇ AY'larda

Ramazan'ı Karşılama Hazırlıkları

Yazan :
CEMALEDDİN SERVER REVNAKOĞLU

Evvelce başlı başına bir âlem olan ramazanı karşılamak, ta "üç aylar" dan (1) başlardı. Namazlarını muntazam kılamıyanlar yeniden namaza başlar, sahib-i tertib olup "kaza" sı olmıyanlar (bir vakit namazını geçirmemiş bulunanlar) ayrıca nafile kılarlar, fazladan ibadet yaparlardı. Haftanın birkaç gününde, bilhassa pazartesi ve cuma günleri nafile oruç tutarlardı. Hatta üç ayları, Recep, Şaban, Ramazanla beraber baştanbaşa oruçla geçirenler olurdu. Her camide ve evlerde hatim duaları, hâfız cemiyetleri, "bed'i besmele" denilen Kuran-ı Kerîm'e başlama cemiyetleri tertip edilirdi. Velilerin yattığı türbelere adaklar adanır, cami ve tekkelere, mahalle mekteplerine yeni yeni vakıflar konurdu.

Ayın ilk cumasını, Peygamberimizin mihmandarı Hazreti Halid'in manevi huzurunda kılmak için Eyyüp Sultan'a gidilir, son cuması için de Süleymaniye camii şerifindeki büyük cemaatin safları arasında bulunmak, kaçırılmak istenmezdi. Bu camilerde cuma namazını edâ edenler, Kadir Gecesi Ayasofya'da top kandil'in altında, Hızır aleyhisselâmı bekliyenler gibi burada da Hızır'a kavuşacaklarını sanırlardı. Bunlar arasında Hızır'a mülâki olduklarını fakat kaş göz arasında kaybolduğunu hayıfla ve hayretle söyleyenler bulunurdu.

Bilhassa ÜÇ AYLAR'da Selâtin camilerindeki mevlidler, mahşerî bir kalabalıkla dolar, mubarek gecelerde müminler, sabahlara kadar dua ederlerdi.

Okunmak ve "taş almak" için Kocamustafapaşa'da Sünbül Efendi hazretlerine gidilirdi. Türbe-i şerife ziyaretinden sonra onun "Zincirli Tekkesi" nde zikre girilirdi. Yaşlılıkları, rahatsızlıkları veya zikir usullerini bilmemeleri dolayısiyle zikre ve âyine giremiyenler, tevhidhanenin kapı tarafındaki yan maksurelerde sıra ile otururlar, zikr-i şerife ancak bu şekilde gönülleri ile katılırlardı. Eğer bu ziyarette çocuğun sınıf geçmesi, zihin açıklığı mevzubahs ise, o zaman Mevlevihane Kapısı dışına çıkılır, orada yatan büyük velî Merkez Efendi hazretleri de ziyaret olunurdu. Hazret-i Merkez, Sünbül Sinan'ın baş halifesi olduğundan bu ziyaret, doğrudan doğruya yapılamazdı. Daha önce mutlaka Sün-

(1) **Ninelerimiz, dedelerimiz üç ayları ve diğerlerini Muharremden başlıyarak şöyle sayarlardı : Aşura, Safer, Büyük Mevlûd, Küçük Mevlûd, Büyük Tevbe, Küçük Tevbe, Recep, Şaban, Ramazan Bayramı (Şeker Bayramı), Aralık, Kurban (Kurban Bayramı yahut Hacılar bayramı).**

bül Efendi hazretlerini ziyaret etmek ve ancak ondan sonra Merkez Efendiye gelmek lâzımdı. Bütün İstanbul halkı ve bilhassa tarîkat mensupları, buna çok dikkat ederlerdi.

YARAMAZ ÇOCUKLARIN TESBİHTEN GEÇİRİLMESİ

Yaramaz çocukları tesbihten geçirmek, baş ağrısına tütsü veya "mühr-ü şerif" almak maksadı ile de Yemiş'te, Zindan Kapısındaki Baba Cafer hazretlerinin türbesine baş vurulurdu. Afacan çocuklar, bu loş türbenin içinde, türbedar efendinin elile sandukanın etrafında bir düziye koşturulurdu. Türbedar efendinin gördüğü lüzuma göre, bu koşturma ve dolaştırma üç, beş, bazen yedi defa tekrar edilirdi ve mutlaka tek sayı üzerinde yapılırdı.

Mevsim icaplarına göre gezmek istiyenler de, Üsküdar'a Celvetiye tarîkatinin pir-i meşhuru Aziz Mahmud Hüdai hazretlerine kadar uzanırlardı. Bu vesile ile geziyi uzatmak arzusunda bulunanlar, Beykoz'un tepesinde, Boğaz'a hakim bir dağ gibi görünen Yûşâ hazretlerine kadar çıkarlar ve bu ziyaretleri ile de nedense ve nasılsa "yarım Hac" sevabı aldıklarını sanırlardı.

Bu güzel âdetler, bir bakıma eski bir inanç olmakla beraber şurada sırası gelmişken bilhassa arzedelim ki, Peygamber olarak bildiğimiz hazreti Yûşâ, İstanbul taraflarına ayak basmış değildir. Burada ona atfedilen ve onundur diye hürmetle ziyaret edilen bu metrelerce uzun, upuzun kabrin, hakikatte hazreti Yûşâ ile hiç bir ilgisi yoktur. Burada yatanın kim olduğunu da henüz tarih tanıtamamıştır. Rivayetler vesikasızdır.

TÜRBE ZİYARETLERİNDE USUL VE ÂDÂB

Bu suretle yedi evliya türbesi birer birer dolaşılır ve bu evliya ziyaretleri, bazen kırkı da bulurdu. Hepsinin kapısı eşiğinde hale ve vakte göre bir koç veya koyun kurban etmek, hiç değilse bir tavuk, horoz kesip, çevrenin fıkara halkına dağıtmak, türbe ziyaretlerinin usul ve âdâbından bilinirdi. Bu usul ve âdâbın, sık sık icra edilmesi de, aynı zamanda bir hayır işlenmiş olduğundan fakirleri, garipleri sevindirir, gönülleri hoş eder, dolayısile evliyaullah'dan himmet alınmasını hayırlı ve sevaplı işler karşılığı olarak kolaylaştırmış olurdu.

Türbedar efendinin, ziyaretçiyi sanduka önünde iri daneli kocaman tesbihden usulü ile atlatması ve sanduka örtüleri arasından alınmış hazır muska, tütsü ve "cevher" vermesi, yazılı bakır tasla ve kendi elile "şifalı su" dan içirmesi ve bunlara karşılık türbeden ayrılırken kendisine ait minderin veya pöstekinin altına usulca bir kaç kuruş bırakılması usuldendi ve ziyaretin zımnen "duhuliye" si demekti. Bunun mümkün olduğu kadar türbedar efendiye sezdirilmeden yapılması, hem bir nezaket eseri, hem de Allah indinde dua ve niyazların makbuliyetine manevi bir işaret sayılmakta idi.

MÜMİNLERİN HASRETLE BEKLEDİĞİ ÜÇ AYLAR

Yine bu kutlu günlerde "gecesini kıyam, gündüzünü siyam" ile geçirir denildiği şekilde bütün gecesini zikir ve ibadetle geçiren ve bir tarîkate intisabı var ise, sabah namazlarından sonra "evrad-ı şerife" okumakla, şayet tarîkate mensup değilse "delâil-i hayrat" kıraat etmekle kuşluk vaktini bulanlar az değildi.

Gecenin "sülüs vakti" nde (üç bölümünde) "temcid'e, teheccüd" e kalkanlar, yahut evrad, ezkâr, istiğfar, tesbih ve tahmid ile seccade üstünde sabahlıyanlar, hemen her evde, bilhassa yaşlı halkı çok olan evlerde daima görülürdü.

Hac niyetile sakal bırakanlar, yemeden içmeden kesilip camilerin bir köşesinde günlerce itikâfa girenler, Kuran-ı Kerîm'i hatmedenler, Hatm-i Şerif duası yaptıranlar da hep bu ayları beklerlerdi. Hıfz'a başlamak, hıfz'a çalışmak, yahut Kur'an-ı Kerîm'in cüz başlarından veya sonlarından bir kaç sahife ezberleyip "yarım hafız" olmak da, bu aylara mahsus gibi idi. Zira bu aylarda yapılan her şey daha feyizli, daha bereketli olmada idi.

Bu ayların hürmetine kıyafetlerine düzen vermek istiyen Mevlevî dervişleri sik kelerini, tennurelerini (2) ve diğer tarîkat müntesipleri de deve tüyü, bal köpüğü veya süt beyazı rengindeki ortadan kı-

(2) **Mevlevi dervişlerinin, sema âyin-i şerifi sırasında sırtlarına giydikleri kırmalı etekli entari.**

Hiç bir mevsim ve hadise, büyük küçük, bütün camilerin Ramazanı karşılamak için, aileler gibi, ÜÇ AYLARDA başlıyan hazırlığına mâni olamazdı. Bu, sadece Evkafın üzerine terettüb eden vazife değildi. Mahalli zenginler ve bütün müminler, takatları içinde bu şerefli vazifeye şevk ve zevkle iştirak ederlerdi.

lınçlı (tek dilimli) arakiyelerini (derviş başlığı), onun üzerine kıvrım kıvrım, kat kat dolanmış yeşil, siyah, kırmızı, sarı veya krem rengi şemlelerini (ince sarık) yıkayıp, ütüleyip yeniden sararlardı.

Kısasına "haydariye", diz kapağına kadar uzayanına da "huseyniye" denilen yine yeşil, kırmızı veya kahverenginden aba yeleklerini değiştirirlerdi.

DERGÂHLAR VE MEDRESELER

Zamanının ilk büyük konservatuarı sayılan dergâhların zikir âlemlerinde büyük bir coşkunluk göze çarpardı. Mekteplerde "ilâhiciklik" e, tekkelerde "zâkirlik" e özenen güzel sesliler de bu aylarda meşke başlayacak olurlarsa daha çabuk feyiz alacaklarına inanırlardı. Bundan dolayı ilâhi meşk eden meşhur Zekâi Dede, Balat İmamı Hasan Efendi, Yeniköy'lü diğer Hasan Efendi, Yaşar Baba ve Terlikçi Mehmet gibi tanınmış birinci sınıf zâkirbaşıların ve hocaların talebe sayısı, bu aylarda daha çok artar ve yenilenirdi.

Medreselerde talebe-i ulûm'un cerre çıkmaları da, bu ayların başında başlar ve ramazanın sonuna kadar devam ederdi. Cerre çıkmak, bir çeşit ilmiyye stajı yapmak oluyordu. Bir çoğunun gözleri sürmeli, kıvırcık müzellef sakallı genç softalar, taze mollalar, yumruk kadar küçük başlarında acemice sarılmış kocaman bir sarıkla ve sırtlarında "Muaviye Cübbesi" denilen kısacık bir cübbe veya eski salta ile uzak köylere dağılırlar; buralarda namaz kıldırarak, mukabele okuyarak, yahut cemaate va'z-u nasihat ederek ve ramazan sonunda "fitre" ve "zekât" gibi dünyalıklar toplıyarak bir senelik geçimlerini, böylece doğrultmıya çalışırlardı.

ÜÇ AYLARDA ÇARŞI VE PAZAR

Evlerin "ramazaniyelik" masrafları da, bu Recep, Şaban, ayları içinde düzülür, çarşı ve pazarda halkın ve cemaatin

gelip geçtiği yerlerde, dükkân ve mağazaların cemakânları, vitrinleri boydan boya süslenir, daha da zenginleştirilirdi.

İstanbul ve Galata çevresindeki piyasa yerleri, hususile Yemiş, Asmaaltı cihetlerinde, Yağkapanı'nda, Balkapanı'nda, hele Mısır Çarşısı'nda ticaret yapan esnafın faaliyetleri, alış verişleri hergünden ziyade olurdu.

Devrinin İslâm üniversitesi haysiyetini taşıyan ve yetiştirdiği benam ülemasile meşhur olan Fatih camii başta, ramazana mahsus sergilerile şehrin içinde birinci gelen Beyazıd camiinin avlusunda biriken kalabalık, ve diğer selâtin camilerini tıklım tıklım doldurup taşan cemaatin azamet ve kesafeti, avlu meydanlarını ve sergi önlerini mahşerden bir numune haline getirirdi.

Yahudilerin "Zaharya geçesi" nden bize geçmiş uydurma ibadetlerden "Zekeriya sofrası", evlerde Şaban ayının ilk pazartesi akşamı, akşam ezanı ile yatsı arası kurulurdu. Mevsime göre tatlı tuzlu, yaş kuru her çeşit meyveden ve çerezlerden alınarak büyükçe bakır tepsinin veya "sini" nin etrafı çepeçevre donatılırdı. Sofra başında ne muradı varsa ona göre niyet edilirdi.

GÜLLÂÇ OCAKLARI

Bu aylarda dükkân saçaklarında ve zengin sofralarında görülmeye başlıyan şeylerden biri de güllâç demetleri, güllâç tatlıları idi.

Eski Türk tatlıcılığının güzellerinden ve en hafiflerinden biri olan güllâç'lar, İstanbul'da Mevlevihane Kapısı ile Silivri Kapısı arasındaki imalâthanelerde yapılırdı. Bunlar gayetle büyük küfelere konulur, küfenin gıcırdısına ayak uydurup adım adım yürüyen köylü kılıklı bir takım adamların sırtlarında Yemiş taraflarına, bilhassa Asmaaltına getirilir; renkli sazlarla bağlanmış, incecik elvan kâğıtlarla süslenmiş, hatta bazılarının üstüne yine renkli camlardan onluk aynalar takılmış, büyüklü küçüklü, inceli kalınlı güllâç demetleri, dükkân saçaklarına, daha bu aylarda taraf taraf asılmaya başlanması, saz şairlerinin toplanıp yârenlik ettikleri "semaî kahveleri" nin "muamma askısı" na (3) benzerdi.

Güllâç ocaklarında çalışanların ekseriyeti kadındı. İmalâthaneleri işletenlerin büyük bir kısmı da, yine kadın işçilerdendi. En azı yirmi kişiden ibaretti. Bıçakçı Ahmed'in Şahvar, Kara Yaşlı - Kara Başlı diğer Şahvar, Sadberk Bacı, Arap Cemile, Nazlı, Derviş Mehemmed, Hayri Molla, Tatar Abdullah ve daha bazıları İstanbul'da iyi güllâç yapmakla tanınmış eski ustalardandı. Bu sanatkâr insanlar senede ortalama olarak yüz bin okka güllâç çıkarırlardı. Bu ustaların tezgâhından çıkan "Mevlâne Kapı Güllâçları" çok meşhur olmuştu. Kendileri de o civarda otururlardı.

CAMİLERDEKİ HAZIRLIK

Selâtin camilerinde, kürsü şeyhlerine mahsus "mev'ıza" lar, minare mahyaları, mahyalarda türlü resimler, bu ayların girmesile hazırlanmıya başlardı.

Üç ayların başında "müjdeci kandil" ile beraber giren ve birbirini ara ile takip eden kandillere daha sonra gelen ramazan, kadir ve bayram gecelerine eskiler "leyali-i mübareke" derlerdi. Pek azametli şekilde geceli gündüzlü kutlanıp ihlâs içinde ihyâ edildiğinden tekke ve tarikat mensuplarınca da "ihya gecesi" denilmişti.

Cami ve tekkelerde bu gecelere mahsus olarak yapılan çok cemaatli ve cemiyetli ibadetler, müslüman gönüllerini, hakikaten ihyâ ve imar etmekte idi.

Kandillerin gelişi, sadece minarelerin donatılması, akşam sofralarına simid, çörek konulması veya sokak başlarında mahalle delikanlılarının "sebil-ül-lah, sebil-ül-lah..." diye gelene geçene su dağıtmış olmasından ibaret bırakılmamıştı. Ayrıca kandil alayları, mevlid alayları, Surre-i Hümayun alayları yapılır, zamanın padişahı da, saray erkânı ile birlikte bu alaylarda bulunurdu.

TEKKELERDE İHYA GECELERİ

Okumuş, okumamış, şehirli, köylü her sınıf halkı kubbesi altında, postları üstünde bir araya getiren ve hepsini karşı karşıya, diz dize oturtan, bir sofranın başında çevreleyip, yanyana yemek yediren, yemekten sonra da hepsine aynı

(3) **Eskiden halk şairlerinin toplanıp karşılıklı şiirler söyledikleri kendi kahvelerinde ortaya atılan bir muammaya cinaslı ve cemiyetli şekilde karşılık verilinceye kadar tavanda asılı duran manası çözülmemiş kapalı mefhum.**

dersi okutan, aynı telkini yapan İstanbul tekkelerinde, ihyâ geceleri için mükellef cemiyetler tertip olunur, büyük merasim ve âyinler yapılırdı.

Bugün tamamile unutulmuş bulunan "Regaibiyye" ve "Miraciyye" ler de pirî sani Selâhaddin-i Uşşakî'nin "Regaibiyesi", Kutb-u nâyî Osman Dede'nin meşhur "Miraciyye" si teşvihlerile (kendine mahsus) ilâvelerile birlikte okunur, saatlerce süren kuud tevhidleri, dalga tevhidleri, ayrıca kıyam zikirlerinden kıyam ism-i celâli, kıyam hayyi, içiçe iki, üç halkalı muhteşem devranlar, birbirinden zevkli, feyizli ve gayetle ahenkli olarak çok defa sabah namazı vaktine kadar bıktırmadan, usandırmadan vecd içine sürüp giderdi. Bunların en ihtişamlısı Kocamustafapaşa'da Sünbül Efendi hanikahında olurdu. Drağman Sünbülî tekkesinin son postnişini Şerefüddin Efendi merhum, aynı zamanda bu makam-ı âlide "piş-i kadem" (Şeyhin kıdemli muavini) bulunuyordu. Basbariton sesile ve çok güzel idaresile gayetle ustalıklı devran ettirdiğinden, devranın birinci faslını açmak ve yürütmek, usulen ve daima "piş-i kadem" efendiye aitti. Sünbül Efendi hanikahında, şeyh Şerefüddin Efendinin idaresindeki devran zikrine, bundan dolayı doyulmaz ve dayanılmazdı.

KARAGÜMRÜK'DEKİ CÜMBÜŞLÜ ZİKİRLER

Keza Karagümrük'te, hazreti Nureddin âsitanesinde yapılan zikirler de, pek cümbüşlü olurdu. Dergâhın son postnişini, yoluna pek çok sadık ve münevver bir zat olan fahr-ül meşayih Fahreddin Efendi de (şimdi bir hayli yaşlı pek rahatsız olan efendiye, cenab-ı şafi-i hakiki acil şifalar ihsan buyursun) daima boğuk sesli, ve kısa boylu olmasına rağmen usul ve erkâna vukufu, ustalıklı destar sarması gibi, iyi devran ettirmekte de şöhret yapmışların arasında birincilerden sayılmakta idi.

Hele devranda "ikili bir" denilen düyek usulile tabanını yere sürterek ve hafifçe kaydırarak "çit çit" ayak vurması, pek tertipli, pek ahenkli ve son derece zevkli ve emsaline örnek gösterilecek mükemmeliyette idi. Ne yazık ki bu mazbut ve makbul usulü yanındakilerden hiç kimse lâyıkile öğrenmiş, hatta öğrenmeye özenmiş değildi.

Devrana burada ekseriya hazret-i pîr Nureddin-i Cerrahi'nin nutk-u şerifi olan :

Dil beytini pâk iden
Dervişi anka iden
Bihamdillâh tevfik'a iren
Mevlâyı zikirdir zikir.

ilâhisi ile ayağa kalkılır ve devrana girilirdi. Hicaz perdesinde başlar, türlü tavırlara geçerek gittikçe artan coşkunlukla devam edip giderdi.

Nureddin'lilere mahsus olduğu halde biraz Eşrefi usulüne kayan ve benzeyen "Tavaf Tevhidi" nin ilâhi gulgûlesi, tevhid ile mest olmuş, ağızlardan ve gönüllerden arşa yükselir, pek kudretli bir musiki ihtifal ve ihtilâli halinde bütün kalpleri ve gök kubbeyi sarardı.

GÖNÜLDEN DUALAR

Halkın "Defderlerin dürüldüğü gece" dediği "Berat Gecesi" nde, her müslüman evinde, akşam ezanıyle yatsı arasında, yahut yatsı namazından sonra, seccadeden kalkmadan, Allah'ın said kulları arasına katılmak, yani necat bulmuş, saadete erişmiş kullardan olmak için :

"— Yarabbi sen eğer benim ismimi şakiler defterine, ehl-i cehennem olarak yazmış isen, sen onu said'e tahvîl buyur" mealindeki duaya devam edilir ve "beraatını sağ eline alanlardan eyle bizi" temennisi, üst üste tekrar olunurdu.

Evlerde ve Tekkelerde berat gecesine mahsus okunması âdet ve usulden olan İlâhiler de vardı. Meselâ Bursalı İsmail Hakkı'nın :

Yazılır halkın beratı
Gelince berat gicesi
Ger hayatı ger mematı
Gelince berat gicesi

Cennet kapusun açarlar
Aleme rahmet saçarlar
Mü'mine hulle biçerler
Gelince berat gicesi,

ilâhisi daha ziyade Halveti tekkelerinde okunurdu. Yahut Emir Sultan'ın :

Açılmış dükkânlar kurulmuş pazar
Canlar mezad olur dellâller gezer
Oturmuş Ümmetin beratın yazar
Hakka mahvûb sultanı buldum,

ilâhisine geçilirdi. Veya Seyyid Velâyed'in :

Gönüller irince zevk-u sâfaye
Bakımaz çekilen cevru - cefaya
İrişdik Hakteâlâdan atâye
Şereflendik bu şeb elhamdülillâh,

ilâhisi onu takip ederdi.

Padişahın, haremeyn-i muhteremeyn ahalisine gönderdiği Surreler (4) için mükellef alaylar tertiplenirdi. "Emanet" ler, Berat gecesinden önceki günün sabahında yola çıkarlardı.

İçi altın ile doldurulmuş ve padişahın mührü ile mühürlenmiş keselere inci püsküllü, altın zincirli kandiller, askılar, alemler ve levhalar gibi milyon değerinde hediyeler de ilâve olunurdu. Surre alayının başında "Surre Emini" denilen şurefadan bir zat bulunur; gönderilen bu kıymetli hediye ve "Atıye" lerin hepsi bu zata teslim ve emanet edilirdi. Sultan İkinci Abdülhamid zamanına kadar devam etmiş olan "Surre-i Hümayun alayları" nda, son "Surre Emîni", Fatih ders-i âmlarından Fıkıh ve Hadîs alimlerinden Tireli Hacı Kâmil Efendi (Ertuğ) merhum idi.

Hulâsa gerek "üç aylar" dediğimiz Recep, Şaban ayları ve onları takip eden Ramazan-ı Şerif, daha görülmeden, gelmeden aylarca önce hazırlanan binbir ihtimam ve ihtiram ile karşılanırdı. "Onbir ayın bir sultanı" tam manasıyla ibadet ayına yakışan bir şekilde mübarek bir vekarın doyulmaz hazzı içinde kutlanır ve uğurlanırdı.

---

(4) **Aslı "Surre-i Zer" Haremeyn-i Muhteremeyn (Mekke Medine) halkına dağıtılmak üzere padişahın resmen gönderdiği içi altınla doldurulmuş keseler.**

İSTİKBÂL İÇİN

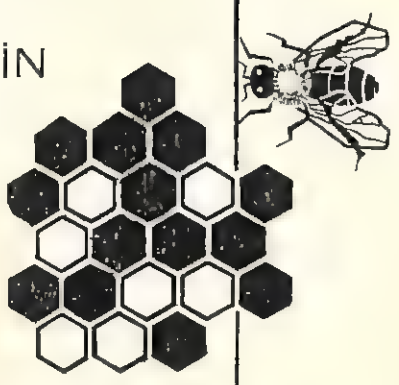

tasarruf yapmayan sıkıntıdan kurtulamaz

T.C. ZİRAAT BANKASI

(Basım : 7613 — A — 81)

Tarih — 202

Aslını ararsanız cellâtlık da bir kamu görevidir: Cellât hâkimin verdiği kararı yerine getirmekten başka şey yapmaz. Fakat işin ucunda bir insanın canını almak gibi ağır bir iş bulunduğundan, tarih boyunca cellâtlığa "talip" bulmak daima bir mesele olagelmiştir. Üstelik cellâtlar halk tarafından sevilmezdi. Bunların - İstanbul'da olduğu gibi - bazen ayrı bir mezarlığı da vardı ve mezar taşlarının üzerinde herhangi bir yazı bulunmazdı.

Korkunç bir Hizmet : CELLATLIK

İyi teşkilâtlanmış bir cemiyette her işin olduğu gibi, ölüm cezalarını yerine getirme işinin de bir görevlisi olmak gerektir. Fakat en eski çağlarda bunun böyle olmadığını görüyoruz. Zaten böyle bir gereklik de hemen ortaya çıkmış değildi. İsrail'de hakimlerin verdikleri ölüm cezalarını ya kurbanın ailesi, ya da halk yerine getirirdi. Roma'da bu işi liktörlerin (1) de yaptığı olurdu ama Ortaçağ'da uzun zaman resmen görevli cellâtların çalıştığı görülmemişti.

Flandre, ya da Almanya'nın bazı bölgelerinde bu iş ya o bölgenin en genç erkeğine, yahut oraya en yeni yerleşmiş olana veya yeni evlenmiş birine gördürülüyordu. Bu da onlar için, içine yerleştikleri yeni topluma karşı bir çeşit borç ödeme niteliğindeydi.

Bazen aynı suçtan birkaç kişinin birden hüküm giydiği oluyordu. O zaman, suç ortaklarının ölüm cezasını yerine getirecek olanın canı bağışlanıyordu. Söylendiğine göre Belçika'da Gand şehrinde bir tunç heykel vardı ki, bunda, aynı suçu işlemiş olan bir baba - oğul görülmekteydi. Cellâtlık görevini yapan oğul, babasını öldürerek kendi canını kurtarmıştı.

Fransa'da cellâtlık ilk defa IX. Louis'nin saltanatı sırasında meydana çıktı. Cellât, görevini -ibret olsun, halk cezanın uygulanış şeklini, suçlunun ölüşünü görsün diye- yüksek bir yerde yapıyordu. Cellâtlık herkesin hor gördüğü bir meslekti ama bazı faydaları da yok değildi. Cellâdın tayin şekli bile onun aşağılık bir iş gördüğünü anlatmaktaydı. Cellâdın tayin emri, kırmızı mühürle mühürlenmiş olduğu halde kendisine verileceği sırada, devrin "başbakanlık mühürdarı"

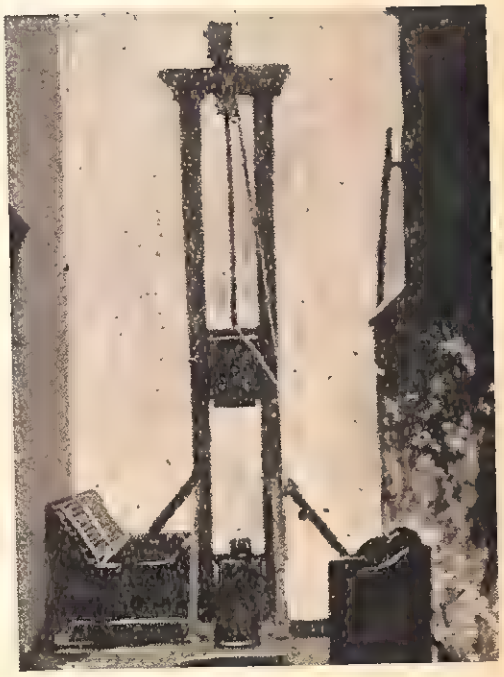

Fransa'da bugün idam cezaları "giyotin", makinesiyle yerine getirilmektedir.

(1) Eski Romalılarda idarecileri korumak için önde yürüyen ve ellerinde balta bulunan subaylara "Liktör" dendiği malumdur.

diye adlandırabileceğimiz kimse, bunu masanın altına atıyor, cellât da eğilip yerden alıyordu.

HALKIN SEVMEDİĞİ BİR GÖREVLİ : CELLÂT

Cellâtlar ötedenberi şehir dışında, ücra bir evde otururlardı. Halk onlarla temas etmekten hoşlanmazdı. Nürnberg'de cellâdın evi kalenin ve adliye sarayının -bugünkü belediye dairesi- hemen yanındaydı. Nehri geçmesi için evini öbür kıyıya bağlıyan bir hususî köprü yapılmıştı ki, bunun adı bugün de "Cellât Köprüsü" dür. Ayrıca yine belediye dairesinin alt katında işkence odaları vardır ki, buralardaki işkence aletlerini bugün bile olduğu gibi görmek mümkündür. Ayrıca cellâtlar, mahkûm yüzlerini görmesin diye, başlarına yalnız göz delikleri bulunan bir de kukulete geçirirlerdi ki, bu idam sahnesinin dehşetini bir kat daha arttırırdı.

Mesleğin yararlı taraflarına gelince :

Cellât pazar yerlerinden avucuna sığdırabildiği kadar buğday, arpa ve benzeri gibi tahıllarla sebzeleri alabilirdi. Peşinde yamakları da olduğu halde esnafı bir bir dolaşır, hakkını böylece aldıktan sonra da "vergisini" ödeyen esnafın sırtına tebeşirle bir işaret çizerdi. Bazı esnaf da cellâdın insan kanına bulanmış elleri kendi mallarını kirletmesin diye, onun hakkı olan malları avuçlarıyla değil de, tenekeden bir kürekle almasını isterlerdi.

GENEL KADINLARDAN VERGİ ALIRLARDI!..

Yine cellâtların aldıkları vergiler arasında başkaları da vardı. Meselâ Paris'teki Saint - Germain-des-Pres'de her yıl dini bir geçit yapılır, en önde cellât yürür, ardından rahiplerle diğer din adamları gelir, töreh bitince cellâda bir domuz başı verilirdi. Saint - Antoine tarikatinin rahipleri de kendilerine verilen bir imtiyazı cellâdın aracılığı ile korurlardı. Bu papazların domuzları Paris şehrinde serbestçe gezer, kimse bunlara elkoyamazdı. Cellât da bu işin böyle olması için göz - kulak olur, başkalarının domuzlarına elkondu mu ses çıkarmaz, Saint - Antoine rahiplerinin domuzlarına elkondu mu hemen işe müdahale ederdi. Başka yerlerde cellâtlara ücretleri para olarak ödenirdi. Nitekim Orleans'da cellât, genel kadınlardan bir vergi alarak geçimini sağlamaktaydı.

Aradan zaman geçtikçe bu usuller yavaş yavaş kalktı, özellikle Fransa'da cellât aylıklı bir Devlet memuru oldu, mesleği babadan oğula geçer bir hal aldı. Bu kaide de cellâtlık görevi ölüm halinde açık kalmasın diye konulmuştu Aynı zamanda, cellâdın bir oğlu olması gerektiği anlamına geliyordu. Nitekim Fransa'da uzun zaman cellâtlık eden Sanson'lar on yedinci yüzyılın sonlarına doğru "işe" başladılar. Bunlardan Charles Sanson İhtilâlde kral XVI. Louis'yi idam etti, sonra nasıl öldüğünü de anlattı. Onun oğlu Henri de kraliçe Marie - Antoinette'i, kralın kızkardeşini ve Orleans Dükünü idam etti.

Fakat görev yalnız cellâtlıktan ibaret değildi: Suçluları sorguya çeken bir "yardımcı" da vardı ki gerekirse suçluya, itirafta bulunsun diye, her türlü işkenceyi yapardı. Bunlar arasında elleri, ayakları ayrı ayrı çarklara bağlanarak çekilme, koltuk altlarına kızgın yumurta, gırtlağına erimiş kurşun dökülme, etleri kızgın kerpetenle yolunma gibi korkunçları da bulunmaktaydı. Bir de dülger vardı ki bunun görevi yerine göre "sepha" yı, darağacını, ya da işkencenin yapılacağı kürsüyü şehrin gerekli yerinde kurmak, bunlar kullanılmadığı zaman da bakımlarına göz - kulak olmaktı. Paris'te bu işler çoğu zaman Greve meydanında yapılırdı. Ünlü romancı Victor Hugo, "Notre - Dame'ın Kamburu" adlı romanında bu işlerin nasıl olup bittiğini pek canlı bir şekilde anlatmıştır.

GÜZEL BİR KADIN MAHKÛMUN SÖZLERİ

Dediğimiz gibi Sanson ailesinin bütün erkek fertleri yüzelli yıldan fazla bir süre görevlerini yerine getirmişler ve tarihi kanlı, haşin, acıklı bir açıdan seyredegelmişlerdir. Görevleri de her zaman için kolay olmamıştır. Bunlardan biri, Mme Tipuet adında genç, güzel bir kadının kafasını kılıçla kesecekti: Kadının suçu, yaşlı kocasını öldürmüş olmaktı. Ka-

dın idam yerine geldiği zaman gayet soğuk kanlıydı. Saçlarını, başlığını düzeltti. Üzerinde kafasının kesileceği ağaç kütüğünü öptükten sonra cellâda :

"— Nasıl durmam lâzım acaba?" diye sordu. "Şöyle dursam iyi mi?"

Sanson bu genç kadının güzel gözleri karşısında heyecanlanmıştı. İki eliyle kılıcını kavrayıp vargücüyle kadının boynuna indirdi ama kadının başı düşmedi. İdam sahnesini seyretmekte olan büyük kalabalık arasından bunun üzerine dehşet feryatları yükseldi. Sanson kılıcını ikinci bir defa indirdi ama kadının başı yine yerinden kopmadı. Fakat mahkûmun bedeni ürpermişti galiba... Üçüncü vuruşta nihayet kadının kafası darağacının üzerine yuvarlandı ve cellât Sanson da çıldırmış gibi oradan kaçıp gitti. Bu olay 1699 da geçmişti.

Eskiden kullanılan idam usulleri arasında kılıç ve balta ile kafası kesilmek ve asılmak vardı. Fakat kralların şahsına karşı suç işliyenler, onları öldürmeğe kalkışan, ya da öldürenler çok daha ince ve dolambaçlı şekilde idam ediliyorlardı. Bunlardan bir tanesi de Fransa kralı XV. Louis'yi öldürmeğe kalkışan Damiens'di. Bu adam bir rivayete göre krala çakı, bir rivayete göre de bıçak saplamıştı. Kendisine verilen ceza müthiş oldu.

Onaltıncı Yüzyılda bir sanığa suçunu itiraf ettirmek için işkence yapılırken.

TÜYLER ÜRPERTİCİ BİR İDAM SAHNESİ

Bütün vücudu kızgın kerpetenle didik didik edildikten sonra yaralarının üzerine erimiş kurşun, kızgın reçine ve yağ dökülecek, sonra vücudu parçalanacaktı. Bu ince (!) işin başarılması için ise oldukça büyük bir "kadro" ya ihtiyaç vardı. Cellâttan başka yardımcıları, yamakları, arabacılar da görev almış bulunmaktaydılar. Fakat mahkûmun gösterdiği dayanıklılık herkesi şaşırttı. Kendisine yapılan işkenceler gittikçe daha korkunç bir hal alırken, adam boyuna: "Daha! Daha!" diye bağırarak hem görevlileri, hem bu korkunç manzarayı seyretmek için orada toplanmış olan kalabalığı çileden çıkarıyordu. Nihayet sıra adamın parçalanmasına geldi. İki eliyle iki ayağından adamı ayrı ayrı atlara bağlamışlardı. Süvariler emir alınca atlarını mahmuzladılar, atlardan biri hızla ileriye atılırken kapaklandı, sonra yine kalkıp koşmağa başladı. Böylece kolları ve bacakları kopan Damiens, kupkuru bir gövde ile bir de kafadan ibaret kalınca nihayet ölebildi.

Fransız ihtilâlinden önce uygulanan idam usulleri arasında bir tanesi daha vardı ki çok korkunçtu. Yalan söyliyen bir adam, bir kedi ve bir yılanla beraber bir çuvalın içine konuluyor; çuvalın ağzı kapatıldıktan sonra buna ağır bir taş bağlanıyor, denize atılıyordu. Mahkûmla yılan ve kedinin, can verinciye kadar, birbirleriyle nasıl boğuştuklarını artık siz tasavvur edin! Fakat Büyük Fransız ihtilâline kadar kılıç en çok kullanılan idam âdeti olageldi. Hatta bu işi yapan cellâtlar arasında bir çeşit rekabet bile vardı. Herbiri işini büyük bir ustalıkla başarmağı bir şeref meselesi sayıyordu. Günün birinde Chevalier de la Barre adında bir asılzade "dinsizlik ve küfür" suçundan ölüme mahkûm edildi. İdam olunacağı sırada ağaç kütüğünün önünde diz çökmeği reddetti. Bunun üzerine San-

son onu ayakta dururken öyle ustalıkla idam etti ki, mahkûmun başı bir saniye süre ile düşmeden omuzlarının üstünde kaldı.

Galiba bu olay, şimdi anlatacağımız şu fıkranın ağızdan ağıza dolaşmasına yol açmış olsa gerek :

Bir asılzade ölüme mahkûm olmuş, idam yerine getirilince cellâda :

"— Ben işaret verince kılıcı indirirsin," demişti. Cellât da mahkûmun istediği gibi yaptı. Fakat mahkûm, cellâdın işareti görmediğini sanarak bunu tekrarladı, fakat cellâttan şu cevabı aldı :

"— İş oldu efendimiz, şöyle silkiniverin bir."

Bunun üzerine adam silkindi, başı da yere düştü!

CELLÂTLIK BİR KRİZ GEÇİRİYOR

Onsekizinci yüzyılın ortasına doğru Fransa'da cellâtlık mesleğinde az daha bir kriz patlak veriyordu. O sırada cellâtlık yapmakta olan Sanson ailesinden bir ferdi hastalanmış, iş göremiyordu. Bu gibi hallerde onun yerine oğlunun çalışması lâzımdı ama, o da henüz on beş yaşındaydı. Bereket versin çocuk güçlü kuvvetliydi ve bazı hısımlarının çevirdikleri entrikalara rağmen cellâtlık görevini yine aile içinde tutmanın yolunu bulabildi. Nitekim Mme de la Motte adındaki kadını dövmek ve kızgın demirle dağlamak gibi korkunç bir görev de bu delikanlıya düşmüştü.

Mme de la Motte, Büyük İhtilâlden önce kral XVI. Louis ile kraliçe Marie - Antoinette'in durumlarını çok sarsan "Kraliçenin Gerdanlığı" olayının kahramanı olan maceracı kadındı. Bu işte oynadığı rol, çevirdiği dalavere meydana çıkıp mahkûm oldu. Sıra dayak faslına, vücudunun dağlanmasına gelince bir canavar kesildi sanki: Cellâdı yanına sokmadı. Beş tane güçlü kuvvetli erkek, kadını zor zaptettiler. Sanson omuzunu dağlamak için kızgın demirle yaklaştığı zaman kadın cellâdın yamaklarından birini öylesine şiddetli ısırdı ki, adamın etinden bir parça kopardı.

Derken İhtilâl patlak verdi. Fransa'da da cellâtlık adeta şerefli bir meslek haline aldı. Zamanın ateşli hatiplerinden biri şöyle diyordu :

"— Cellât, görevi dolayısiyle, hakimlerin verdikleri kararı yerine getiren, onların görevlerini tamamlıyan kişidir, onu hor görmeğe kimsenin hakkı yoktur!"

İhtilâl mahkemeleri seri halinde idam kararları vermeğe başlayınca, hele "Terör" devri bütün korkunçluğu ile memleketin üzerine çökünce artık üç, beş cellât, artan işleri görmeğe yetişmemeğe başladı. Bunun üzerine her vilâyette bir cellât bulundurulması kararlaştırıldı ve bunların herbirine orduda subaylık rütbesi verildi.

"GİYOTİN" İDAM MAKİNESİNİN İCADI

İhtilâl, Sanson ailesi için de çok hareketli bir devir oldu. Bunların hiç boş oturdukları yoktu. Fakat işler çoğaldığından, bunca mahkûmu kılıçla idam etmek fazla zaman alıyordu. Üstelik, daha önce de gördüğümüz gibi, idam hükmünün bir kılıç vuruşu ile yerine getirilemediği vakalara da rastlanıyordu. O sırada ortaya bir hayır sahibi çıktı. Hem işleri çabuklaştırmak, hem mahkûmların bir anda ölmelerini sağlamak için bir âlet icad etti. Bu adamın adı Joseph-Ignace Guillotin idi. Kendisi hekimdi, aynı zamanda Paris Üniversitesinde anatomi hocasıydı. Bu makineyi ilgililere gösterdi, makineye de hemencecik onun adı verildi. O gün bugün Fransa'da idam cezaları guillotine (giyotin) ile yerine getirilir oldu.

Bu makine ile idam şekli gayet basitti. Mahkûmun ensesindeki saçlar traş ediliyor, elbisesinin, ya da gömleğinin yakası açılarak ensesi çıplak bırakılıyordu. Elleri arkasına bağlanan mahkûm, menteşe ile hareket eden bir tahtanın üzerine bağlanıyordu. Bu tahta bir baskül hareketiyle yerine oturduğu zaman, üçgen şeklinde keskin bir bıçak bütün ağırlığı ile mahkûmun ensesine iniyor, başını gövdesinden ayırıyordu. Makinenin hemen önünde, içi odun talaşı dolu bir sepet vardı, kesik baş düşüyor, mahkûmun cesedi de makinenin yanında duran ve tabut vazifesi gören bir sandığa yerleştiriliyordu.

Artık Sanson ailesi için "altın çağ"

Fransa Kralı XV. Louis'ye suikast teşebbüsünde bulunduğu için ölüme mahkûm edilen Damiens'in idamından bir sahne: Mahkûm daracağında yatıyor. Ellerine ve ayaklarına birer at bağlıdır. Bunlar ileriye atılınca mahkûm parçalanacaktır. Solda odun yığını, darağacının önünde ortada erimiş kurşun, kızgın yağ veya reçine gibi şeylerin bulunduğu kapla kepçe görülüyor.

başlamıştı. XVI. Louis'nin kafasını kesip halka gösteren Charles Sanson'un unutamıyacağı idamlardan biri de, Charlotte Corday'ninki idi. Bilindiği gibi bu asil genç kız, İhtilâl liderlerinden Marat'yı banyosunda öldürmüştü. Bugün Paris'te Concorde Meydanı adını taşıyan İhtilâl Meydanına getirildiği zaman Sanson, kızcağız giyotini görmesin diye onun önüne geçmeğe çalışmıştı. Fakat Charlotte Corday eğilerek giyotine bakmış, sonra da Sanson'a :

"— Merak etmek hakkım olsa gerek, değil mi? Hiç giyotin görmedim çünkü," demişti. Kanlı başı bedeninden koptuğu zaman yirmi beş yaşındaydı.

FRANSA CELLÂT SAYISINI AZALTIYOR

İhtilâl sona erip Napoleon devrildikten, Fransa'da krallık rejimi yine kurulduktan sonra tahta çıkan Louis - Philippe, masrafları kısmak için Fransa'daki cellâtların sayısını yarıya indirdi. Paris cellâdına da yılda 8.000 frank bağladı. Sanson ailesinin son ferdi olan Henry bu parayı alıyordu. Onun da işi başından aşkındı. Âdi suç mahkûmlarının yanısıra, krala karşı suç işliyen ve mahkûm olanları da o idam etmişti. Bunlardan biri de Fieschi adında bir Korsikalıydı, 1835 te kralı bir bomba atarak öldürmeğe kalkışmış, sonunda kendisi giyotin üzerinde can vermişti.

Henry Sanson'un idam ettiği mahkûmlardan biri de onun hafızasında silinmez bir iz bırakmıştı. Lacenaire adındaki bu mahkûm hem şair, hem katildi. İdam edileceği sırada giyotindeki bir vida yerinden oynadığından, bıçak yuvasından aşağıya doğru kayamıyor, gelip mahkûmun başı üstünde bir yerde takılarak kalıyordu. Lacenaire ise bıçağın kendisine erişemediğini anlıyarak umudsuz bir çaba yapıp başını döndürerek bir türlü canını almak istemiyen bu demir üçkene bakmıştı...

Henry Sanson'un işine 1847 de son verildi ve Louis - Philippe'in izinde yürüyen III. Napoleon cellâtların sayısını daha da azalttı. Nihayet 1870 yılının kasım ayında çıkan bir kararnameyle bunların sayısı üçe indirildi: Birisi Fransa'da, birisi Korsika'da, birisi de Cezayir'de görev yapacaktı... Böylece, Üçüncü Cumhuriyet de doğuşunda tasarrufa saygı göstermiş oluyordu.

ASKER MAHKÛMLARIN İDAM EDİLME ŞEKLİ

Askeri suçlar için ise ötedenberi kurşuna dizerek idam usulü kullanılagelmiştir. Mahkûmun elleri arkasına, kendisi bir direğe bağlanır; gözleri de bağlandıktan sonra idam mangasına "ateş!" emri verilirdi. Mahkûmu kimin öldürdüğü belli olmasın, idam hükmünü yerine getiren erler vicdan azabı duymasın diye tüfeklerden biri kuru sıkı doldurulurdu. Fakat gözlerini bağlatmıyan, "ateş!" kumandasını bizzat veren cesur mahkûmlara da tarih boyunca sık sık rastlanmıştır. Manga ateş edip mahkûm çökünce, manga kumandanı da "belki ölmemiştir, fazla ızdırap çekmesin," diye tabancasındaki kurşunları adamın beynine boşaltırdı.

En çeşitli idam usullerinin kullanıldığı yer, muhakkak ki Birleşik Amerika'dır. Bu memlekette idam cezaları asılmak, zehirli gazla boğulmak veya elektrikli iskemleye oturtulmak suretiyle yerine getirilir ve bu usuller, Birleşik Devletlerin birinden ötekine değişir. Yine bir Anglo - Sakson ülkesi olan İngiltere'de ise idamlar günümüzde asılmak suretiyle yerine getirilmektedir, fakat ölüm cezası halen kaldırılmıştır.

Ancak, çağımızda ölüm cezasının kaldırılmasına doğru büyük bir akım vardır ve birçok memleketler de bunu kaldırmışlardır. Bu şartlar altında cellâtlık, artık eskisi gibi bir "ekmek kapısı" olmaktan çıkacağa benziyor.

Tarih — 203

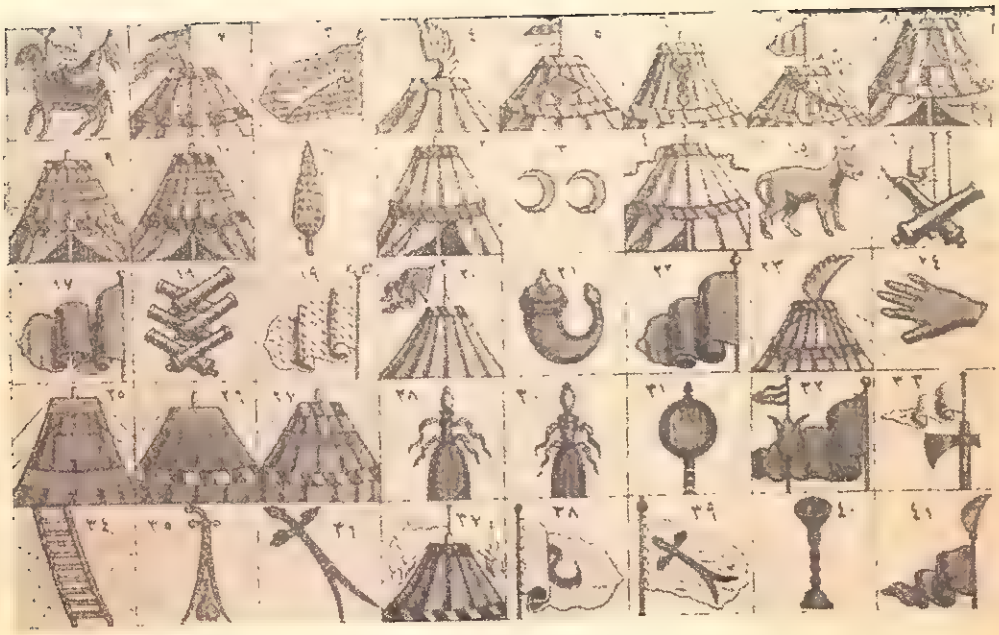

Cemaat denilen Yeniçeri ortalarından seksen ikiden yüz bire kadar olan ORTAlarla BÖLÜKlere ait alâmetler.

Osmanlı İmparatorluğunda ORDU teşkilâtı

Yeniçeriler ve Sembolleri

YAZAN : İHSAN ILGAR

Bir zamanlar, Viyana kapılarına dayanan, Kafkasları aşan, Atlas ve Hint Okyanuslarına ulaşan Osmanlı ordusu, esas itibarile üç kısım üzerinde kurulmuştu : 1 — Kapu kulu, 2 — Eyalet askeri, 3 — Deniz askeri.

KAPU KULU : Kapu kulu esas ordunun ana çekirdeğini teşkil eden hassa askeri manasına kullanılıyor ve Yeniçeri, Cebeci ve diğer ocakları ihtiva ediyordu.

Yeniçeriler, bir "Ocak" kabul edilmiş, Ocak Ortalara, Ortalar da Odalara bölünmüştü. Ortalar zaman zaman mevcut değiştirmiş, ihtiyaca göre yüz, dört yüz, bazan üç bine kadar yükseltilmiştir. İlk zamanlarda bir bölük, sonraları tabur, daha sonra da alay seviyesine yükseltilmiştir.

Nitekim ilk teşkilde bin kişilik bir mevcutla kurulan Yeniçerilik, 1520 de 12.000, 1595'de 45.000'e yükselmiş, 1789 da 110.000, 1808'de 140.000 kişiyi bulmuştur. Avrupa'lı kaynaklar, Kanunî devrinde Kapu Kulu Ocakla-

rını 74.148, Eyalet askerini 174.192, Deniz kuvvetlerimizi 5.572, umum ordu mevcudunu da 300.000 kişiye yakın gösterirler. Oda; kışla, garnizon manasına gelir ve koğuş, yemekhane, subay odaları ve silâhhaneleri bulunurdu. Seferde Odaların toplu, geniş, değirmi çadırları vardı. Her Ortanın alâmeti çadırlarına işlenirdi. Ortaları böylece tanımak kolaylaşırdı.

Kanunî'nin yaptığı teşkilâtla Ocak 165 ortaya ayrılmış, 1570 yıllarında da 196 ortaya yükseltilmişti. Acemioğlan ortaları ile bu miktar, 200'den fazla olmuştu.

Birinciden altmış birinciye kadar olan ortalara "Ağa bölükleri", yüz bire kadar olanlara "Cemaat", ve yüz otuz dörde kadar olanlara da "Sekban" bölükleri denirdi.

Ocağa alınan çocukların teşkil ettiği bölüklere "Acemioğlanlar" adı verilmiştir. Yirmi yaşına kadar burada öğretim ve eğitim gören çocuklar, yirmi bir yaşına basınca ocaklara verilir, Yeniçeri olurlardı. Yeniçeriler yaya sınıfını teşkil eden askerlerdi.

Yayalar: 1 — Yeniçeri Ocağı, 2 — Cebeci Ocağı, 3 — Topçu Ocağı, 4 — Top arabacıları, 5 — Humbaracılar, 6 — Sakalar diye kısımlara ayrılırdı.

Bizde Yeniçeri diye bütün eski ordunun anılması, bu sınıfın 1826'da kaldırılmasından sonra başlamıştır.

ACEMİ OCAĞI :

Bu sınıfa "Acemioğlanlar Ocağı" da denir. Bu ocaktaki çocuklar, başlıca şu kollarda hizmet görmek üzere yetiştirilirdi: 1 — Acemioğlanlar Ocağı, 2 — Bostancı Ocağı, 3 — Tophane Ocağı, 4 — Kapu Kulu Ocağı, 5 — Beylik fırın, imalâthane ve mandıralar hizmetleri, 6 — Topkapı, Eski Galata, Edirne Sarayları v.s. hizmetleri için.

Bütün görevler devrine göre en iyi bir şekilde düzenlenmiş, atalar bundan yüz yıllarca evvel eğitim birlikleri ve beraberlikleri meydana getirmişlerdi. Küçükken millî bir terbiye alan bu disiplinli ordu, onun için Kafkasya'dan Viyana'ya, Hint ve Atlas Okyanuslarına kadar uzanmıştı. Acemioğlanlar Ocağının başlıca kaynakları, "Pençik Oğlanları" diye adlandırılan, gazilerin elindeki harp esirlerinin çocuklarından devlet hissesi olarak alınan beşte birler ile, "Devşirme Oğlanları" idi.

Acemi oğlanların yetişmesine "İstanbul Ağası" karışırdı. İstanbul Ağası, bir nevi İstanbul Merkez Kumandanı idi. Yeniçeri Ağası sefere çıkınca, emniyet işlerinin başlıca mesulü idi. Kışlaları Şehzadebaşında bulunuyordu.

Yeniçeri olmak için büyük merasimler yapılır, her orta'ya verilenler, Odabaşı Ağanın önünde dizilir, ağa tarafından tanınır, sonra da kendi hizmetinde olduğunu belirtmek üzere enselerine birer tokat yerler ve koğuşlarına kadar koştururlardı. En önde giren kıdemli olur, böylece sıra alır, en sona kalanlar kıdemsiz olur, hizmetler bunlara gördürülürdü.

Padişahlar Birinci Orta'nın defterinde bir numaralı Yeniçeri olarak kayıtlı idiler.

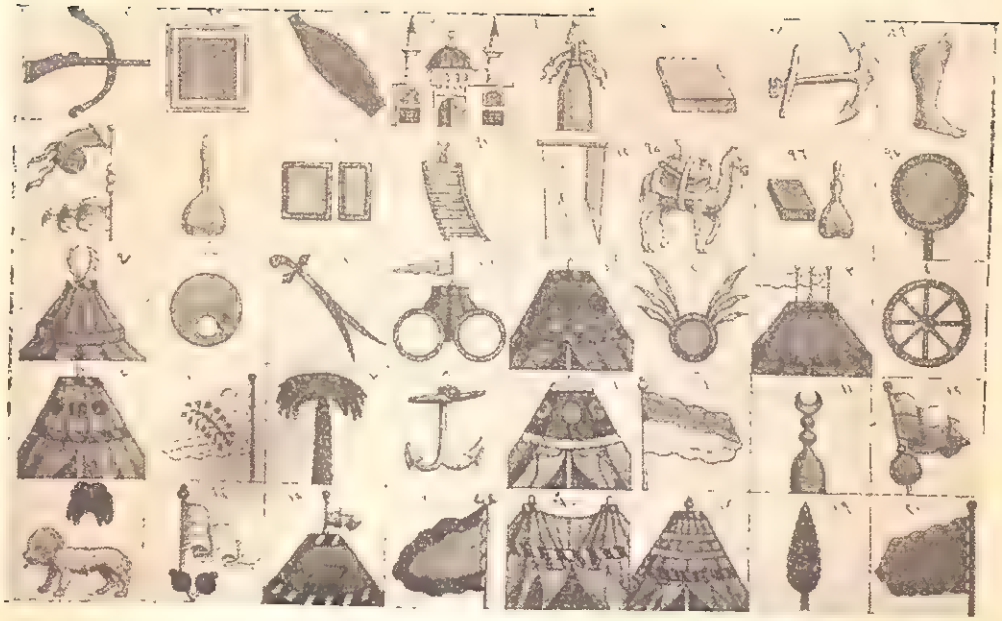

Yeniçeri ortalarının birden kırk bire kadar numaralanmış alâmetleri.

Cemaat Ortalarından 60, 61, 62, 63 ncü ortalar İstanbul'da oturur, Padişahın Muhafız Kıtasını teşkil ederlerdi. Diğer ortalar, hudut kalelerinde bulunurlar, bunlara "Solaklar" adı verilirdi.

Bölük ortalarının 30'u vilâyetlerde, 31'i İstanbul'da "Sancağ-ı Şerif Muhafızı" olarak kalırlardı.

Sekban Ortaları, civardaki miri çiftliklerde bulunurdu.

Her Yeniçeri Orta'sının bir bayrağı ve bir sembolü vardı. Sembole **"nişan"** denirdi. Her ortanın sembolü, bayrağına işlenirdi. Orta'nın kumandanına "Çorbacı" denir, "Odabaşı" denen bir muavini bulunurdu. "Vekilharç" denilen levazım müdürü, "Bayraktar", "Başeski" denen orta'nın kıdemlileri, "Usta" denen ahçıları, orta içinde söz sahibi kimselerdi.

OCAKTA DİSİPLİN

Yeniçeri ordusunda disipline çok ehemmiyet verilirdi. Gece kimse dışarda kalamazdı. Süslenme, başka şekilde giyinme yasaktı. Kimse sakal bırakamaz ve evlenemezdi.

"Oturak" denilen emekliye ayrılma halinde, gündelik verilirdi. Suçlu Yeniçeriler kendi subayları tarafından cezalandırılırlardı. Yeniçeriler için idam, baş uçurmaktı. "Keçe külâh etmek" denen Ocak'tan kovulma halinde, elbisesi soyulur, yırtılırdı.

Yeniçeriler, Gülbank denen toplu dualarında hep bir ağızdan şöyle bağırırlardı :

Allah Allah illâllah
Baş üryan, sine püryan, kılıç alkan
Bu meydanda nice başlar kesilir, hiç soran olmaz
Ey vallah ey vallah

Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyan
Kulluğumuz Pâdişaha ayân
Üçler, yediler, kırklar
Gülbank-ı Muhammedi, Nur-u Nebi, Kerem Ali
Pîrimiz Hacıbektaşı Veli,
Demine devranına hu diyelim hu

"Ulûfe" denilen aylık dağılışlarında bu duaların yapılması bir âdetti. Savaşlarda gösterilen liyakata göre yeniçeri erlerinin ulûfeleri arttırılırdı. "Mevacip" denen ulûfeler, her üç ayda bir verilirdi.

OCAK TEŞKİLÂTI

Yeniçeri Ağası : Teşkilâtın en büyük kumandanı idi. Ocak'tan yetişerek liyakat gösterenler bu makama yükselebilirdi. Yeniçeri isyanları 16 ncı yüzyılda başlayınca, bu usül terkedilerek sarayın göz tutturdukları bu mevkie getirilmeye başlandı. Ağalık sarayı Süleymaniyede idi. Buraya bunun için "Ağakapısı" adı verilmişti. Ocak işlerini görmek üzere bir divan toplanırdı ki, buna "Ağa Divanı" adı verilirdi. Ağalar terfi edince Beylerbeyi veya Kaptan Paşa olurlardı.

Sekban Başı Ağa : Ocak'tan ve erlikten yetişirlerdi. Ocak'ta ikinci derecede bir payeye sahip subaydı. Sekban Ocakları bu ağaya bağlı idi. Yeniçeri Ağası sefere gidince, sarayın ve İstanbul'un emniyetinden sorumlu olur ve Yeniçeri Ağasına vekâlet ederdi.

Kul Kethüdası : Ağanın muavini idi. Hemen hemen Kurmay başkanlığı vazifesini görür, hizmetlerin düzenlenmesine nezaret ederdi. Kendisine "Kâhya Bey" ve "Kethüda Bey" de denirdi.

Zagarcıbaşı Ağa : Altmış Dördüncü Orta'nın kumandanı idi. Bu ortanın vazifesi, padişahla ava gitmek olduğundan, ağasına bu isim verilmişti. Bu makamdan Kâhya Beyliğine yükselinirdi.

Samsuncu Başı (Sesoncu Ağa) : Yetmiş Birinci Orta'nın Ağası idi. İri av köpeklerine bakar, ayı ve vahşi hayvan avında işe yarayan bu hizmetin ağası terfi edince, Zağarcıbaşı olurdu.

Turnacı Başı : 68 nci Orta'nın kumandanı idi. Bu orta da av hizmetlerinde vazifelendirilirdi. Ayrıca ocağın devşirme hizmetinde mühim vazifeleri vardı.

Haseki Ağalar : 14, 49, 66, 67 nci ortaların başlarına denirdi. Selâmlık merasimlerinde vazife alırlardı. Bu merasimlerde Sultanın sağ ve solunda yürürler, ekseri heybetli olanlardan seçilirlerdi. En kıdemlisine de "Başhaseki Ağa" denilirdi.

Başçavuş Ağa : Beşinci Bölük ortasının kumandanı ve bütün ocağın idare âmiri idi. Kethüda Beyden sonra gelen bir pâyeye sahipti. Emrinde 130 tane emir subayı bulunurdu. Kol Çavuşu adı verilen bu subaylarla emirleri tebliğ eder, hizmetleri yürütürdü. Protokol hizmetleri başlıca vazifelerindendi.

Muhzir Ağa : Sadrazamın maiyeti olan bölük ortasının kumandanı-

na verilen bir addı. Vezirin divan hizmetine ve kol gezmede refakatine memurdu. Suçluların tevkif ve hapsine memur haberciler onun idaresinde idi.

Kethüdayeri Ağa : Herhangi bir ortanın kumandanı bu vazifeye verilebilirdi. Muhzir'den sonra gelen bir rütbe ve makamdı. Sefer anında Kethüda Beye vekâlet ederdi. Ayrıca en mühim vazifesi, bütün imalâthanelerin onun emrinde olması ve onun tarafından plânlanması idi. Bugünkü hizmetler bakımından Ordu Donatım Başkanlığı yapmakta idi.

Bölükbaşı Ağa : Bölük ortalarının en kıdemli ve en sözü geçeni idi. Bölükler arasındaki anlaşmazlıkların hal'i ona aitti.

Solakbaşı Ağalar : 60, 61, 62, 63 ncü cemaat ortalarının kumandanları idiler. Bunlar, ağaların başlıca cesur ve gösterişli olanları idi. Seferde Otağın kurucusu ve aynı zamanda yayları gerili okları ile muhafazasına memurdular. Bunlar ocak içerisinde ayrı bir itibara sahiptiler.

Ocak İmamı : Bir ortanın kumandanı idi. Ağa kapısında namaz kıldırırdı. Kendisine bu vazifeden dolayı "Ocak İmamı" denir, ortasına da "İmam Ortası" adı verilirdi.

Yeniçeri Efendisi : Ocağın kâtibi idi. Aynı zamanda personel hizmeti görürdü. Bütün kayıt ve künye işleri onun vazifesi idi.

OCAKTA TERFİ İŞLERİ ve KIYAFETLER

Bütün ocak ağalarına, "Katar Ağaları" denilirdi. Kıdem sırasına göre terfi ederlerdi. Ehliyet gösteren, bir üst derece boşalınca oraya terfi ettirilirdi. Her Orta Çorbacısı, bir gün Katar Ağalığına yükselebilirdi. Yalnız 56 ncı Orta Çorbacısı, belediye işlerile de meşgul olduğundan, Katar Ağalığına yükseltilmezdi.

Yeniçeriler, başlarına "Börk" denilen beyaz keçeden bir külâh giyerlerdi. Börkler 45 cm. yükseklikte olup, ucu arka omuza düşerdi. Rütbe işaretleri Börk'ün ön kısmına takılırdı. Her yeniçeri, rütbesine göre sorguç takardı. Yemek yedikleri kaşık, Börk'ün ön tarafında sarı tenekeden yapılmış kaşıklıkta taşınırdı. "Üsküf denen ayrı bir başlıkları da vardı ki, bunun arkaya yatırması yoktu. Yavuz devrinden itibaren büyük rütbeliler, serpuşlarına Balıkçıl kuşu tüyü takarlardı.

Yeniçeriler, ayaklarına şehirde ökçesiz yemeni, seferde ise yandan kopçalı çizme, pantolon yerine "çakşır" denilen şalvar, entari yerine "dolama" denilen uzun etekli bir elbise giyerlerdi. Yürüyüşlerde dolamanın etekleri bele sokulurdu. Belde ise ipek veya yünden kuşak bulunurdu. Dolamanın üstüne de "Barani" denilen çuhadan bir kaput giyilirdi. Kuşaklıklarda birer yatağan bulunur, bundan başka silâhlar, ancak seferde taşınırdı.

Ordu subay ve erlerinin, muhteşem merasim elbiseleri vardı. Belgrat ve Peşte'de yapılan geçit resimlerinde giyilen bu elbiseler, Avrupalıları daima ilgilendirmiş ve imrendirmiştir.

BAYRAKLAR ve SEMBOLLER :

Yeniçerilerin bayraklarının ismi "İmamı Azam Bayrağı" idi. Bir yü-

züne beyaz ipekten zemin üzerine altın sırma ile "İnnâfetahnâleke fethen mübinâ", diğer yüzüne de "Ve yansuru kalehu nasran aziza" âyetleri yazılı idi. Ordugâhlarda bu sancak, Yeniçeri Ağasının çadırı önüne dikilirdi.

Ordugâhlarda Ağa Çadırı ortada olur, Ortaların çadırı etrafını kaplardı.

Ocağın bir de Alay Bayrağı vardı. Bu bayrağın yarısı sarı, yarısı kırmızı idi. Her Yeniçeri Orta'sının sembolü de üzerine işlenirdi.

Sembol, ordumuza yeni girmiş değildir; bütün dünya onu, Türk ordusundan almıştır.

Kazanlar : Kazan, Yeniçeriler için kutsaldır. Her Orta'nın yemek pişen bir kazanı vardı ve seferde yeniçeri, kazanını sancağı kadar korur, ele vermezdi. Kazan kaldırmak, bir isyan alâmeti idi.

Kışlalar : Yeniçerilerin "Eski ve Yeni Odalar" adlı iki kışlaları mevcuttu. Eski Odalar Şehzade başında, Yeni Odalar da Aksaray'da idi.

Ulûfe : Yeniçeri maaşları, üç aydan üç aya Divan-ı Hümayunda verilirdi. Ulûfeden evvel yeniçerilere çorba, pilav ve zerdeden ibaret yemek verilir, bundan sonra merasimle Gülbank çekilerek ulûfe dağıtılırdı.

KAPIKULU SÜVARİSİ ve EYALET ASKERLERİ

Kapukulu Süvarisi : Silâhdar, Sipahi, Sağ Gureba, Sol Gureba, Sağ Ulûfeciler, Sol Ulûfeciler olmak üzere altı bölüğe ayrılmıştı. Bunlar atlı olduklarından, hayvanlarını beslemek için Bursa, Edirne ve İstanbul civarındaki köylerde bulunurlar, savaş esnasında yol keşfi, keşif hizmeti, sancak muhafızlığı, haber ulaştırılması gibi hizmetlerle görevlendirilirlerdi.

Has, Timar, Zeamet, Yurtluk ve Ocaklık adlarile buralara tâyin edilmiş bey ve paşaların emrinde bulunan askerlere "Eyalet Askeri" denilirdi.

Eyalet askerlerinin bir kısmı sulh zamanında silâh altında bulundurulur, diğer kısmı ise sefer zamanı toplanarak savaşa katılırlardı. Eyalet askerleri başlıca: 1 — Yerlikulu piyadesi, 2 — Serhatkulu süvarisi, 3 — Topraklı süvarisi, 4 — Yurtluk ve Ocaklık askeri olmak üzere dört kısımdı.

Yerlikulu piyadesi : Eyalet paşaları ile sancak beylerinin emrinde olup vazife zamanı bu paşalar ve beyler tarafından bakılan ve sulh zamanında emniyet hizmetlerinde kullanılan askerlerdi. Bunlar, vazifelerine göre de Azap, Sekban, Tüfekçi, İcareli, Lağamcı, Müslim isimlerile beş sınıfa bölünmüşlerdi.

Serhatkulu süvarisi : Bunlar tarihte ün yapmış akıncılar, hudut muhafızları idi. Görevlerine göre de Delil, Gönüllü, Besli adları ile üçe ayrılırlardı.

Topraklı süvarisi : Timar, Zeamet, Hasbey ve paşalarının harp zamanı çıkarmıya mecbur oldukları süvarilerdir. Bunlar harp olmadığı zaman kendilerine verilen arazide geçinirler, seferde savaşa iştirak ederlerdi.

Yurtluk ve Ocaklık askerleri : Hudut eyaletlerinde ve kalelerde beylerin emrindeki muhafızlardı. Bunlar bilhassa Kırım, Mısır, Beserabya, Eflâk, Buğdan, Erdel kalelerinde bulunurlar, savaşta buraların korunmasına memur edilirlerdi.

İBN-İ BATUTA'NIN GÖZÜYLE

Anadolu ve İstanbul

— 2 —

YAZAN : ZİYA HANHAN

İbn-i Batuta'nın seyahatnamesinde "Türkmen mülûkünün âzamı ve ekberi" dediği Orhan Gazi.

İbn-i Batuta, Alanyadan Anadolu topraklarına ayak bastığı zaman, büyük Selçuk İmparatorluğunun yıkılışı üzerinden çeyrek yüzyıldan fazla bir zaman geçmişti (1298 - 1299).

1298 yılında Karaman Oğulları, 1299 da Osman Oğulları ve sırasıyla öteki beylikler istiklâllerini ilân etmişler, küçük küçük kasaba hükümetleri kurulmuştu.

O tarihlerdeki Anadolunun siyasî durumu şöyleydi :

Konya'da Karaman Oğulları, Denizlide İnanç Beyliği, Birgide Aydın Oğulları, Manisada Saruhanlılar, Balıkesirde Demir Han Beyliği, Kütahyada Germeyanlılar, Bursada Osman Oğulları, Kastamonu da Kızılahmetliler (ki, bunlara İsfendiyar Oğulları da deniliyordu), Kayseride Ertana Beyliği, Sivasta Kadı Burhanettin ve daha birçok küçük beylikler...

Çoğu zaman toprakları bir kaç bin metre kareyi bulmayan bu minik hükümetlerin ismi daima mübalâğalandırılırdı. Nüfuzu üç - dört saatlik bir bölgeyi aşmayan beylerin hepsi "Sultan-ı Muazzam" dı. Hepsi, kendi namlarına para bastırır, hutbelerde kendi isimlerini okuturlardı.

İbn-i Batuta, bu minik beylerin hemen hepsiyle tanıştı. Hepsinden ihsan ve bahşiş aldı. Sonra da topladığı altınlarla, bol bol Hıristiyan cariyeler satın aldı.

İZMİR'DEN BURSA'YA KADAR ANADOLU

Seyyahımız, İzmir'den Manisa'ya geçtiği vakit başına bir iş geldi. O tarihte Foça kasabası, henüz Türk topraklarına katılamamıştı. Foça kalesinde bir Rum Prensi hüküm sürmekteydi. İbn-i Batuta nın atlarını sulamaya giden bir kölesi kaçtı ve Foçadaki Rum Prensine sığındı. Bu yüzden az kalsın Manisa Beyi Saruhan Beyle Rum Prensi Koçkis arasında siyasi bir gerginlik başlayacaktı. Sonucunun bir harple bitmesi çok umulan bu gerginlik bir hafta kadar devam etti. Nihayet Foça Prensi, İbn-i Batuta'nın kaçak kölesini ve beraberinde getirdiği atları Manisa Beyine teslim etme zorunda kaldı.

Ünlü gezgin, Manisa'dan hareketle, Bergama üzerinden Balıkesir'e geldi. Balıkesir Sultanı Demir Han'ı ziyaret ederek ondan da, kendi tabiriyle "bürümcük elbiseler, maşrabalar dolusu altın ve gümüş paralar, koşumlarıyla beraber üç tane cins at ve cariyeler" aldı. Bütün bunlar, Demir Hanın Arap seyyahına yolladığı hediyelerdi. Ne var ki, İbn-i Batuta kadına doyar gibilerden değildi. Kendisine bağışlanan cariyelerle yetinmedi ve Balıkesir pazarından bir Rum cariye daha satın aldı. Kendisi bunu şöyle anlatıyor :

"— Bu pazarda satılan sürmeli Rum dilberleri, dünyanın hiç bir yerinde gö-

rülmemiş derecede güzeldir. Ben de helâl akçamla bu pazardan Margalita (Margrit olması lâzım) isimli bir dilber satın aldım."

Seyyahımız, Balıkesir'den sonda Bursa'ya geliyor. Bursa, İbn-i Batuta'nın o zamana kadar gördüğü Anadolu şehirlerinin en büyüğü ve en güzelidir. Bursa'yı tarif ederken şöyle diyor :

"Burası bir Belde-i kebire ve azimedir (çok büyük ve azametli bir şehirdir) ki, yarı dünyada benzeri yoktur. Çarşıları zengin, sokakları geniştir. Her tarafı bağlık, bahçeliktir. Akar suları çoktur. Üstü kapalı (kubbeli) iki kapalıçarşısı vardır. Bunlar Orhan Beyin hayratıdır. Gelen hastalar burada yıkanarak hastalıklarından kurtulurlar. Tedavileri süresince kendilerinden yeme, içme parası alınmaz."

İBN-İ BATUTA ORHAN BEYİ ANLATIYOR...

İbn-i Batuta, Bursa'ya gittiği zaman Orhan Bey, şehirde bulunmuyordu. Oldukça geniş olan ülkesini dolaşmağa çıkmıştı. Orhan Bey'in "künye" denilen ikinci adının da "İhtiyarüd-Din" olduğunu gene seyyahımızdan öğreniyoruz. İbn-i Batuta, Osmanlı Padişahlığının bu ikinci Beyinden daima, "İhtiyarüd-Din Orhan Bey" diye bahsetmektedir. İbn-i Batuta Orhan Bey'den bahsederken :

"— Türkmen Mülûkünün âzamı ve ekberidir (Türkmen beylerinin en büyüğü ve en azametlisidir). Yüze yakın kalesi vardır. Çoğu zaman bu kalelerini dolaşır, koruyucu tedbirler alır. Bu yüzden yılda bir ay bile Bursada oturamaz. Bütün vakti kalelerini dolaşmak, küffar tekfürleriyle harp etmekle geçer" diyor.

Bursa'dan kalkan seyyah İznik'e gitmiş. O zamanki İznik'in etrafı, içi su dolu hendeklerle çevriliymiş. Ancak bir atlının geçebileceği kadar dar bir köprüden geçilerek İznik Kalesine girilirmiş.

İznik'te, İbn-i Batuta'yı Orhan Beyin karısı" (Nilüfer Hatun olacak) karşıladı ve misafir etti. İbn-i Batuta Orhan Beyin büyük karısından "Nilûn Hatun" diye bahsetmekte ve Osmanlı Türklerinin cömertliğini uzun uzadıya anlatmaktadır.

İznikte, hayli Türkçe öğrenmiş olan gezginimiz, cevize koz, tebene samana, semene yağ dendiğini öğrenmiş, özellikle has Türkçeyi konuşmağa özenmiştir. Nitekim yolculuğunun bir bölümünde Sakarya Nehrinde boğulmak üzre olan bir kadınla uşağının hikâyesini anlatırken Sakarya'dan "sakar - aksi" diye söz edecek kadar Türkçenin inceliğini kavramıştır.

SİNOP'DA BAŞINA GELEN HALLER

İznik'ten kalkan İbn-i Batuta, doğu - kuzeye doğru yoluna devam etmiş, Mekece, Yenice, Lefke kasabalarını geçerek Sakarya'yı aşmış ve Bolu topraklarına girmiştir. Buradan itibaren Kastamonu'ya doğru ilerleyip Kastamonu'ya, oradan da Sinop'a inmiştir.

Kastamonu Beyinden "Sultan-ı Mükerrem" diye bahseden seyyahımız, bu şehirde Karadenizi aşmayı ve Tatarlar Ülkesine varmağı aklına koymuş, İsfendiyar Oğlu Süleyman Beyden yeteri kadar hediye ve bahşiş aldıktan sonra Sinop'a varan İbn-i Batuta, burada bir gemi kiralamış, fakat uygun hava beklemek için Sinop'ta kırk gün oturmak zorunda kalmıştır.

İbn-i Batuta, Şafî mezhebinde olduğu için, namaz kılarken elini bağlamıyor, aksine tekbirden sonra ellerini iki yana salıveriyordu. Bu yüzden biçarenin başına Sinop'ta haller geldi. Halk, kendisini Rafizî (yol sapıtmış) sandı. Sinoplular arasında mırıldanmalar başladı. Hoşnutsuzluk o dereceye vardı ki, Sinop Valisi bile onları himaye edemez hale geldi. Nihayet şöyle bir tedbire baş vurdular :

Seyyaha bir tavşan gönderilecek ve Rafizî olup olmadığı bu suretle denenecekti. (Zira Rafizîler tavşan eti yemezmiş).

İbn-i Batuta, gönderilen tavşanı eliyle kesti, yüzdü. Sonra pişirerek bir alâ yedi. Bu suretle kızgın ahali sükûnet buldu ve yabancıya ellerinden geldiği kadar yardımda bulunuldu.

KIRIM YOLCULUĞU

Sinop'ta kırk gün uygun hava bekleyen İbn-i Batuta, nihayet gemiye bindi. Beraberinde köleleri, cariyeleri ve atları vardı. Gemi sahibi Hıristiyan bir Rumdu. Ünlü gezginimiz, ayni zamanda çok ihtiyatlı bir adamdı. Herhangi bir komploya uğramamak için bir nöbet cetveli ha-

İbn-i Batûtâ'nın seyahatnamesinde uzun uzun bahsettiği eski İznik'in İstanbul kapısı.

zırladı ve adamlarını sırayla uyuttu. Birkaç kişi uyurken, en azından dört - beş kişi uyanık bekliyor, Rum kaptanın yapacağı süikasıt bu suretle önlenmiş oluyordu. Hatta bir defasında hava esti, deniz büyük dalgalarla çalkandı, kaptan geri dönmek istiyordu. Ne var ki, İbn-i Batuta bu geri dönüş tasavvurundan şüphelenmiş ve kaptanı tehdit ederek yoluna devam ettirmişti.

Nihayet, "Kerç" kıyılarından karaya ayak basan yolcular, oradan Kefe'ye geçtiler, burada Emir (bey) Telektimur'un misafiri oldular. Telektimur, Kefe Beyiydi. Asıl ülke, Tatar Hânı büyük sultan Mehmet Özbek Han'a aitti.

Telektimur Bey, misafirini Özbek Han'a gönderdi. Seyahat için arabalar hazırlattı. İbn-i Batuta bu arabaları anlatırken daima kadın - erkek münasebetlerini düşünüyor, arabaları, birer zifaf odasına benzetiyordu. Burada, bindikleri arabaların tarifini gene kendisinden dinliyelim :

"Her birinin dört büyük tekerleği olup, dört, bazen daha fazla atlarla çekilir, ev odasından daha rahattır. Arabanın üzerine keçe veya çarşaf gerilir, altına ise, kilimler, halılar, döşenerek bunların üstüne de yatak serilir. Bazılarının pencereleri dahi vardır. Bu pencereler öyle sanatlı yapılmıştır ki, içinde bulunanlar dışarıyı rahatça seyrettiği halde, dışardan içersini görmek kabil değildir. Elhasıl, bu arabalar, bizim ikamet ettiğimiz evlerden daha muhafazalı, daha rahat ve daha süslüdür. Benim bindiğim araba bunlardan en iyisiydi, iki tarafında iki penceresi vardı. Arabaya yeni iştira ettiğim (satın aldığım) cariye ile birlikte bindim. Diğer cariyelerim başka bir arabayla gelmekteydi. Adamlarım ve uşaklarım ise, atlı olarak peşimiz sıra gelmekteydiler. Yiyecek olarak yanımızda birçok hazır yemek olduğu gibi, ayrıca yedek atlarımız da vardı. Bu atlar gerekirse kesilecek ve eti taze taze yenilecekti. Çünkü Tatar Ülkesinde en müstesna yiyecek, at etidir. Böyle olduğu için Telektimur Bey yanımıza altı tane yedek at verdi. Ayrıca birçok tulumlar içinde "duki" denilen ekşitilmiş kısrak sütümüz de vardı. Ama Tanrı bilir ki, ben ne at eti yedim, ne de duki içtim."

Seyyaha inanmamız gerek. Çünkü, İbn-i Batuta, hayatı boyunca altın, gümüş, dinarlarla, kadından başka hiç bir şeye karşı zaaf göstermemiştir.

MEHMET ÖZBEK HAN'IN ÜLKESİNDE

Krallara lâyık bir zevk ve safa içinde seyahat eden İbn-i Batuta, yolculuğunun onaltıncı gününde Başdağ denilen, büyük sultan Mehmet Özbek Han'ın başkentine ulaştı. Adeti üzre ilk defa Tatar kadınları hakkında fikir edindi. Gördüklerini şöyle anlatıyor :

"Çiftçi ve işçi kadınları baş açık, yalın ayak gezerler. Ama, bey ve tüccar kadınları ipekli elbiseler giyerler. Entarilerinin eteğini arkalarından dört hizmetçi kaldırır. Vücut ve endam bakımından çok güzeldir, ne çare ki, gözleri küçük, çekme, renkleri ise, soluk ve sarıdır."

Seyyahımız bundan sonra Mehmet Özbek Han'ın hanımlarını anlatır.

Mehmet Özbek Han da, kendisi gibi kadın düşkünüdür. Nikâhı altında dört karısı ve yüzlerce cariyesi vardır.

Hanımlardan birine "Büyük Hatun" denir ki, bu kadın, Sultandan sonra gelen ikinci mühim şahsiyettir.

İkinci hanımın ismi Kebek'tir. Dişi geyik manasına geldiğini gene seyyahımızdan öğreniyoruz. Üçüncü hanımın adı Orduca imiş. Bir sefer esnasında, asker arasında "ordu içinde" doğduğu için kendisine bu ad takılmış.

Dördüncü hanımı ise, Konstantiniye-i Uzma (İstanbul) Kralının kızıymış. O zamanlar hamile bulunan bu hanım, çocuğunu dünyaya getirmek için İstanbul'a, babasının yanına gitmiş ve İbn-i Batuta, bu Bizans Prensesi ile seyahat ederek İstanbul'u görmüş ve hayretler içinde dolaştığı büyük şehri bize anlatmıştır.

PRENSES İRİNİ HATUNLA YOLCULUK

Bizans İmparatoru ihtiyar Andronikos Paleolog'un kızı ve Bizans Prensesi olan İrini Hatun, Tatar Hanı Mehmet Özbek Han'ın en genç, en güzel ve en son karısıydı. Prenses İrini, Özbek Han'dan gebe kalmıştı. İlk çocuğunu dünyaya getirmek için İstanbul'a babasının yanına gitmek istiyordu. Gerçekte ise, Prenses İrini'nin kardeşi genç Andronikos Paleolog, babasını tahtından indirmiş, yerine kendisi geçmişti. Baş Vezir "Kanta Küzen" in yardımıyla iktidar darbesi yapmış olan genç Paleolog, prensesin ağabeyiydi.

Yıl, 1334 dü. İbn-i Batuta, İstanbul'un şöhretini duymuş, özellikle İstanbul pazarlarında satılan Sırp, Ulah, Romen dilberlerinin methini işitmişti. Tatar Hanından hatırı sayılır derecede ihsan ve bahşişler almıştı. Canının istediği sayıda, canının istediği güzellikte cariye satın alabilecek imkânlara sahipti. Özbek Hanın, karısını İstanbul'a göndereceğini işitince, derhal huzuruna çıktı ve "Konstantiniye-i Uzma" ya gidecek olan kafileye katılmak için izin istedi. İstediği izin kendisine verilince O da yol hazırlıklarına başladı.

Beş bin muhafız asker ve bir o kadar da aşçı, hizmetçi, arabacı, seyis ve prensesin maiyetine memur harem halkıyla yapılan bu debdebeli yolculuk, tam üç ay sürdü. Biz, hikâyemize İstanbul varoşlarından başlamak istiyoruz. Şimdi bu rüya yolculuğunu İbn-i Batuta anlatıyor :

"Bunca uzun yolculuktan sonra Konstantiniye-i Uzmanın on mil mesafesinde bir çayırlığa konduk (Yaklaşık olarak Florya civarı). Hatunun adamları derhal büyük bir ipek çadır kurdular. Hatunla küçük kardeşi (Corci Paleolog) çadıra girerek görüştüler. Geceyi burada geçirdik. Ertesi gün Hatun arabayla, biz ise, atlarla yola çıktık. Görülmemiş derecede büyük, yüksek ve kalın olan kale duvarlarına yaklaşınca (Edirnekapı olmalı) kale içindeki şehir kiliselerinden çanlar çalmağa başladı. Türlü renklerle bezenmiş çalgılar, altın borular ve çok iri davulları çalmağa başladı. Şehrin kapısından girince iki taraflı sıralanan halk, Hatunun bindiği arabanın eşiğini ve küçük kardeşi "prens" in atının üzengisini öpüyorlardı. Papazlar türlü bin nakışlı cübbeleriyle arabaya gülsuyu (Takdis suyu) serpiyorlardı. Bu heyet ile Kralın sarayına vardık. Bizi içeri almadılar. Ben, bir kolayını bularak Hatuna haber gönderdim. Gelişimizin üçüncü günüydü, saraya girebildim. Sarayda gördüğüm eşyalar gözlerimi kamaştırıyordu. Her şey altından ve gümüştendi. Öyle sanırım ki, İstanbul'da, hele de bu sarayda bulunan kıymetli eşyanın bir misli dünyada yoktur. Hint padişahları, İstanbul kralının yanında dilenci gibi kalır."

KONSTANTİNİYE-İ UZMA NAM-I DİĞER İSTANBUL

İbn-i Batuta bundan sonra İstanbul'u dolaşmağa başladı. Saray tarafından kendine mihmandar verilen bir Rum delikanlısıyla aşağı yukarı bütün şehri dolaştı. Dolaştığı yerler arasında kiliseler, meyhaneler, esir pazarları vardı. Bilhassa Dikilitaş, Yılanlı Burma, Çemberlitaş, Kıztaşı dikkatini çekmişti. En fazla şaş-

tığı şey de İstanbul'un meyhaneleri olmuştu. İbn-i Batuta'ya göre, "Adam başına bir meyhane veya bir bozahane" düşmekteydi. Kiliselerin hemen hepsini dolaştı. Tarifine göre, şimdiki Küçük Ayasofya olması lâzım gelen, bir kilisede sadece bakire kızlar hizmet etmekteydi. Bunların sayısı üç yüzü aşkındı. Hepsi de güzel yüzlü, güzel huylu, hepsi de soylu kişilerin kızıydı. Ayrıca, bir de Dullar Kilisesi vardı. Bu kilisenin yerebatan Camii olması umulur. Bu kilisede dul kadınlarla kocamış kızlar bulunuyordu.

İbn-i Batuta, sadece Ayasofyaya giremedi. Bunun sebebini şöyle açıklıyor :

"İsmine Ayasofya derler. Hazreti Süleyman vezirlerinden Asaf Bin-i Berhya'nın bina gerdesidir. (İbn-i Batuta atıyor. Rivayetlere dayanıyor). Nihayet derecede büyük olup on üç kapısı vardır. Ama yalnız bir kapısından girilir. Öteki kapılar, ayin bittikten sonra cemaatin kolayca çıkması içindir. Büyük giriş kapısında altından bir haç vardır. Bu haçın ortasında, bir insan eli büyüklüğünde bir tahta parçası vardır. Kâfirler, bu tahta parçasının, İsa'nın gerilmiş olduğu çarmıhtan koparılıp buraya geldiğini iddia ederler. Ayasofyaya her giren, bu büyük haça secde etmek zorundadır. Ben bunu kabul etmedim, Puta secde etmenin büyük günah olduğunu söyledim, beni içeri almadılar. Ondan ötürü, dünyanın en büyük yapısını görmek bana kısmet olmadı. Ama dışından görünüşü o kadar heybetliydi ki, yer yüzünde bundan daha büyük bir bina olamıyacağına kanaat getirdim.

Seyyahımızın, "Konstantıniye-i Uzma" dediği güzel ve ebedî Türk İstanbul'un hikâyesi bir süre daha devam ettikten sonra gene bir kadın bahsiyle sona ermektedir.

Türk Mimarisinde Alemler

Yazan :
ERDEM YÜCEL

Vakıflar Genel Müdürlüğü Türk İnşaat ve Sanat Eserleri müzesinde Eyüb camii giriş kapısından getirilen KUBBE ALEMİ.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesinde bulunan bir tablo kadar zarif KUBBE ALEMİ.

Türk mimarisinde camilerin ve diğer kubbeli yapılar ile minare külâhlarının üzerine yerleştirilen alemler, onların zerafetini, tenasübünü bir kat daha arttırmaktadır.

Arapça kelime manası itibariyle, bayrak veya yol gösteren anlamına gelen alemin menşei çok eski tarihlere, Orta Asya Türklerine kadar inmektedir. Bazı araştırmalar ve eski kaynaklar umumiyetle bir boynuza veya bir hilâle benzeyen alemlerin ilk defa Orta Asya Türkleri ile diğer muasır Asya memleketlerinde kullanıldığını ortaya koymuştur. Bilhassa bu kavimlerin çadırları üzerinde muhafaza edilen alemlerin tezyini hüviyetleri olduğu kadar, dinî taraf ları da bulunmaktadır. Zira kötü ruhlardan korunmak amacıyla bir nevi tılsım olarak da kabul edilen o zamanki alemler, kuvveti temsil eden boynuzdan ilham alınarak meydana getirilmiştir. Bundan başka eski hükümdarların bazısı, Kuseyr-amra fresklerinde görüldüğü veçhile Sasani Kralı Hüsrev, başına hilâl şeklinde bir boynuzu azametinin, kuvvet ve kudretinin nişanesi olarak takmıştır.

MÜSLÜMANLIĞIN ALÂMETİ HİLÂL'İN DOĞUŞU VE YAYILIŞI

Bu konu üzerinde oldukça geniş etüdleri bulunan Dr. Rıza Nur merhum, alemin asıl kelime manasının moncuk olduğunu ve alem tabirinin hatalı olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. Hakikatte eski Türklerin bazı tepeliklere, moncuk dedikleri nesneleri yerleştirmiş olduğunu da, bazı eski kaynaklarda rastlamaktayız. Ayrıca, bu tip tepelikler Orta Asyada bazı Budist mabetlerinde olduğu gibi, kutsal binaların tepelerinde de görülmektedir.

Bundan sonra boynuz şeklinde alemlerin yanı sıra gök yüzünden ilham alınarak hilâl de kullanılmıya başlanmıştır. Tamamen bir Türk icadı olan bu alemler onların hicretleri ile birlikte doğudan batıya intikal ettirilmiştir. Daha önceleri İran, Anadolu, Suriye ve Mısır bu sembolü bilmedikleri gibi, ancak Türk kavimlerinin buralara yerleşmelerinden ve medeniyetlerini onlara kabul ettirmelerinden sonra hilâl, Müslümanlığın vaz geçilmez bir alâmeti olmuştur.

Selçukluların nedense pek iltifat etmediği alemler, bilhassa Osmanlılar zamanında çok kullanılmış ve bütün kubbelerin üzerlerine birer alem konulmak suretiyle onların yuvarlak silûetlerine yukarıya doğru yükselen bir hareket verilmiştir. Aynı zamanda kubbeler ile minare külâhlarının üzerini kaplıyan kurşun levhaların birleşen kısımlarının en son noktalarında meydana gelen açıklığı örtmek ve rüzgârın onları kaldırmasını önlemek gibi mimarî bir de fonksiyonu bulunan alemleri, sanat tarihi bakımından emsalsiz değerdeki abidelerimizin birer nazarlığı olarak kabul edebiliriz.

ALEMLERİN HUSUSİYETLERİ

Daim bir yüzü kâbeye müteveccih olan alemler, İslâmiyetin yayıldığı çeşitli memleketlerde, muhtelif mimarî tarzlara parelel olarak türlü türlü şekiller almıştır.

Umumiyetle dikey bir eksene geçirilmiş yuvarlak kısımlar ile, bunların üzerine yerleştirilmiş bir tepelikten ibaret olan alemin kaidesini vücuda getiren parçalar aşağıdan yukarıya doğru kova, büyük küp, bilezik, armut, boyun, küçük tüp diye isimlendirilmektedir.

Alemlerin inşai malzemesini başta bakır, tunç, pirinç gibi madenler ile mermer ve küfeki taşlar teşkil etmektedir. İçleri tamamen boş olan maden alemler, muhtelif parçalardan meydana gelmekte ve bunlar birbirlerine perçinlerle tutturularak üzerleri varak halinde altın yaldızla kaplanmaktadır. Taş alemler ise tamamen yekpare parçaların yontulmasıyla meydana getirilmektedir.

Ebat olarak, alemlerin muayyen bir ölçü ve nisbetleri yoktur. Sadece üzerlerinde bulundukları mimarî parçaların, külâh veya kubbenin büyüklüğüne göre mütenasip bir ölçüleri vardır. Bu bakımdan büyük camilerin alemleri 5 - 6 metre olabildiği gibi, küçük bir sebilin alemi de 20 cm. geçmemektedir.

Alemlerin en üst noktasını teşkil eden ve onların asıl karakteristik hüviyetini meydana getiren tepelikler, muhtelif devirlere göre çeşitli örnekler ortaya koymuş ve Türk sanatının yaratıcılık kuvveti burada kendini bir kere daha göstermiştir.

ÇEŞİTLİ AYRILIKLAR

Alemler arasında Osmanlıların ilk devirlerinden itibaren kullanılmağa başlıyan ve menşei Orta Asyaya kadar uzanarak kuvveti temsil eden boynuz şekli ekseriyeti teşkil etmektedir. Bu tarz alemlerde müteaddit küplerin üzerine yerleştirilen boynuzun uçları yukarıya doğru mütenasip bir şekilde daralmakta ve sonra hafifçe yuvarlaklaşarak dışarıya kıvrılmaktadır. Önce Osmanlı mimarisinin başlangıcında görülen ve sonra geniş ölçüde tatbik edilen bu tip alemlere bilhassa Onsekizinci Yüzyıldan itibaren küçük bir ilâve yapılmış, "safia" diye adlandırılan iç boşluğuna palmet şeklinde safiyet alâmeti olan küçük bir zambak yerleştirilmiş ve bu suretle boynuzun kollarının arası daha göz doldurur hale getirilmiştir.

Boynuz şeklindeki alemler, Osmanlı mimarisinde muhtelif bölgelere ve oralardaki sanatkârların arzularına uygun olarak ufak nüanslarla değişen şekiller

göstermiştir. Meselâ bazı Konya camilerinde, Eyüp camiinde ve bir de Zeynep Sultan camiinde görülen bu tip alemler, gerek tepelikleri ve gerekse kaidelerini teşkil eden elemanların birbirlerinden bariz farklarla ayrıldıkları kolayca müşahade edilmektedir. Bu tarz alemlerin yanı sıra bilhassa Onaltıncı Yüzyıl sonunda hilâl şekillerinin de yavaş yavaş kullanılmıya başladığı görülmüştür. Anadoluda müteaddit örneklerine daima rastladığımız hilâl şekillerinin kolları bazen yukarıya, bazen yana doğru açılmıştır. Boynuz şeklindeki alemler ile birlikte Türk mimarisinde kullanılan hilâl şekilleri, kendi aralarında hem tepelikleri, hem kaideleri ufak farklar ile birbirinden ayrılmıştır. Bu yüzden bir Lâleli camii alemi ile bir Sultan Ahmet camii alemi arasındaki şekil ve onları teşkil eden elemanlar bakımından çeşitli ayrılıklar vardır.

AVRUPAÎ AKIMLARIN ALEMLERE TESİRLERİ

Onsekizinci Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupadan gelen ve Türk mimarisinde "Barok Devri" meydana getiren akımlar kendini alemler üzerinde de göstermekten geri kalmamıştır. Barok devrin alemleri diğerlerine nazaran derhal ayrı bir hüviyet ve havaya sahiptir. Bunlarda kaideyi teşkil eden küp, armut v.s. gibi müteaddit bölümler azalmış ve buna mukabil yerlerine oldukça geniş

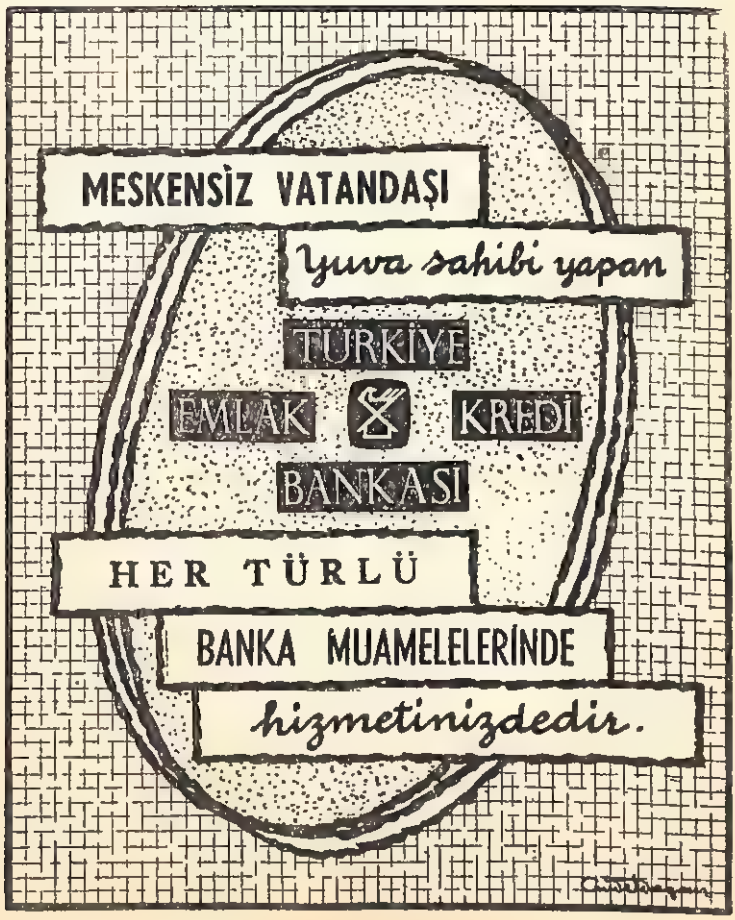

Basın : 850 — A — 483
Tarih — 205

bir küp veyahut üzeri silmeli silindirik bir kısım kaim olmuştur. Tepeliği teşkil eden boynuz veya hilâl daha yayvan, daha geniş bir şekle büründüğü gibi, içerisine de ilâve olarak sekiz köşeli bir yıldız yerleştirilmiştir.

Ondokuzuncu Yüzyıl alemlerinde Avrupai tesirler daha da hissedilir bir hale gelmiş, ince nârin ve teferruatlı süslemeleri ile "Rokoko" tarzı burada şiddetle kendini göstermiştir. Bu devre mahsus alemlerin en belli başlı örneğini, silindirik kaideler üzerinde şeklini kaybedecek kadar yayvanlaşmış bir hilâlin içerisine yerleştirilmiş keskin hatlı güneş şuaları teşkil etmektedir.

TAŞ ALEMLER

Taş alemler, madenlere nisbeten daha az kullanılmış olmalarına rağmen gene de Türk mimarisi içerisinde oldukça mebzuldur. Bunlarla mükemmel işçiliği olan taşçılık sanatı kendini bir kere daha göstermiş, stilize edilmiş lâle ve palmeti andıran zambaklar, çeşitli şekillerde kullanılmıştır.

Türk tezyini sanatında her zaman rastlanan bu motiflerin örnekleri çinilerden alınmış ve alemler üzerinde kontur hatları nisbeten kaybedilmek suretiyle daha sert bir şekilde tatbik edilmiştir. Taş alemler daha ziyade medrese ve revakların kubbetlerinde sık sık kullanılmış olup, bunlara ait örnekleri Yeni camii ile Süleymaniye külliyesinde de görmekteyiz. Bu arada zaman zaman Türk sanat tarihinden uzak, aşırı fanatik çevreler tam manasıyla bir Türk tezyini motifi olan stilize lâlelerden meydana gelen alemleri haça benzetmiş ve bunlara itiraz ederek seslerini yükseltmişlerdir. Fakat dikkatli bir tetkik, haç ile stilize lâle arasındaki farkı çok kolaylıkla ve açık olarak ortaya koymaktadır.

İSTİSNAİ ÖRNEKLER

Türk sanatı, alemlerde sadece yukarda zikredilen bu motiflere bağlı olmıyarak, bunlardan tamamen ayrı bambaşka şekilleri de kullanmaktan geri kalmamıştır. Bazı tarikatlarla ilgili yapılar üzerinde veya bânisi bunlarla alâkalı şahısların inşa ettirdikleri cami veya mes-

18 inci yüzyıla ait KUBBE ALEMİ. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Türk İnşaat ve Sanat Eserleri müzesinden).

citlerde, kendi tariklerine has bazı sikke şekillerini de alem yerine kullanmışlardır. Meselâ Bursa Mevlevi türbelerinde bir Mevlevi sikkesinin resmine benzetilen alemler görüldüğü gibi, Konyada da bazı Mevlevi sikkesinden alemlere sık sık rastlanmaktadır. Ayrıca İstanbul'da Derviş Ali mescidinin de minare alemi 12 dilimli bir bektaşi sikkesidir.

Alemler arasında bazı istisnai örneklere de rastlanılmakta olup bunlardan biri İstanbul Defterdar camii minare alemidir. Camiin bânisi Nazlı Mahmut Efendi, Şeyh Hamdullahtan icazet almış bir hattat olduğu için minare alemine bir hokka ile kalem koydurmuştur.

Bütün bunlardan ayrı hüviyette olan bazı alemler de vardır ki, bunlar ekseriye sebiller üzerinde kullanılan içerisi Allah, Muhammet yazılı örneklerdir. İnce bir dantel, bir oya gibi işlenen bu şekilde yazılı alemlerin büyük bir kısmı da sancak ve tuğların üzerinde daima kullanılmıştır.

BİNLERCE YIL **İsrail oğulları, Babil Esareti ile son bulan İstiklâl devresinin ardından binlerce yıl, Musa'nın kendilerine vadettiği mukaddes topraklara dönebilmenin hasretini çektiler, nesiller boyu sözde, şiirde, fikirde, sanatta bu hasreti yaşattılar. Mezâmir'de, karanlık içinde kalan mamur beldelerin, bir gün gökyüzünden kopup gelecek ışıklarla aydınlatılmasının hikâyesi vardır. Sanatkârlara tablolarda ve bestelerde ilham olmuştur. Yukarıdaki klişede, bu DÖNÜŞ gününün beklenen aydınlığını tesbit eden, daha doğrusu hayâl eden tabloyu görüyoruz. Adı da şu: Aydınlanan vatan.**

Yahudilerin "Müstakil İsrail,, mücadelesinde Türkiye B. M. M. Hükümetine manda teklifi

YAZAN : CEMAL KUTAY

Müstakil bir YAHUDİ DEVLETİ'nin kurulması yolunda, Bâbil Esaretinden beri durmadan güç inanılır azim, hatta bilgi ile çalışan Siyonizm, Sultan Aziz zamanında, Osmanlı İmparatorluğuna karşı fiilî mücadeleye girdi. İkinci Sultan Bayazıt devrinden başlıyarak, fasılasız devam eden ve dünyanın kovduğu Yahudilere en geniş haklar ve hürriyetler içinde yaşama imkânı yaratmış âlicenâb lütuflar unutulmuş gibiydi. 1869 da Zürihte toplanan Yedinci Siyonizm Büyük Kongresi, artık Arz-ı Mev'ud üzerinde müstakil bir İsrail devletinin kurulması günü'nün geldiğini açıkça ilân ediyordu. Bu arz-ı mev'ut, o zaman KUDÜS MUTASARRIFLIĞI adı altında, bugünkü İsrail devleti ile Ürdün, hatta, Suriyenin şimal kısımlarını kap-

sıyan koskoca arazi idi. Osmanlı mülkî taksimatı, altı milyon kilometre kare'ik (yâni Avrupanın yarısından büyük) hükümranlık sahasını, bugün üzerlerinde birden çok müstakil devletin bulunduğu eyâletlere, eyâletler de müstakil sancaklara bölünmüştü. MUTASARRIFLIK adı altındaki bölgelerde, yaşadığımız günlerin bir kaç vilâyeti vardır. KUDÜS sancağının hususiyetlerinden birisi de, dinî inanç olmaktan çıkarak, siyasî hâkimiyet havasına bürünen Hıristiyan mezheblerinin her biri başında kudretli devletlerden birisinin bulunması idi: Fransada Üçüncü Napolyon, Papa ile işbirliği yaparak Katoliklerin, Rus Çarı İkinci Aleksandr Ortodoksların, Almanya İmparatoru İkinci Vilhelm Protestanların mânevî lideri idiler ve Hıristiyanlık için Mubarek Makamlar'ın toplandığı Kudüs üzerinde her birisinin ihtirası vardı. Nitekim daha sonra bu Hükümdarlar, Kudüs'e, tantanalı, ihtişamlı ziyaretler yapacaklardı!

Âli Paşa, Fuad Paşa, Mithat Paşa gibi hadiselerin yakın geleceğini görebilenler, Kudüsdeki ihtilâfların, patlak vermesini, mukadder netice halinde gördüler ve tedbirlerini bu inandıkları gerçeğe göre aldılar: Nitekim, her üçünün sadaret devirlerinde Kudüs, günün meselesi olmadı: Fakat, samimiyetle itiraf etmek lâzımdır ki, bu ÜÇ BÜYÜK ADAM da, Yahudilerin meseleye bu kadar kolaylıkla ve diğerlerini tasfiye ederek hâkim olabileceklerini düşünmediler: Çünkü Yahudi, çoğu zaman asıl kudreti bilinmiyen varlıktır ve asıl kuvvetini, ancak gerektiği zaman bir ânda ortaya koyar, neticeyi alır, yine kabuğuna çekilir...

Nitekim Âli, Fuad ve Mithat Paşaların, mukadder netice sayarak tedbir aldıkları olay vukua geldi amma, sahneye çıkan müstakil bir Yahudi devleti oldu.

SULTAN HAMİD'in SAİD PAŞAYA BİR CÜMLESİ

Siyonistler, önceleri, Sultan Hamidden çok şeyler ümid etmişlerdi. Hatta öyleki, daha sonra kendisinin tahttan indirildiğini tebliğ eden Mebusan Meclisi heyeti içinde olan ve İttihadcıların yakını Selânik Mebusu Emanüel Karasu Efendinin amcasının da bulunduğu bir heyet, Padişahdan, Çiflikât-ı Hümâyun arasında olan Hazine-i Hassa'ya ait Kudüsteki büyük arazinin altın karşılığında ve râyiç bedelinin çok üstünde satılmasını istedi. Sultan Hamid reddetti :

"— Ecdad-ı izâmımın kan karşılığında memâlik-i şâhanemize ithal ettiği bir karış toprağı dünya altınına vermem, veremem..." dedi. Bu cevap üzerine Siyonistler, her Saray ve Devlet içinde her zaman ve daima mevcud gizli el'lerini harekete getirdiler: Kamame Kilisesinin tâmirinde, dört Hıristiyan mezhebini temsil eden dört Avrupa hükümdarını güç bağdaşır taleblerle Sultan Hamid'in önüne çıkardılar. Sadrıazam Said Paşa, telâş içinde idi. Fakat bazı mevzularda Avrupa siyasetini, inanılması zor isabetle tâyin etmiş olan Sultan Hamid, Sadrıazamını teselli etti:

"— Merak etmeyiniz Paşa, dedi. Ne Kamame kilisesi, ne Hıristiyanlığa ait diğer bir mevzu üzerinde bizimle fiilî bir mücadeleye girerler. Çünkü biz, üzerinde hiç bir iddiamız olmıyan Kamame kilisesinde tarafsız bir bekçi vaziyetindeyiz. Sadece jandarmalık yapıyoruz. Onlar bizim gibi kül-

fetsiz ve meşakkati bize, nimeti kendilerine ait muhafız nereden bulacaklar dır? Emin olunuz, biz bu sahalardan çekilelim, burası daimî karışıklık ve iğtişaş sahası haline gelecektir. Endişe etmeyiniz. Onlar, âzamî menfaat patırdısı yapıyorlar. Asıl mücadele kendi aralarındadır."

Böyle de olmuştu: Taaa Yahudi devleti, İkinci Dünya Harbinin hemen sonrasında bir oldu bitti ile kuruluncıya kadar!.. Bunun, aralarında İngilterede olan Batılılar arasında nasıl hadiselere sebep olduğunu, hâlâ, Filistin Mülteciler Meselesi ile Birleşmiş Milletlerin külfetini gözlerimizin önün de olarak görüyor ve biliyoruz.

Siyonistler, sadece Osmanlı devletini değil, bütün Avrupayı atlatmışlardı!..

EL-CUMHURİYYE'NİN BİR İDDİASI

Bugün, İsrail ile bütün Arap âlemi arasındaki hadiseler ve her ân bir harp tehlikesi malûmdur: Kral Faruk'un Mısır'dan kovulmasının başlıca sebebi, otuz milyonluk Mısır ordusunun, iki milyonluk ve daha yerleşmemiş İsrail önünde uğradığı ağır yenilgi olmuştu: İsrail, ogünden bugüne daha da kuvvetlenmiş, Atom yapma devrine girmiştir: Dünyanın dört köşesindeki ve aralarında çoğu müsbet ilimler dalında en üst derecelere erişmiş Yahudiler, durmadan Filistine akın ediyorlar, ÇÖL'ün içinde devrin nimetlerini tam temsil eden mamureler yaratıyorlar... Görünen odur ki, Şeria nehrinin suları ve Filistin mültecileri meselesi, Arap âlemi ile Yahudiler arasında, ergeç, silâhlı çatışmaların sebebi olacaktır.

Bu arada, Arap Dünyasından, Türkiye için zaman zaman haksız ittihamlar yükselir ve bunların başında da, Makarios'a silâh veren, Birleşmiş Milletlerde aleyhimize rey kullanan Nasır'ın Mısır'ı gelir... Çünkü Nasır'ın Mısır'ı diyoruz, solcu diktatörün Mısır'daki vaziyetinin, yasak ve zor tedbirleri kalktığı gün ne olacağı da pek belli değildir.

Mısır hükümetinin resmî organı olan El-Cumhuriyye, son sayılarından birisinde, Türkiyenin Yahudi yakınlığı içinde olduğunu iddia ediyor : Hem yanlış, hem yersiz... Aşağıdaki otantik vesika ve hadise, Yahudi Meselesi ve bugünkü İsrail devleti için, bütün dünyanın, bu arada Arap komşularımızın bilmesi şart hakikattir: Eğer doğruyu ve gerçeği arzuluyorsak...

TARİH 23 ARALIK 1923

Tarih 23 kânunuevvel (aralık) 1338 (1923).. Zaferi yeni kazanmışız. Lozan'da sulh müzakereleri devam ediyor. O gün, Birinci Büyük Millet Meclisi, Ali Fuad Paşanın reisliğinde yüz altmış birinci içtimaını yapmaktadır. Reis Paşa, gelen evrak arasında "Filistin Musevî devleti mandası" nın Türkiye devletine itasını istirham eden "bir müracaat" olduğunu bildiriyor. Şimdi, Zabıt Ceridesinin yirmi altıncı cilt, sahife dördünden müzakereleri aynen takib edelim :

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) "— Okunsun efendim..."

Reis "— Hüseyin Avni Bey Filistin mandasının Türkiyeye itasını istiyen müracaatın okunmasını teklif ediyor. Okunmasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar.. Kabul edilmiştir. Okuyoruz efendim" :

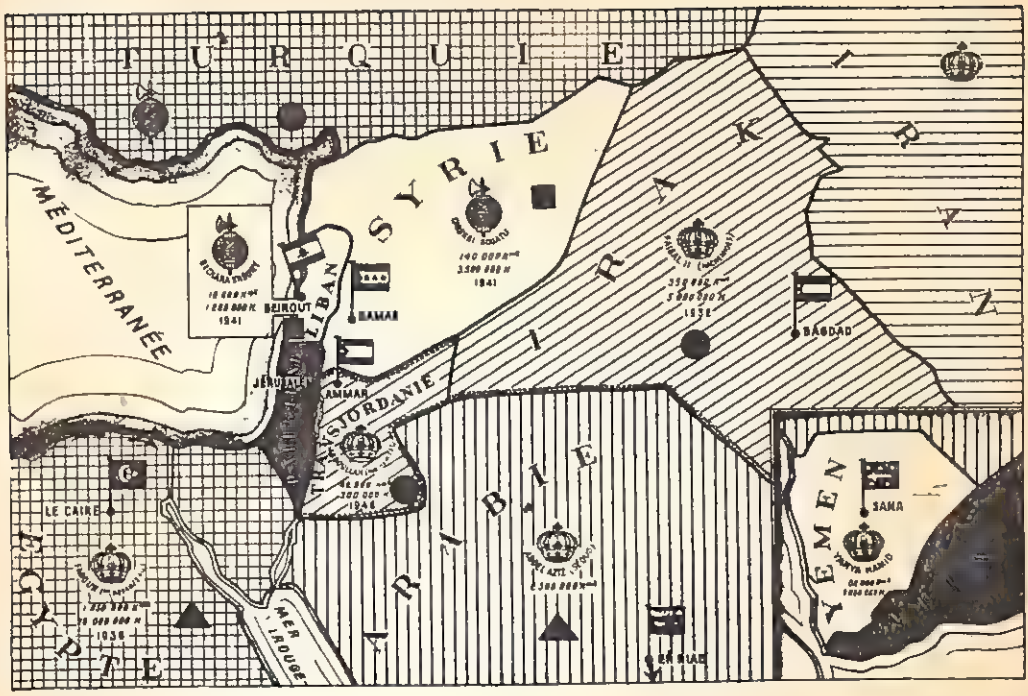

İŞTE!.. Bugün, bütün Orta ve Yakın Doğu için bir barut fıçısı olacağı, kırk üç sene önce, Türk Mebusu Ali Şükrü Bey tarafından bütün dünyaya hatırlatılmış olan İsrail'in garip durumu: Üç tarafı, kendisine diş biliyen ırk ve din düşmanları tarafından çevrilmiş... O da, Arap halkı sürüp atarak, kovduklarının topraklarına yerleşmiş... Elindeki geniş imkânlarla çöl'ün ortasında devrin medeniyetini temsil eden bir varlık yaratma yoluna girmiş...

Yukarıdaki harita, bir şerid halinde sıkışmış kalmış İsrail'i gösteriyor... İmparatorluğumuz zamanında, bütün bu ırk ve din ayrılıkları vardı amma, Osmanlı Devleti, âdil olduğu kadar kudretli varlığı ile hepsini muvazene unsuru olarak idare ediyordu. Binbir entrika ile hayat sahnesinden çektiler ve yeri boş kaldı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Maruz-u âcizanemizdir!

Pek muhterem Gazi Paşa Hazretleri... Lozan'da in'ikad edecek sulh konferansı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Birinci Murahhası Ferik İsmet Paşa Hazretlerine irsal ve takdim ettiğimiz arîzanın bir nüshasını huzuru sâmilerine arz ile kesbi fahir ve mübahat eyleriz.

Sevgili vatanlarına tekmil mevcudiyetleriyle merbut bulunan Türkiye Musevîleri beş asır evvel cihanın her tarafında envaı tazyikata maruz iken Türkiyede hakikî ve samimî bir melce bulduklarını hiç bir zaman unutamıyacaklarından ve Türkiye devletinin terekkiyatı asriye ve medeniye ve siyasiyesinden bilâ talep her zaman istifade eylediklerinden muazzez vatanlarına olan şükranlarının âlenen arzını vezaifî minnetterânelerinden addeyliyorlar. Ve, Şarkın mukadderatı mevzuu bahsolduğu bu sırada evvelce Filistinde Türk hâkimiyeti zamanında olduğu gibi Araplar ve Musevîler arasında ahenk ve vifakı temin etmek üzere Filistindeki mandanın Türkiye devletine itasını teklif ve istirham ediyorlar. Şarkda esaslı ve pâyidar bir sulhün istikrarına medar olacak Türkiye Musevilerinin işbu maruzat ve teklifatının Ankara Büyük Millet Meclisi tarafından mazhar-ı kabul ve terviç olacağından mütehassıl bir imanı kavî perverde eder

ve kemal-i hörmetle arzı teşekkürata şitab ve vatanı muazzezimizin âfâkında tülû eden güneşin edebiyen pâyidar olmasını cenabi sani-i kâinattan tadarru eyleriz. Olbabta emr-ü fermân hazret-i veliy-yülemrindir...

Rasih Efendi (Antalya) "— Paşa Hazretleri.. Müsaade buyurun. Bu bir taraftan Filistin mandasından bahsediyor, bir taraftan Türkiye Musevîleri diyor. Hariciye vekili istenenin ne olduğunu heyeti umumiye huzurunda izah etmelidir."

Selâhattin Bey (Mersin) "— Efendiler... Filistinde herçibâdâbat (ister istemez) bir Musevî hükümeti kurulacağa benzemektedir. Bu mıntakada sulh ve sükûnun teessüsü ile memleketimiz coğrafî zaruret olarak alâkadardır. Türkiyenin, Filistin mandasını bu devletin teşekkül ve inkişafına kadar kabul etmesini Yahudilerin istemesi, yine zekâ ve basiretlerine delâlet eder. Çünkü Arap ve Musevî ırkları arasında vasıta-i muhadenet olacak (anlaşma aracılığı yapacak) tek unsur Türklerdir."

Ali Şükrü Bey (Trabzon) "— Arkadaşlar.. Filistin için bu milletin bir çok kan döktüğünü unutuyoruz zannederim. Onu muhafaza için milyonlar sarfettiğimizi ve misak-ı millîmizin bir maddesini unutuyoruz zannederim. Efendiler.. Misak-ı millîmizde biliyorsunuzki Türk millî hudutları haricinde kalan ve bize din ve hars yolu ile merbut insanların saadetini müeyyit

Alfons Tiyer ve *Mithat Paşa*

Mithat Paşanın, Osmanlı İmparatorluğu için Lâtin Demokrasisi yerine neden Anglo - Sakson Demokrasisini tercih ettiğini, yine, kendi hatıraları içinde bulmak mümkündür... Fakat bu tercihin sebeplerini, Üçüncü Napolyon'a karşı 1789 inançlarını cesaretle savunmuş, memleketini en tehlikeli devrelerde idare etmiş, Başvekil ve Devlet Reisi olmuş, bütün bu faaliyet içinde ON İKİ cildlik "Fransa İnkılâbı Tarihi" ni de yazabilmiş olan o meşhur Alfons Tiyer şöyle anlatır :

"— Mithat Paşa memleketinden kovulduktan sonra gurbet hayatının büyük kısmını Londra'da geçirdi. Paris'in kendisine muhabbet ve hürmetle kucak açmasına rağmen bu tercihin esas sebebi, Osmanlı İmparatorluğunun yaşaması için asıl dersin İngiltere'den alınması icap ettiğini bilmiş olması dolayısiyle idi. Benim çok aziz dostum ve Paris'te olduğu müddet içinde değerli misafirim olan Paşa'ya bu tercihinin sebebi yolundaki teşhisimin doğru olup olmadığını sorduğum zaman, gülerek şu cevabı vermişti :

"— Siz, büyük bir devlet adamısınız. Tarih de yazdınız. Bu iki vasfınızın teşhisine ekliyecek neyim olabilir?"

Kendisine, Osmanlıların daha çok Fransız kültürünün tesiri altında olduğunu, bu sebeple Fransız idare tarzını daha kolaylıkla benimseyeceğini hatırlattığım zaman, bana, yine gülerek :

"— Bir zamanlar bütün Avrupa saraylarında Fransızca konuşuluyordu. Almanya, Büyük Frederik'den sonra da hem Fransızca konuştu, hem de Alman İmparatorluğunun temellerini hazırladı: Sizi, harp meydanında mağlubiyete de mecbur ederek..." dedi. Fikirleri, şahsiyeti, kıymeti ve memleketine ait tasavvurları ile, bu zatın düşüncelerine ve şahsiyetine bir Şark ülkesinde değil, hatta bir Garp ülkesinde bile tahammül edilemiyeceğini anladım. Bunu da kendisine söylediğim zaman tebessüm etti, fakat bu tebessümde gözyaşından izler vardı :

"— Ben, sadece memleketime ve milletime vazifemi yapıyorum." dedi.

Bu konuşmamız, kendisiyle son görüşmemiz olmuştur."

TAİF kurbanı, Fransız devlet ve tarih adamına verdiği cevaba boynuna yağlı ip geçirilinceye kadar sadık kaldı...

maddeler vardır. Dini bizden ayrı olan Musevilerin bizim mandamızı istemeleri ne muazzam hadisedir!.. Biz, hiç bir devletin mandasını kabul etmek istemeyiz. Fakat eğer, düveli muazzama, Şark-ı Karîbde (büyük devletler yakın doğuda) hakikaten sulhü müsalemet istiyorlarsa, Filistin hadiselerinde Türkiyenin hakemliğini şimdiden kabul ederler. Yoksa emin olsunlar ki, arkadaşlar, nasıl Balkanlar bir zaman barut fıçısı ise Filistin de yakın istikbalde cihan sulhünü tehdit eden hadisat ile memlû (dolu) olacaktır."

Sırrı Bey (İzmit) "— Sabredelim.. O günler de gelecek."

Reis "— Efendim.. Müracaatın Hariciye vekâletine berayı tetkik tevdiini reyinize arzediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar.. Kabul edilmiştir."

İBRETLİ BİR HATIRLATMA

Mithat Paşanın "neden büyük, çok büyük bir devlet adamı" olduğunu isbat eden hadiselerden birisi de şudur: Kendisi, Sultan Hamid'in kovduğu korkulan adam olarak Avrupada sürgün iken, Üçüncü Napolyon'un sukutundan sonra Reisicumhur olan ünlü Fransız tarihçisi Alfons Thyer'le görüşürken demiş ki :

"— Garbli devletler, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü için bu kadar emek sarfediyorlar. Selefim Âli Paşanın sabık İmparatorunuza dediği gibi, sizler dışardan, bizler içeriden bu muazzam devleti yiyip bitiriyoruz. Bu ne kuvvetli temeldir ki, hâlâ ayaktadır ve hakikî bir himmete mazhar olsa yine asırlarca pâyidar olur. Fakat maazallah, birgün sahne-i tarihten çekilecek olursa, onun yerini hiç bir devlet, hatta devletler topluluğu alamıyacaktır. Çünkü Devlet-i Osmaniye, bugün, cihanın üç kıt'asında bir inzibat, adalet ve şefkat, müsalemet ve asayiş tevzi ve temsil ediyor. Bunu birgün gelecek bütün cihan anlıyacaktır."

Hakikat de öyle oldu: Bugün, Yakın ve Orta - Doğudaki şu karmakarışık manzaraya bakınız: Bu hadiseler karşısında Birleşmiş Milletler bile ne kadar âciz!..

Mısırlı resmi organ biraz utanmalıdır: Makarios'un elinde kimin gönderdiği silâhlar var? Bu silâhlar, oradaki masum Türklere karşı ne maksadla kullanılıyor? Bir de din kardeşliği, her milletin kendi kendisini idaresini hedef tutmuş Sosyalizm masalı ve sayısız efsaneler!..

Ziyanı yok!.. Türklüğe ihanet eden hiç bir haksızlığı, Allah affetmiyor: İşte tarihin ibretli sahifeleri... En nâzik ve buhranlı devrimizde ayaklanan, üç nesil öncesi öz Türk iken aslını unutan Kavalalı Mehmet Ali Paşanın sülâlesinden kim kaldı? Âkibetleri ne oldu? Âsî Mekke Şerifi Hüseyin'in sonu ne halde ?

Biz, âlicenâb, asil, büyük bir milletin evlâtlarıyız. Tarihimiz de meydanda... Yeter ki, bu geçmişi inkâr safsatasından kurtularak ÖZ'e dönebilme kudret ve vefasını gösterelim ve bütün şerefli, medenî, ileri neticeleri bu ÖZ ve ASIL'dan kopmadan başarabilelim.

İşte, El-Cumhuriyye'nin bilmediği hakikat: Millî Mücadelemizin zaferinden sonra, Yahudiler kendilerini idare etmemizi, yâni Filistin Mandası'nı bizden istediler. Verdiğimiz cevap da, yürüdüğümüz yol da meydanda...

SARI SALTUK ve AİYOS SPİRİDON

— 3 —

Yazan: NAZMİ SEVGEN

Sarı Saltuğun tarihî şahsiyeti, kahramanlık ve velilik vasıfları Saltuknâme (38) münderecatı ile sabit bulunmaktadır. Prof. M. Fuat Köprülü, bunu esas tutarak Sarı Saltuk hakkında şu telhisi yapmaktadır: (39)

"Eser, (Saltuknâme) tertibi, mahiyeti, muhtevası, ideolojisi itibarile, Battalnâme ve Danişmentnâme gibi Anadolu fethine ait destanî romanların üçüncü cycle'ini teşkil eder, Danişment Gazi gibi Sarı Saltuk - asıl ismile Şerif - de Seyit Battal'ın torunlarından olup, aynı manevî vazife (mission) ile, yani kâfirlere karşı cihat ve Müslümanlığı yaymak vazifesile mükelleftir. İdeoloji bakımından, onu Battal'dan, yahut Danişment'ten ayırmaya imkân yok gibidir. Kâfirlerin dillerini, dinlerini âlim bir rahip kadar bilir, türlü türlü hud' alarla onların şehirlerine, kiliselerine, hükümdar saraylarına kadar girer, rahip kıyafetile kiliselerde va'zlarda bulunur, birçok hükümdarları, rahipleri öldürür, yahut Müslüman eder. İslâm dinine uymayan şeylerden şiddetle çekinir, namaz kılmayan dervişleri döver, saç ve sakallarını, bıyık ve kaşlarını tıraş eden Işık, yani Kalenderleri şiddetle muaheze eder. Zikir meclislerinde kadınlarla erkekleri beraber bulundu ran bazı büyük Türk şeyhlerine ihtarlarda bulunur. Sünnî mezhepleri arasında bilhassa Hanefiliği tercih etmektedir. Rafizi'lerle, Haricî'lerle yani bütün heterodoks zümrelerle de harbeder. Battalnâmede olduğu gibi burada da masal unsurları oldukça fazladır: cinler, cadılar (Câzû), büyücüler, hikâyede mühim bir rol oynar."

SARI SALTUĞUN KERAMETLERİ

"Onun kerametlerini sihirbazlığına atfeden kâfirler, onu bir defa ateşe, bir defa da denize attıkları halde Hızır Peygambere tabi olan Müslüman cinler onu kurtarmışlardır. O, icabedince cinler vasıtasile, en uzak yerlerden bir anda kâfirlerle gazaya yetişir, Müslümanların imdadına koşar. Çünkü, zaman zaman bu büyük kahramanın ölüm haberi yayılınca, kâfirler derhal harekete geçerek Müslümanları sıkıştırmaya başlarlar. Çünkü onları yıldıran yalnız Sarı Saltuktur. Onun Anadoluda, Rumeli ve Kırım'da mütemadi harplerinden başka Suriye, Mısır, Habeşistan, İran, Hint, Kafkasya, Türkistan, Çin sahalarında, Balkanlarda, Kırımda, Kıpçak ülkelerinde, Frenk memleketlerinde, hatta Endülüste birçok seyahatleri ve cenkleri vardır.

(38) **Abu'lhayır, Saltukname, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kütüphanesi No. 1612.**
(39) **Prof. M. Fuat Köprülü, Anadolu Selçukluları Tarihinin yerli kaynakları, Belleten, VII, 27, 433 - 434 S.**

Bu hikâyenin, Battalnâme ve Danişmentnâmeden en bariz farkı, Sarı Saltuk'un büyük bir Sofî olması ve devrindeki sair büyük şeyhlerle daima dostça münasebetlerde bulunmasıdır. Kutbeddîn Haydar, Hacı Bektaş Velî, Karaca Ahmet, Tabduk Emre, Mahmut Hayrânî, Fakîh Ahmet gibi Bektaşi velâyetnamelerinde adı geçen bir takım büyük sofiler ve Celâlettin Rûmî ve Seyyit Cemâl Kalender gibi Mevlevî ve Kalenderî zümrelerinin kurucuları ile, hatta Nasrettin Hoca ile samimî münasebetleri vardır. Anadoludaki şöhretini yukarıda anlattığımız Abû İshak Kâzerûnî'nin Kâzerûn'deki türbesini bilhassa ziyaret etmiştir. Kırımda ve Astarhan'da ananeleleri asırlarca yaşıyan Abdal Murat da onun müridi dir. Ve bütün bu müridler, tahta kılıçlarla kaleler zapteden, kâfirleri haraca kesen büyük gazi - dervişler, Alp - erenlerdir.

Sarı Saltuk, birçok mukaddes emanetlere de sahiptir: Peygamberin kılıcı, Ebû Bekir'in asâ'sı, Ömer'in tarağı, Osman'ın kamçısı hep ondadır. Türlü türlü kerametler göstererek birçok kâfirleri Müslüman eder. İptida Sinopta, sonra Kefe'de yaşadığı halde en sonra Tuna kıyılarında ve Edirnede karar kılmış, burada kırk sene yaşayarak, Rumeliyi İslâmlaştırmayı başlıca gaye edinmiştir. Mamafi, bunun kendi sağlığında olamıyacağını, hatta ölümünden sonra kâfirler arasında kalan bir avuç Müslümanın tekrar buralardan hicret edeceğini bilir, ve onlara Tatar memleketlerine gitmelerini bile tavsiye eder. Lâkin sonradan, Osmanoğulları zamanında, buraların İslâm diyarı olacağını keramet kuvvetile öğrenmiş ve dervişlerine tebşir etmiştir. Cihat ile geçen uzun bir ömürden sonra şehit olarak ölmüş, ve kendi vasiyeti üzerine evvelden hazırlanmış olan muhtelif tabutları, muhtelif hükümdarlar tarafından aldırılarak muhtelif yerlere defnolunmuştur. Onun birçok metfen veya makamları olması işte bundan dolayıdır. Komşu Hıristiyanlar da kerametlerini görerek kutsiyetine inanıyorlar, ve ondan ahıdnâmeler alarak tekkelerine bir çok nezirlerde bulunuyorlardı."

SULTÂNLAR VE BEYLERLE OLAN MÜNASEBETLERİ

"Sarı Saltuğun Sultanlar ve Beylerle olan münasebetleri de çok dikkate lâyıktır. O, asıl metbû olarak Selçuklu sultanlarını tanır ki, bunlar da sırasile Gıyâseddin Keyhusrev, İzz al-Din Keykâvus, Alâeddin Keykubat'dır. İzz al-Din ve Alâeddinin hain Veziri Affân onun düşmanıdır. Sultan ile rekabete kalkıştığı iftirası ile sultanla aralarını bozar ve memleketten çıkıp gitmesi için iki defa sultanlardan emir almaya muvaffak olur. Alâeddin, bir aralık bu vezirin teşviki ile, zengin Müslüman tacirlerinin mallarını gaspederse de, sonra bu zulümlerden tövbe ederek adaletle saltanat sürer. Halbuki Sarı Saltuk, sultanların emirlerine daima itaat eden, hiç bir siyasî maksat beslemeyen bir

Tunceli'nin Karacaviran köyünden rahmetli Seyfi Saltuk Dede.

mücahit dervîştir. Sultan Alâeddin, son devirlerinde evlâdı olmadığı cihetle memleketini beyleri (Saruhan, Menteşe, Candaroğlu, Alibey) arasında taksim eder. Kendi yerini de Lârende'deki kâfirden dönme Karamanoğluna bırakır. Saltuk, bu beyler arasında bilhassa Osmangazi ile Gazi Umur'u sever, hatta Amasya taraflarını timar olarak Osman'a vermesi hakkında Alâeddine mektup yazar. Alâeddin, Tatar Bayçu'yu mağlûp ettiği harpte şehit olması üzerine Anadolu'da başlayan anarşinin ve beyler arasındaki düşmanlıkların şiddetle aleyhindedir. Bu sırada Rum gazileri dört yıl Saltuk namına hutbe okutup para kestirirlerse de kendisi bundan memnun değildir. Bu sebeple Osman Gazi ile sebepsiz yere ona karşı düşmanlık gösteren Karamanoğlu arasında ahidnâme tanzim ettirir. Halbuki, Osman ile Umur arasında sıkı bir dostluk mevcuttur. S a r ı Saltuk, kâfirlere fırsat veren bu tefrikayı Osmanoğullarının kaldıracaklarını rüyasında gördüğü için, Osmanı Edirneye davet ederek Rumeli fethine vaz-ı-yed eder. Beline kuşak kuşatır. Ak destar (Sarık), asâ, hamâil ve bir müshaf vererek, bütün gazilerin onun etrafında toplanmalarını vasiyet eder. Saltuğun harplerde kullandığı Ak Sancak, sonradan Osmanın da sancağı olmuştur. Bir harpte Rum Tekfurunu mağlûp ettiği zaman, eline düşen kırmızı atlas otağını ve gümüş tahtını (kürsi) Osmana vererek, Tekfura kendisile değil Osman ile sulh yapmasını söyler, ve (beyimizdir) diyerek, kendi de Osmana biat eder. Bütün bunlar, Rum saltanatının Osmanoğullarına mukadder olduğunu gösteren alâmetlerdir. Mamafi, Saltuğun gaziler sülâlesine karşı alâkası, ölümünden sonra da devam eder. Fatih İstanbulu muhasara ettiği sırada, rüyasında şehrin anahtarlarını ona veren Saltuk, (bu anahtarları Edirnede saklamasını, yani eski ve mukaddes gaziler yurdu olan bu şehri ihmal etmemesini) tavsiye etmiştir. Eserin müellifi, Sultan Cem'in (padişah olursam Edirnede otururum) dediğini de ehemmiyetle kaydetmektedir.

Saltuknâmenin muhtevası hakkındaki bu küçük hûlâsa açıkça gösteriyor ki, bu eser, bilhassa Osmanlılar devrinde Rumeli gazileri arasında yaşayan ve tarihî bir esas üzerinde mütemadî yeni epizod'lar ilâvesile zenginleşerek inkişaf eyleyen bir menkabeler mecmuasıdır.

Bu izahlar, bize açıkça göstermektedir ki, Sarı Saltuk Rumelinin fethinde, İslâmlaştırılmasında, hatta Türkleştirilmesinde büyük hizmetler ifa etmiş, evvelâ tarihî, sonra da tasavvufî büyük bir şahsiyet, namlı ve şanlı bir kahraman, aynı zamanda siyasî bir misyonerdir."

NEREDE ÖLMÜŞTÜ ?

Saltuknâmenin 594. sahifesindeki şu kayıt, bize Sarı Saltuk'un ihtiyarlığında "Babadağ" ında oturduğuna ve buna göre de vefatının, yukarıda kaydettiğimiz gibi orada vuku bulduğuna, işaret etmesi bakımından kıymetlidir :

"Kısse'i Tatar Han raviler şöyle rivayet ederler ki, Sultan Saltuk rahmet'üllahi aleyh Baba'da oturmuş idi. Feragat idüb taat ve ibadetle meşgul idi. Meğer Rus diyarının meliki asi olup kâfir beylerine haberler gönderir idi. Kim Saltuk pir olub kocalmışdı harbe ve darbe kaadir değildir, gelün bir olalum yürüyelüm Türki ortadan götürelüm dedi. Ol kâfir dahi cem olub doğru Tatar Hanı üzere hücum edüb yürüdüler; çünkü han kâfirlerin bu gelmesin yarağ görüb leşkerin devşirdi, gayret süvar olub al'i Mengiray adın yerde komayıp yalnuz küffar leşkerine karşu vardı iki leşker birbirine buluşdular ceng'i azim oldu üç gün üç gice döğüşdüler, Müslümanlardan çok kimse şehid ve said oldular; a-har'ül-emir fetr'ü nusret ehl'i İslâmın olub kâfiri sıydılar küffar dönüb tar'umar olub kaçdılar....."

Bükreş'deki Bizantoloji Müessesesi Müdürü Pere Laurent'nin Sarı Saltuk hakkında bir etüt hazırlamakda olduğunu, onun nokta-i nazarına göre Sarı Saltuğun Kırım'da ölmüş olmasının muhtemel bulunduğunu eski Büyük Elçimiz rahmetli Üstad Hamdullah Suphi Tanrıöver delâleti ile daha 1940 senesinde öğrenmiştim. Hatta üstad, bir mektubunda bana "Pere Laurent'e müracaat ettim. Bu zatın, Selçukilerin Dobruca'ya gelmiş olduklarına dair evvelce verdiği konferansın doğruluğundan şüpheye düşmüş olduğunu gördüm. Bazı Bulgar müverrihler, son zamanlarda

yaptıkları neşriyat ile, bu zatın kanaatlarını sarsmışlar. Aramızda geçen uzun bir konuşmadan sonra anladım ki, Pere Laurent, evvelce müdafaa ettiği fikri teyit edecek kuvvetli delillere malik olmak şöyle dursun, Bulgar neşriyatının tesiri altında evvelki fikirlerinden de vaz geçmiştir," diye yazmıştı. Bunun üzerine 20 nisan 1940 da şahsen Pere Laurent'e yazdığım mektuba, Alman işgali dolayısıyla kendisinin memleketi terketmiş olmasından cevap almaya muvaffak olamamıştım.

BABADAĞI'NDA TÜRBESİ NASIL BULUNMUŞTU ?

Bulgar müverrihlerinin bu babdaki iddialarının mesnedini bilmiyorum. Fakat malûm olan tarihî bir realite varsa o da, yukarıda bahsettiğimiz gibi İzz-al-Keykâvus, Bizans'daki esaretten kurtarıldıktan sonra Kırım'a gelmiş, onun arkasından da Sarı Saltuk yanında bir kısım Türk'lerle Kırım'a gitmiştir (Oğuzname, s. II).

Bir müddet Kırım'da kalan Sarı Saltuk (H. 680 - M. 1281) de Kırım Hanının emir ve muvafakatiyle tekrar Dobruca'ya dönmüştür (Müneccimbaşı, Câmiüddüvel c. I, s. 1183 - 4).

Dobruca'ya döndüğü şununla da sabittir ki, Bizans'da kalmış olan İzz-al-Keykâvus'un küçük oğlu Barak'ı imparatordan istemiş, almış ve onu tedris ve terbiye etmiştir. Bunlar ve metinde izah ettiğimiz diğer tarihî vak'alar, Sarı Saltuk'un Kırım'da kısa bir müddet kaldıktan sonra Dobruca'ya döndüğünü, ömrünün son günlerini Babadağ'ında geçirdiğini teyid etmektedir (Saltuknâme, s. 594).

Sarı Saltuk'un (H. 696 - M. 1296) tarihinde Babadağ'ında vefat ederek oraya defnedildiği de gene tarihî bir hakikattır (Yusuf Âl - Nebhânî, Cami'i Karamat-i'l-avliyâ, II. 92).

Asıl adı Evliya Çelebi'ye göre (I, 659) "Mehmet Buharî" (Topkapı Sarayı müzesi, Hazine Kütüp. No. 1612 de kayıtlı Saltukname'ye göre) Şerif Hızır olan Sarı Saltuğun "Babadağ" ı kasabasında metfûn bulunduğunu bize Evliya Çelebi de söylüyor. "Babadağ" ını ve Sarı Saltuk türbesini ziyaret etmiştir. (Seyyahatname II, 134 ve III, 366).

Sarı Saltuğun metfun bulunduğu Babadağ'ı kasabası, Yıldırım Bâyezid'in büyük oğlu Süleyman Çelebi tarafından zabt ve işgâl edilmiştir (1393). Bu, aynı zamanda Bulgaristan'ın siyasî mevcudiyetine nihayet verildiği tarihtir. Kasabanın kalesi harap, surları yıkıkdır. Bu sebebden çok defa Kazak'lar "Yeni Sıla" denilen yerden Tuna'yı kayıklarla geçip "Babadağ" şehrini basarak "asitâne-i Saltuk Beyin sahan, tencere filânını alıp giderken" kayıkları sahile çarparak parçalanmış olduğundan "cümle bakır avaniyi yine tekkeye getirip avdette ehl-i velâyet eline esir düşmüşlerdir."

Diyarbakır Urfa kapısı civarında Sarı Saltuk makamı.

Sultan Bâyezid-i Veli, (Kili - Kilya) ve (Akkerman) kalelerinin fethine giderken (1484) Babadağ'ına geldiği zaman süleha-i ümmetten bazı zevat huzuruna çıkarak, "Burada Sarı Saltuk namında bir türbe-i pür-envar vardı, münkirler yıktılar, üzerine de müzehrefat dökerek kabrini kaybettiler," demişler. Padişah, gösterdikleri yerde hafriyat yaptırmış, hakikaten (Haza kabr'i Saltuk Bay Se-

yid Mehmet Buharî) kitabesini ihtiva eden mermer sanduka meydana çıkmış. Sultan Bâyezid-i Veli, burada bir türbe yaptırarak Kili, Akkerman kalelerinin fethine gitmiş. Avdette Babadağ'ında kışlamış. İnşa ettirdiği Medrese, İmaret, hamam, kervansaray gibi mebaniyi de Sarı Saltuk dergâhına vakfetmiştir. Sultan, Kırım Hanı Menli Giray'ı bu evkafa nazır tayin eyledikten sonra Edirne'ye avdet eylemiştir.

EVLİYA ÇELEBİNİN ANLATTIKLARI

Evliya Çelebi, Babadağ'ını ziyaret ettiği zaman, Dergâh civarında (Dede Saltuk korusu) namile büyük, güzel bir koru bulunduğunu kaydederek "buradan bir dal bile koparılmaz. Burası Saltuk Sultan Hazretleri'nin nice bin koyun, sığır ve atları, kısrakları ile malamaldır" diyor. Tetkikatımıza göre, bugün de korudan bir dal bile kesilmediği anlaşılmaktadır.

Babadağ'ı civarındaki köylerin, Herkeleci, Küçüksarı, Sapanca, Acıgöl, Aşağıkargalık, Kaçamak, Kuleli, Kapalıdere, Eskibaba, Kara-Harmankalesi, Sultan Karapelitli, Tanrıverdi gibi isimler taşıması, kasabada daha on bir Tekke ve Türbe bulunması bu havalinin öz Türklülüğü hakkında en kıymetli birer âbidedir.

Muhterem Üstad rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver, vaki ricam üzerine, mahalline bir Türk öğretmeni göndermek suretile Sarı Saltuk türbesi olduğu söylenen yerin bir kıt'a fotoğrafını çıkarttırıp bana göndermişler, türbe kapısındaki kitabe silinmiş olduğundan okumaya imkân bulunmadığını da bildirmişlerdi (12 ağustos 1939). Bu kıymetli vesikayı muhterem okuyucularıma sunmuştum. (Bak. Tarih Konuşuyor mecmuası s. 33, s. 2733). Bu vesikada, ön plânda (x) işaretli bir taş vardır. Bu, bir mezar taşıdır. Ancak "Muhtac-el-rahme, Mehmet Ali, ruhi için fatiha" kelimelerini zorlukla okuyabiliyoruz. Resim, taşın cephesinden alınmış olsaydı tamamını okumak kabil olabilecekti. Mahaza bu ifade ile dahi bunun, duvarın iç tarafında metfun birisine ait olduğunu anlamış bulunuyoruz. İkinci plânda, türbenin solda bir kapıyı ihtiva eden tahta parmaklığı, üçüncü plânda ve içeride türbeye giden yolun methalini görüyoruz. Stil tamamile bizim tekke ve türbelerimizin mistik hava ve manzarasını yaşatmaktadır; ağaçlara, sessizliğe, sadeliğe bürünmüş, insanı vecde, tefekküre sevkeden lahutî bir levha...

MUHTELİF KAYNAKLARA GÖRE SARI SALTUK

"Hacım Sultan velâyetnamesi" (40) ne göre, Sarı Saltuk öldükten sonra yedi değil, kırk tabutta görünmüş. Hakikî cesedin hangisi olduğunu anlamak için Dobruca Beyi cesedlere bakmış, bunlardan yalnız birisinin elini hareket ettirmekte olduğunu görerek hakikî cesedin bu olduğuna hükmetmiştir. Bunun üzerine hakikî cesed, diğer otuz dokuz cesetten mürekkep dairenin ortasına gömülmüştür. Türk ve İslâm mitolojisinde bir çok hadiseler "kırk" a bağlanır. "Hacım Sultan velâyetnamesi" bu usul ve inana uyarak Sarı Saltuk cesedini "kırk" a çıkarmaya çalışmıştır. Menkabe veya efsaneyi ancak bu suretle izah edebiliriz.

"İslâm ansiklopedisi" Fransızca metni (Franz Babinger, Enc. de L'İslâm, IV, 178) Sarı Saltuk maddesine yer vermiştir. (Sarı Saltuk Dede, Dervich Turk et St. Bektachi. c'etai un contemporain de Hadji Bektach, dont il aurait été, Dit-on, un partisan... 'Sarı Saltuk Dede, Türk Dervişi ve Bektaşi Velisi idi. Tarafdarı olduğu rivayet edilen Hacı Bektaş'ın muasırıdır.) diye başlayan tetkik pek uzun değildir. Tekrarında fayda görmüyoruz. Babinger de Sarı Saltuk'ı Bektaşi Dedesi ve Hacı Bektaş Veli'nin muasırı olarak kabul etmiştir.

İbn-i Batuta, seyyahatnâmesinin I. cildinin 386. sahifesinde Sudak'dan sonra Babadağ'ına gelişini şöyle anlatıyor : "Badehu "Baba Saltuk" namile maruf bir beldeye muvasalat ettik... "Saltuk" un mükâşefe sahibi olduğu menkul ise de hakkındaki rivayât şer-i şerife mugayir görünür." Meşhur Arap seyyahının Sarı Saltuk hakkındaki kaydı bundan ibarettir.

(Sonu gelecek sayıda)

(40) Uşak - Sivaslı yolu üzerinde aynı ismi taşıyan köyde metfun Bektaşi ulularından bir zat. Türbesi, tarafımızdan bir çok defa ziyaret edilmiştir.

"Payitaht,, ın son devri içinde bir önceki nesil

İkinci Meşrutiyet Yıllarında İstanbul Hayatından Tablolar

— 5 —

Yazan :
CEMALEDDİN SARACOĞLU

Birinci Dünya Harbi sırasında Anadolu'da olduğu gibi İstanbul'da da yiyecek sıkıntısı başgöstermiş, bolluk diyarı olan şehir, yokluk ve darlık içinde kıvranır olmuştu. Yukarıdaki klişede, o devrin bir ekmek vesikası görülmektedir.

1908 yılı, yani bundan elli sekiz sene evvel İstanbul'un yiyecek, içecek alanındaki ucuzluğundan, bereketinden bir hayli lâf ettik. Bu sayıda da o devrin ramazanlarından bir tablo çizelim :

İkinci Meşrutiyet yıllarının ramazanlarını, bu mubarek ayın o zamanki İstanbullularca nasıl karşılandığını, ne yolda kutlandığını bugünkü kuşaklara gereği kadar anlatmak biraz güç, hattâ imkânsız...

Kaşar peynirinin bile on dört, yağlıca Edirne beyaz peynirinin on, hatta o devrin fakir yiyeceği olan kara zeytinin bile beş altı liraya satıldığı bugünlerin çocuklarına eski ramazan sofralarının olağanüstü bolluğunu lâyıkile nasıl anlatmalı?..

Fazla tafsilâta girişmeden, boş yere ağızları sunlandırıp günaha girmeden, öyle saray iftar sofraları, vükelâ, vüzere konaklarında tıka basa yenilen çeşitli yemekleri sayıp dökmiyeyim de, orta halli bir ailenin ramazanı nasıl karşıladığını, nasıl geçirdiğini anlatayım :

Güneş batıp da iftar topunun gümlemesini sofra başında, dualar mırıldanarak bekliyen aile halkı, yemeğe başlamadan evvel mutlaka "iftariye" denilen tepsideki zeytinle oruç bozardı.

Bazı müteassıp ihtiyarlar, zeytinden evvel bir yudum zemzemle oruç bozmayı sevap sayarlar, ramazanın otuz gününde bu âdetlerini bozmamağa dikkat ederlerdi.

Bu iftariye tepsisinde neler yoktu?.. Evvelâ türlü reçeller, vişne, kayısı, çilek, unnap, portakal, incir, ceviz reçellerinden tutun da, bugün adlarını bile unuttuğumuz sakızlı, kaymaklı (lohuk) lar.. Sonra Balkan kaşarı, yağlı Edirne beyaz peyniri, mevsimine göre tulum, kirli hanım, dil peynirleri, sele, kalabata gibi zeytinlerin envaı, sucuk, pastırma, balık yumurtası, ezme patates salatası vesaire vesaire...

Şurasını da unutmayayım ki, reçellerin çoğu evde, zaman ve mevsimlerinde kaynatılır, öyle şekerci reçellerine pek iltifat edilmezdi.

Bir nevi çeşitli çerez diyebileceğimiz bu iftariye faslı bittikten sonra yaşlılar sofradan kalkarlar, akşam namazını kılarlar ve nihayet on, onbeş

dakika süren bu fasıladan faydalanan Çerkes bacıları, ahretlik denilen genç hizmetçi kızlar sofraya tabakları, kâseleri dizerler, çatal kaşık takımlarını yerleştirirler ve aşçıbaşının gönderdiği tabladaki yemekleri sıraya koyarlardı.

Akşam namazı kılınıp tekrar sofra etrafında toplanıldı mı, artık yemek faslı başlamış olurdu.

ÇORBAYA METHİYE

İlk gelen yemek çorba olurdu. Mevsimine göre ya tavuk suyuna terbiyeli bir şehriye çorbası, yahut gerdan suyuna maydanozlu bir pirinç çorbası, yahut da nefis bir düğün veya mis gibi bir tarhana çorbası.. Hele kış ramazanlarında terbiyeli işkembe çorbası, iki üç günde bir sofrada boy gösterirdi.

Eski İstanbul âdetlerini, an'anelerini pek iyi bilen Ahmet Rasim merhumun bir "çorba destanı" vardır ki, bazı kısımlarını, üstada rahmete vesile olur düşüncesi ile buraya aynen geçiriyorum :

Kana kuvvet, göze fer, karna cilâdır çorba,
Sağlara, hastalara ayn-ı şifadır çorba,
İllet-i cua (açlık hastalığına) deva, mahz-ı gıdadır çorba,
Ağniya (zenginler) dostu muhibb-i fıkaradır çorba,
Hasılı istekle ekle (yenilmiye) sezadır çorba.
Ramazanda hele bin can ile herkes özler,
Daha gündüzden onu mide-i hâli (boş mide) özler,
Çorbaya dair olur sofrada yağlı sözler,
O ise baklavanın rahını (yolunu) durmaz düzler,
Âlemin sevgilisi dense sezadır çorba.

İşte çorba kasidesi bu minval üzere devam eder ve eski İstanbulluların ramazanda çorbaya olan düşkünlüklerini anlatır.

RAMAZAN SOFRASI

Çorbadan sonra mutlaka bir pastırmalı, sucuklu, yahut da soğanlı yumurta ramazan sofralarının hemen her akşam tekrarlanan bir yemeği idi. Yumurtayı, halis kıvırcık etinden ve Alibey köyü yoğurdu ile yapılmış bir yoğurtlu kebap takip eder, bunu da sırasile mevsimine göre, enginar bastısı, domates oturtması, mühliyeli bamya gibi bir sebze yemeği, onu da Nemse böreği ve derhal arkasından Şam baklavası gibi bir hamur işi, ondan sonra zeytinyağlı bir yemek, is kokulu sakız muhallebisi kovalar ve içi fıstık üzüm pilâvlı bir hindi dolması yemek faslını kapar, kayısı, üryani eriği veyahut üzüm hoşafı yahutta portakal, ahududu, frenk üzümü şerbetleri gibi pilâva arkadaşlık eden meşrubat gelir, nihayet mevsimine göre elma, kavun, karpuz, üzüm, portakal, mandalina, şeftali gibi meyvelerle sofradan kalkılırdı.

Birbirinden nefis, birbirinden lezzetli bu yemekler nasıl yenilirmiş?.. Yenilirdi işte... Yalnız şu vardı ki, o eski günlerin ramazan sofralarında, şimdi mönü dediğimiz yemek listesi bulundurmak âdet olmadığı için, davetliler yemek çeşitlerini evvelden tabiatile bilemezler ve iyice karın doyurduktan sonra beşinci, altıncı sahan olarak meselâ en sevdikleri bir yemekle

karşılaştıkları vakit, kendi kendilerine :

"— Şu mubarek de varmış!.. Evvelden haber vermek yok mu?.." diye göğüs geçirirlerdi.

İLK DARBE NE ZAMAN İNDİ ?

İşte bundan elli altı yıl evvelki İstanbul'un o bereketli, ucuz, alabildiğine rahat ve mes'ut hayatına ilk darbeyi 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşı indirdi. Bu büyük afetten evvel 1911 senesinde Trablus, hemen arkasından Balkan Muharebeleri bütün imparatorlukla beraber İstanbul'u da bir hayli sarsmışlardı ama, şehrin geçim ve yaşayış alanlarında büyük ve hissedilir bir tepki yaratamamışlardı. Koca Rumeli kıtası elden çıkmış, memleket önemli maddî ve manevî kayıplara uğramıştı ama, İstanbulluların sofralarında bir eksiklik olmamış, erzak fiatlarında göze çarpacak bir yükselme kaydedilmemiş, lâfın kısası, elden çıkan vatan topraklarının doğurduğu üzüntüler bir tarafa bırakılacak olursa yılların alışkanlığı ile yerleşmiş örf ve âdetlerde bir değişiklik olmamıştı.

Doğdukları, üzerinde yaşadığı topraklar düşman istilâsına uğradığı için kesif kafileler halinde İstanbula akın akın gelen dindaş muhacirlere kucağını açan İstanbullu, elinden geldiği, gücünün yettiği nisbette bu muhacir kardeşlerini ağırlamıya, teselliye çalışıyor, bereketli sofrasından onlara da bir pay ayırıyordu. Buna rağmen yoksulluk çekmiyordu; çünkü kalbi kadar kileri de zengindi.

İstanbul'un bu ucuz yaşayış, bu bol geçiniş şekline ilk darbeyi, dediğim gibi, Birinci Dünya Savaşı indirdi idi.

Harbin ilk yıllarında da bu mahrumiyet pek hissedilmedi. Her evin kileri yine dolu idi. Piyasadan yavaş yavaş elini, eteğini çekmiye başlıyan, bu yüzden de fiatları durmadan artan yiyecek maddelerini, kiler stokları ile karşılayan o devrin İstanbulluları, bu kilerler de zamanla boşalmıya başladıktan sonradır ki, yoksulluk, sıkıntı devrine girdiler.

SÜR'ATLE YÜKSELEN FİATLAR

O devirde İstanbul yiyecekten ziyade giyecek sıkıntısı ile o felâket yıllarına ilk adımını atmış oldu. Çünkü yiyecek, içecek maddeleri nihayet yurt mahsulleri idi. Fakat Hereke gibi, Feshane gibi, el tezgâhları gibi, nihayet sınırlı mal çıkaran bir kaç iptidai yerli imalâthaneler bir tarafa bırakılacak olursa, iğnesinden ipliğine kadar hemen hemen bütün giyim eşyası imparatorluğa dış ülkelerden geliyordu. Ayağımızdaki pabuçların köselesi Fransız, sırtımızdaki elbiselerin kumaşı İngiliz'di. Hatta başımızdaki fesler bile ya Avusturya'dan, yahut Tunus'tan ithal edilirdi. Bu yüzden de savaş başlayıp imparatorluğun başta düşman ülkeler gelmek şartile, dış memleketlerle bağlantısı zorlaşınca, hatta sonraları büsbütün kesilince ilk fiat fırlamaları giyim eşyalarında görülmüş idi.

Yiyecek maddelerinden de dış memleketlerden ithal ettiğimiz kalemler vardı : Meselâ şeker Türkiyeye Avusturyadan gelirdi. O devrin kelle şekerlerini hatırlıyanlar bilmem aramızda kaldı mı? Küçük birer piramit şeklinde olan bu konik şeker kitlesi, tunç havan tokmağı ile parçalanarak kırılırdı ve dediğim gibi Avusturyadan gelirdi. Hatta rivayet edilirdi ki, bu

Avusturya şekeri Osmanlı İmparatorluğunda, Avusturya - Macaristan İmparatorluğunda satılan fiatından daha ucuza satılırmış. Bu anormal ucuzluğun sebebi de, bir rekabet önleme manevrası imiş...

İşte harbin süresi içinde sür'atle fiatları yükselen ilk gıda maddesi de şeker olmuş ve şeker ticaretidir ki, ilk harp zenginlerini yaratmıştı. Her ne kadar Avusturya - Macaristan İmparatorluğu müttefikimizdi ve şeker göndermeyi büsbütün kesmiş değildi ama, kendisi de Rusya ve Sırbistanla savaş halinde bulunduğu için hem ihracatı tahdit etmiş, hem de Sırbistan'ı istilâdan evvel şekerini ancak Romanya yolile gönderir olmuştu. Evvelce olduğu gibi, Tiryeste yolundan ve denizden şeker ihracı imkân dışına çıkmıştı.

ALTIN ve GÜMÜŞ YERİNE KÂĞIT PARA

Savaş devam ettikçe giyecek maddeleri süratle, yiyeceklerimiz de yavaş yavaş pahalılanıp dururken altın ve gümüş paralarımızın yerini alan kâğıt paraların meydana çıkmaları fiat yükselişinde başka bir faktör olmuştu.

Bakır metelikler, elli ve yüz paralıklar müstesna olmak üzere bir an geldi ki, altın liralar, gümüş mecidiyeler, çeyrekler, ikilikler, kuruşlar tamamile kayıplara karıştılar. Bunları bakır bozuk paralar takip ettiler. Öyle ki, İstanbul'da geçer akçe olarak kâğıt paralardan başka birşey görülmez oldu idi.

Hatta bir aralık bozuk para sıkıntısı o kadar arttı, alış veriş o derece zorlaştı idi ki, hükümet (1) kuruşluk ve (2,5) kuruşluk kâğıt paralar bile çıkarmak zorunda kaldı idi. Çünkü o mahrumiyet yıllarında bile bir kuruşun piyasada önemi vardı.

Yine bir an geldi ki, hemen her yiyecek maddesi vesika usulüne bağlandı. Zaten harbin ikinci yılından itibaren ekmek vesika ile verilir olmuştu. Bu verilen ekmek de undan ziyade süpürge tohumu ile yapılır, kapka-

Birinci Dünya Harbi sırasında altın ve gümüş paralar piyasadan çekilmiş, onların yerini kâğıt paralar almıştı. Yukarıdaki klişede kâğıt iki buçuk kuruşluğun ön yüzü görülmektedir.

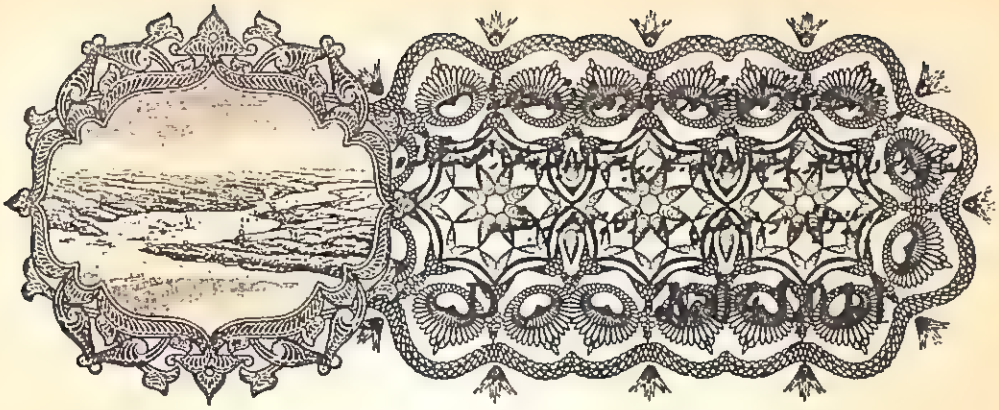

Birinci Dünya Harbinde piyasaya çıkarılan kâğıt iki buçuk kuruşluğun arka yüzü.

ra bir balçık kümesi kadar sert, yenilir yutulur birşey değildi. Bunu diğer maddeler takip ettiler ve vesikaya bağlandılar.

Hele o devirde İstanbul da dahil, bütün imparatorluğun başlıca aydınlatıcı maddesi olan petrol sıkıntısı bütün ağırlığı ile yurdun üstüne çökmüştü. O da vesika usulüne bağlandı. Hulâsa varlık, bolluk ülkesi İstanbul, yokluk ve darlık diyarı oldu idi.

BUHRANI KÖRÜKLİYENLER

Harbin son yıllarında bir "İaşe Nezareti" kurulmuş, bunun başına da Kara Kemal merhum getirilmişti. İttihat ve Terakki'nin bu dürüst, irtikâp nedir bilmez, şahsını düşünmez elemanı var kuvveti ile çalışıyor, millî ve dinî bayramlarda İstanbullulara francala beyazlığında ekmekler dağıttırıyordu ama, ne çare ki, ölülerimizi gömmek için kefen bile vesika ile dağıtılıyor olmuştu.

O devirde İstanbulun bütün ticareti, pek az istisnası ile hemen hemen tümü azınlıklar elinde idi. Mütareke yıllarında mahiyetlerini açığa vuracak olan, koynumuzda beslediğimiz yılan yaradılışdaki bu yadigârlar da, ellerinden geldiği kadar piyasadaki buhranı arttırmıya çalışmış oldukları bilinen bir gerçekti.

İşte bütün bu çeşitli faktörlerin bir araya gelmeleri ile 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşı İkinci Meşrutiyet yılları İstanbulunun bol, rahat ve refahlı yaşayışına ilk amansız darbeyi indirmiş oldu ve en mütevazı ailenin bile kilerini ve sandık eşyasını sömürüp süpürdü idi. Bu mahrumiyet yıllarını, mütareke seneleri, onu da İkinci Dünya Savaşı kovaladı ve gün geçtikçe yükselen, fırlıyan fiatlar işte bugünkü halini almış oldu.

YOKSULLUK YILLARINDA SARAY HAYATI

İlk dünya savaşı yıllarında bütün İstanbul halkı inim inim inler, emzikli anaların şekersizlikten sütleri kesilip, yavrularını emzirebilmek için çaylarını kuru üzümle tatlılaştırmıya uğraşırken, acaba sarayda hayat nasıl geçiyordu?..

Başkâtipleri Halit Ziya Uşaklıgil ve Ali Fuat Türkgeldi merhumların yayınladıkları hatıralara göre, devrin Osmanlı hükümdarı rahmetli Sultan Reşad'ın son yıllarında, milletin mahrumiyetlerine iştirak ettiği ve yiyecek

içecekte sıkıntı çeker olduğu görülüyor. Padişahın Dolmabahçe sarayında çıkan yemekleri parlak değilmiş...

Buna mukabil üstat İbrahim Hakkı Konyalı'nın "Hergün" gazetesinde yayınladığı "Osmanlı Saraylarında Sofralar ve Yenilen Yemekler" başlıklı makalesinde, Sultan İkinci Abdülhamid'in oğullarından Burhaneddin Efendinin 1916 yılı 12 ekim tarihli yemek listesinde şu yemekleri görüyoruz :

1 — Sebze çorbası, 2 — Peynirli börek, 3 — Domatesli piliç, 4 — Fasulye, 5 — Ayva tatlısı, 6 — Meyve.

Aynı şehzadenin 1 Mart 1916 tarihli yemek listesini de okuyalım :

1 — Kestane çorbası, 2 — İstakoz, 3 — Mantarlı file, 4 — Türlü, 5 — Hindi kızartması, 6 — Bezelyeli pilâv, 7 — Marmelâtlı jenuaz, 7 — Viyana peyniri, 8 — Meyve.

Lâfı bir hayli uzattık. Yüce Tanrı kısmet ederse, gelecek sohbetimizde eski İstanbul'un tiyatrolarından ve eğlence yerlerinden de bir tablo çizerek bu bahsi kaparız.

Düşen iktidarlardan hesap sorma çabası

İKİNCİ MEŞRUTİYETTE DİVAN-I ÂLİ HAREKETLERİ

— 7 —

Yazan :
NECMEDDİN SAHİR SILAN

Eski Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa, Harp Kabinelerinin sorumluluğu ile ilgili incelemelerde bulunmak üzere Âyan Meclisince kurulan "Encümen-i Mahsus" önünde muhtelif cephelerdeki askerî kayıplarımız hakkında geniş izahlarda bulundu.

Birinci Dünya Savaşında memleketimizin toprak ve insan bakımlarından uğradığı bu elim kayıplara ilâveten Irak Cephesindeki askerî hareketlere temas eden eski Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa bu mevzu ile ilgili olarak şunları söyledi :

"— Irak'ın, Hindistan'a nazaran durumu ve yakınlığı ve milletlerarası olduğu kadar daha ziyade İngilizlerin siyaseti bakımından taşıdığı büyük ehemmiyet hasebile müdafaa kuvvetlerinden hali bırakılmaması gerektiği halde Bağdad Kolordusunun yarısı Erzurum Havalisine ve Musul Kolordusunun tamamı Haleb ve Hama'ya nakledilmiştir. Böylece Irak'da altı tabur bırakılarak, kara ve deniz müdafaa vasıtalarının ihmali gibi, büyük bir gaflet eseri ile, Basra İngilizler tarafından cüzî bir kuvvetle işgal olunmuştur.

Bu vaziyet karşısında yardımcı kuvvetlerin yetiştirilmesi suretile İngilizlerin Basra'dan şimale doğru ilerlemesi önlenilmiş olmasına mukabil İran içerlerinde askerî hareketlere girişilmiş ve Irak Bağdad'a kadar açık bırakılmıştır. Bu arada, Kut-ül-ammare'de elde edilen muvaffakiyetten sonra, mevcut kuvvetlerle İngilizleri kovalamak ve Irak'ı İngilizlerden temizlemek gerektiği halde ikinci defa İran seferine girişilmiş ve bu yüzden Bağdad'ın elim bir şekilde düşmesine sebebiyet verilmiştir."

Encümen-i Mahsus görüşmelerine reislik eden eski Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, Sultan İkinci Abdülhamid devrinde Hariciye Nazırlığında bulunduğu günlerde. (Sayın Necmeddin Sahir Sılan'ın koleksiyonundan)

Çürüksulu Mahmut Paşa, altıncı mad de olarak, dokunmuş olduğu Irak Cephesindeki bu acıklı duruma mukabil Kut-ül-ammare'de elde edilen başarıların İran seferleri macerası ile nasıl tüketilmiş olduğunu şöyle anlattı :

"— Denizlere hâkim ve çeşitli nakil vasıtalarına sahip olan İngilizlerin e-

linden Mısır'ı kurtarmak için gerekli vasıta ve sebeplerin hazırlanması maddeten imkânsız olmasına ve İngilizlerin taciz edici hareketlerimize mukabil, memleketimizin aleyhine çalışacakları muhakkak bulunmasına rağmen "avamfribane" ve "şöhretperest" hareketlerle Filistin'de ve çöllerde memleketin vasıtaları ve zengin kaynakları heder ve israf edildiği gibi, Süveyş kanalını tehdid kastile gönderilen kuvvetlerimiz hezimete uğramış, esir olmuş ve bütün bu hareketlere mukabil İngilizlerin Filistin'e taarruz etmelerine fırsat verilmiştir."

Eski Nafia Nazırı, Birinci Dünya Savaşında müttefikimiz olan Devletlerin, Avrupa cephelerindeki kayıpları ve başarıları yanında kahraman ordumuzun, muhtelif cephelerdeki atılış, dayanış ve çekilişlerine rağmen, elde ettiği bazı muvaffakiyetlere ilâveten, Çanakkale'deki kahramanca dövüşmeleri sonunda Rusya'nın inhilâl etmiş oldu ğuna işaret etti ve yedinci madde olarak Filistin ve Suriye hareketleri üzerinde şöyle durdu :

"— Rusya'nın harp sahnesinden çekilişinden sonra ehemmiyete şayan ola rak yalnız Filistin Cephesi kalmıştır. Ancak, bu cephenin takviyesi için hayli zaman geçmiş olduğu halde, mühim kuvvetlerimiz neticesi meşkûk hedeflere sevkedilmek suretile Filistin ihmal olunmuş ve bu cephenin birkaç saat içinde çökmesi yüzünden Ordumuz inhizam ve inhilâl ettiği cihetle Suriye ve havalisi düşmanımız olan İngilizler tarafından elim bir şekilde istilâ edilmiştir."

ORDUDAKİ YOLSUZLUKLAR

Çürüksulu Mahmut Paşa, izahlarının diğer kısımlarını, dokuzuncu - onikinci maddeler halinde, şöyle sıraladı :

"— Kıtlığın ve yoksulluğun aslî müessiri müstahsil ellerin ve çift hayvanlarının eksilmesidir. Amele taburları ile geri ve menzil hizmetlerinde yüzbinlerce nefer boş kaldığı gibi iaşe noksanından dolayı çeşitli hastalıklara maruz bırakılmıştır. Böylece bir yandan istihsal kuvveti azalmış, diğer yandan askerî masraflar boş yere yükselmiş olduğundan bütün ordudaki muharip kuvvet, "kuvve-i âkile" nin, yiğici kuvvetin onda birinden aşağı halde müessif bir hadde tenezzül etmiştir. Suriye'deki dört ordunun mevcudu otuz bin muharipten ibaret olduğu halde bu kadroların ve buna benzer sair birçok lüzumsuz kadroların bırakılması ve geniş teşkilâtın bulundurulması yüzünden "Orduyu Hümayun" un kuvvetine iras-ı zaaf edilmiştir.

Başkumandanlık vekâleti, ayrılışı sırasında, "Orduyu Hümayun" a kitaben neşreylediği beyannamede, katî netice Avrupa "dar-ül harb" inde, harekât sahasında taayyün edeceğine kani bulunduğundan, Almanyanın yükünü hafifletmek üzere, düşman kuvvetlerini üzerimize çekmek cihetini iltizam eylediğini dermeyan etmiştir. Her kumandan için evvel emirde vatanının selâmet ve tamamiyetini ve istilâ musibetlerinden masuniyetini temin eylemek "akdem ve akdes-i vezaif" den olduğunu bilmek bir vecibedir.

Memleketimizin vaziyeti hasebile müt tefiklere karşı esasen en müessir müzaheretimizi Boğazları sürekli olarak kapalı bulundurmak ve iktisadî şekilde yardım etmek suretile tedafüi kuvvetlerimizin memleketimizin ve esas menfaatlerimizin muhafazasına hasredilmesi iktiza ederdi. Bununla beraber, müttefiklerimiz "zafer-i nihai" nin tamamen ihraz edilmesine kat'î surette hükmedilemiyeceğini ve şerefli bir sulhün akdi imkânında bile istilâya uğruyan memleket aksamını tahliyeye İngilizlerin zorlanamıyacağını dahi düşünmek lâzım gelirdi.

Binaenaleyh, akıl ve hikmete ve mem leketin selâmetine aykırı bir nazariyeye memleketin feda edilmesi haddinden üstün bir şekilde dikkate şayan bulunmuştur.

Muhtelif ordularda ümera ve zabitan ve efradın muhakeme edilmeden tard ve idam edilmeleri gibi insan haklarına ve esas kanunlara aykırı muameleler yanında ordu içinde emniyet ve itimadı yıkıcı hareketlere tevessül edilmiştir. Bunlardan başka Suriye ve Irak ile Anadoluda ahaliye karşı hakka, adalete, insanlığın esas hukuk kaidelerine aykırı fecî fiiller irtikâp olunmuştur.

Bütün bu hareketlere tevessül eden kumandanlarla tekâlif-i harbiye işlerin-

de, kara ve deniz nakil vasıtalarının idaresinde, levazım ve menzil ve sair geri hizmetlerinde suiistimallerde bulunan askerî memurların mesuliyetlerini tayin etmek lâzımdır.

İaşe ve ilbas, muhafaza-i sıhhat ve tedavi hususlarından görülen eksiklikler ordunun zaaf ve inhitatında en müessir amil olmuştur. Bu itibarla mevzubahs eksikliklere sebebiyet verenlerle Ahz-ı Asker ve Muayene-i Sıhhiye Heyetlerindeki suiistimal mürtekiplerinin mesuliyetlerini zahire çıkarmak elzemdir."

Eski Nafia Nazırı, bu sözleri söylerken, zaman zaman heyecanlanıyor ve Âyan arkadaşlarının, derin bir teessür içinde, kendisini dinlemekte olmasından ayrı bir kuvvet alıyordu. Böylece bütün gerçekleri açıklamış olmasına rağmen daha çok söz söylemek istiyor gibi idi. Sanki hiç yorulmamıştı. El yazısı ile hazırladığı izahnamenin son satırlarını şu sözlerle tamamladı :

"Encümen-i Mahsus" Reisliğine

Vatanın âkıbet-i elimesine askerlik nokta-i nazarından sebebiyet veren avamilin şayan-ı ehemmiyet görülenleri beyan edilmiştir. Harbe taallûk eden vesaik ve muharreratın tetkikinden tezahür edeceği melhuz olan diğer hatiat ve suiistimalâtın dahi nazarı dikkate alınması lüzumu derkâr bulunmuştur."

6 Teşrinisani 1334
Âyandan Mahmut

Meclis-i Âyan Birinci Reis Vekili Çürüksulu Mahmut Paşanın sadece "Âyan" hüviyeti ile sunmuş bulunduğu takririne eklediği sözlü ve yazılı şu izahları "Encümen-i Mahsus" u çeşitli bakımlarla aydınlatmıştı. Bu itibarla "Encümen-i Mahsus" Reisi eski Sadrazam ve Hariciye Nazırı Ahmet Tevfik Paşa, görüşmeleri idare etmiş olan eski Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa ile izahatı dinlemiş bulunan diğer arkadaşları adına, Çürüksulu Mahmut Paşaya teşekkür etti. Eski Nafia Nazırı, gerektiği takdirde başkaca izahlarda bulunabileceği gibi tanzim edilecek mazbatanın Meclis-i Âyan Umumi Heyetinde müzakeresi sırasında da bildiklerini açıklıyacağını söyledi ve Âyân arkadaşlarını selâmlıyarak toplantı odasından uzaklaştı.

Encümen-i Mahsus âzasından eski Harbiye Nazırı ve Mütareke devrinde Sadrazam olarak vazife gören Ali Rıza Paşa (Sayın Necmeddin Sahir Sılan'ın koleksiyonundan).

TAHKİKAT NETİCESİNDE TESBİT EDİLEN ESASLAR

"Encümen-i Mahsus", Umumî Heyetçe havale edilmiş olan bu önemli mevzuu, toplantıya ara verilmeden sıcağı sıcağına karara bağlıyabilmek için, çalışmalara devam etti ve Çürüksulu Mahmut Paşanın sözlü izahlarını tevsik eden yazılı "izahname" de temas etmiş olduğu konuları incelemeye koyuldu. Bu incelemelerin sonu esas itibarile üç madde halinde özetlendi :

1 — Harb-i Umumiye suret-i iştirakimize ait hakikatlerin tayini için siyasî vesikaların tetkiki ve neşri,

2 — Harekât-ı harbiyenin suiidaresi ve memleketin bütün kaynaklarının israfı ve suiistimali ile ilgili hususların tetkiki,

3 — Dahili işlerde adalete, hakka aykırı bir hareket tarzını tatbik ve takip edenlerin mesuliyetlerinin tayini.

Bu yöndeki görüşmeler sonunda "En-

cümen-i Mahsus" şu esasları tesbit etti :

a) Düşmanlarımız tarafından harbe girilmemesi için ileri sürülen vaidler ve teklifler ile harbe iştirakimiz için müttefik devletlerle teati edilen siyasî vesikaların ve bu hususta Hariciye Nezareti ile sefirler arasında cereyan eden haberleşmelerin, diğer memleketlerde olduğu gibi, usulü dairesinde, neşredilmesi memleketin menfaatleri bakımından uygun görülmüştür. Bu sebeple gereğinin hükümetten talep edilmesi tensip olunmuştur.

Ancak, Almanya Hükümeti ile imzalanan ittifak muahedenamesinin neşri hususunda şimdilik bir talep dermeyanına lüzum görülmemiştir. Çünkü bu hususun Mebusan Meclisince, Divan-ı Âlinin teşekkülünde tetkik olunacağı tabiî bulunmuştur.

Bunlara ilâveten, harbe girişimiz sebepleri ile alâkalı izahlar pek ziyade ehemmiyeti haiz ve dikkati muciptir. Bütün bunların Divan-ı Âlinin teşekkülünde dikkat ve itibara alınacağı ve harp esnasında düşmanlarımız tarafından vuku bulan ve daha ziyade Rusyanın harp sahnesinden çekilişinden sonra olan münferit sulh tekliflerinin reddi sebeplerinin dahi Divan-ı Âli tarafından tetkik olunacağı tabiî görülmüştür.

b) Askerî harekât hakkında ileri sürülen ittihamların dayanakları ile alâkalı olarak "Encümen-i Mahsus" umuzca talep olunan açıklamalara dair takrir sahibi Çürüksulu Mahmut Paşa tarafından on iki madde halinde tesbit edilen "izahname" şayan-ı nazar ve ehemmiyet bulunmuştur. Bu itibarla, askerî harekâta ait hususların gereği "daire-i aidesi" tarafından süratle yerine getirilmek üzere sözü geçen "izahname" nin Bab-ı âliye tebliği muvafık görülmüştür.

c) Harp yılları içinde iktidarda bulunan kabinelerin, dahili siyaset neticesi olarak, Osmanlı teb'ası hakkında irtikâp edildiği bildirilen çeşitli faciaların ve fazayihin tetkiki ile mesuliyeti icap edenlerin tesbiti hususunun Divan-ı Âliye ait bir mesele olduğu mütalâa edilmiştir. Esasen Divan-ı Âlinin teşkili Meclis-i Mebusanca müzakere edilmekte ve harp yıllarına ait dahili siyasetle alâkalı hususların da Divan-ı Âlide tetkiki tabiî bulunmakta olduğundan "Encümen-i Mahsus" ca ayrıca bir muameleye mahal görülmemiştir.

ENCÜMEN MAZBATASI ÂYAN REİSLİĞİNDE

Böylece, özetlenen esaslar dairesinde tanzimi gereken "Encümen-i Mahsus" mazbatasının, eski Sadrazam ve Hariciye Nazırı Mehmet Sait Halim Paşa tarafından verilen takrirle ilgili görüşmeler sonunda ittihaz olunan karar dairesinde, yine "Encümen-i Mahsus" azası Nuri Bey tarafından hazırlanması rica edildi.

"Encümen-i Mahsus" böylelikle eski Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşanın takriri ve izahnamesi ile ilgili çalışmalarını genel olarak tamamlamış oluyordu. Vakit hayli ilerlemişti. "Encümen-i Mahsus" un hazırlanacak mazbata okunmak ve imzalanmak üzere 9 Kasım 1334 (1918) cumartesi günü toplanmasına karar verildi. Yaşları oldukça ilerlemiş bulunan sekiz âyan âzası, Fındıklı Sarayının çatısı altında bulunan Meclis-i Âyan dairesinden birer ikişer ayrıldı ve İstanbul şehrinin muhtelif semtlerinde bulunan evlerine gitmek üzere gecenin karanlıklarına daldı.

Aradan iki gün geçmiş bulunuyordu. "Encümen-i Mahsus" 9 kasım 1334 (1918) cumartesi günü son defa olarak toplandı. Bu toplantıda Çürüksulu Mahmut Paşanın takririnde belirtilen Divan-ı Âli ile ilgili hususlara ait "Encümen-i Mahsus" mazbatası sekiz âza tarafından okunmak suretile ayrı ayrı imzalandı, Meclis-i Âyan Reisliğine sunuldu. Böylece "Encümen-i Mahsus" un vazifesi sona ermiş oldu.

Âyan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey, "Encümen-i Mahsus" tarafından verilmiş olan iki mazbatanın 11 veya 14 kasım 1334 (1918) pazartesi veya perşembe günü akdedilecek olan Umumî Heyet toplantısında, diğer konulardan önce görüşülmek üzere, gündeme konulması için vazifelilere gereken emirleri verdi ve mazbatalar bastırılarak "Âyan âzay-ı kiramı" na dağıtıldı.

MAZBATA HAKKINDA ÂYAN MECLİSİNDEKİ GÖRÜŞMELER

Böylece 14 kasım 1334 (1918) pazar-

tesi günü Meclis-i Âyan Umumî Heyeti Ahmet Rıza Beyin Reisliği altında toplandı. İlk iş olarak "Harb-i Umumiye suret-i iştirâkimize ait hakayikin tayini ve idare-i harp ve siyaset-i dahiliyede netayic-i elimeye sebep olanların derece-i mes'uliyetlerinin takibi talebini havi Birinci Reis Vekili Çüruksulu Mahmut Paşa'nın takriri üzerine "Encümen-i Mahsus" mazbatasını okuttu.

"Encümen-i Mahsus" Reisi Ahmet Tevfik, Ömer Rüştü, Birinci Ferik Ali Rıza, Topçu Feriki Rıza Paşalarla Aram Efendi, Nuri, Abdülhalim ve Mavroyeni Beyler tarafından 7 teşrinisani (kasım) 1334 (1918) günü imzalanmış olan mazbatanın evvelce tesbit edilmiş olan ve özetlenen esaslarına Âyan Umumî Heyeti halinde de ittila edilmiş oldu.

Âyan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey, "Encümen-i Mahsus" un mazbatasında beş madde halinde sıralanmış olan konuların esas itibarile üç kısımdan ibaret olduğunu söyledikten sonra "vesaik-i siyasiyenin neşri" hususunun Hükümetten talep olunması tensib edilmiş olduğu halde "harekât-ı harbiyenin tarz-ı cereyanı" ve "siyaseti dahiliye" ile ilgili konuların Divan-ı Âliye aidiyetine işaret edilmekle yetinildiğini bildirdi ve Çürüksulu Mahmut Paşanın takrinin Divan-ı Âliye tevdii hakkında kat'i bir karar verilmemiş olduğunu ilâve eyledi.

"Encümen-i Mahsus" âzasından Topçu Feriki Rıza Paşa, Divan-ı Âlinin işlenmiş olan fazayihi tetkik ile iştigalinin tabiî telâkki edilmesi hasebile Çürüksulu Mahmut Paşanın takririni Divan-ı Âliye tebliğ ve tevdi hususunda kat'i karar verilmemiş olduğunu söyledi.

Bu arada "Damad-ı Hazret-i Şehriyari" Ferit Paşa söz istedi ve şöyle dedi :

"— Bendenizin bu mesele hakkında mufassal mutalâatım var. Fakat bugün hazır değilim. Bu, öyle mühim bir mesele ki, bir yandan Devletin mevcudiyetini muhataraya koyan bir takım esbab, diğer taraftan Kanun-u Esasiye müteallik bir mesele var. Her ikisinden uzun uzadıya bahsedeceğim. Halbuki "Encümen-i Mahsus" mazbatasını daha dün aldım. Onu da bendehanenize kadar göndermiye himmet ettiler. Bu mesele öyle on iki saatle hazırlanacak ve hakkında beyan-ı mütalâa edilecek bir mahiyette değil."

"BU MUHASEBENİN FAYDASI NE? ORTADA MES'UL YOK!"

Âyan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey, hatıra gelen şeyleri bugün de söyliyebileceğini Damat Ferit Paşaya bildirdikten sonra "Encümen-i Mahsus" un talebi üzerine Çürüksulu Mahmut Paşa tarafından verilmiş olan on iki maddelik "izahname" yi de okuttu. Meclis-i Âyan Reisi bunun "harp safahatını suret-i ciddiye ve mühimmede gösteren bir hulâsa" mahiyetinde olduğunu ifade ve "âzay-ı kiram" ın "mütalâa" larını bildirmelerini istedi.

Damat Ferit Paşa, takrir sahibi Çürüksulu Mahmut Paşayı "pek âkılâne ve müdirane ve hakikati izhar eder bir lâyiha ve izahname tertip buyurmuş" olmasından dolayı tebrik ettikten sonra şunları söyledi :

"— Bu zikrolunan ahval-i müessifeden, netayic-i elîmeden mes'ul olanlar kimlerdir? Bendenizce bunlardan iptiday-ı emirde mes'ul olan umumiyeti itibarile Heyeti Vükelâ, yani o zaman memleketi idare edenler ve hususile Enver Bey yahut Paşadır.

Hükümet-i sabıka gazetelerle ilân etti: "Bu adamlar her nekadar firar etilerse de biz onları takip ediyoruz, iade edeceklerdir". Acaba bu vaidleri de diğer vaidleri gibi midir? Memleketi bu hale getirdikten sonra firar eden o hainlerin avdetleri temin edilemiyecek ise, bu mubahesenin ne faydası olur? Zira ortada mes'ul yok, Gerçi diğerleri de aynı suretle mes'ul iseler de, doğrudan doğruya müttehim olan Enver, Talât ve Cemal Bey veya Paşalardır."

Meclis-i Âyan Reisi Ahmet Rıza Bey "Firar edenlerin burada bulunması kendilerini müdafaa etmeleri için de lâzım" olduğunu ve fakat "Divan-ı Âlinin gıyaben de hüküm" verebileceğini söyledikten sonra Damat Ferit Paşanın firarilerle ilgili sualinin Hükümete tevecüh ettiğini ve bu talebe Heyet-i Umumiyece iştirak edildiği takdirde hükümetin davet edilmesi suretile bu hususun müzakere edilebileceğini bildirdi. **(Sonu gelecek sayıda)**

Kiliste Mevlevihane kitabesi.

Her karış toprağında şehid, Her beldesinde evliya yatan:

VELİLER YURDU KİLİS

YAZAN : İBRAHİM HAKKI KONYALI

Doğunun klâsik eserlerinde, tarih kaynaklarında "Killiz, Kiliz" şekillerinde yazılan, bugün Türkler tarafından ya'nız (s) yapılarak söylenen ve yazılan şehrin çok eski bir tarihi olduğu sanılıyor. Araplar bugün de buraya Killiz derler.

Çivi yazılı bir Asur mektubunda Kilizi adlı bir şehir adı geçiyormuş. Romalılar devrinde buranın "Ciliza Sive Urmagıgant" adı ile bahsedildiği söyleniyor. Yalnız bilginler bu şehrin kurulduğu yeri tayin edemiyorlar. Bir şehrin, adı ile beraber bir başka ve uzak yere nakledildiği pek az görülen şeylerdendir. Biz Kilis'i şimdi şehrin yerinde kabul etmeye mütemayiliz. Hemen yanındaki İllezi de burasının bir varoşu gibi idi. Biz Kilis'de ve İlezi'de yer altı bir çok yapı kalıntıları tesbit ettik. İlezi'deki bir hamam harabesi hâlâ ayaktadır.

Kilis kıbleye ve doğuya yönelmiş bir dağ silsilesinin eteğine kurulmuştur. Önünde ufuklarda kaybolan bir ova ve Merc = Çayırlık vardır.

Lozan konferansı bu şehrin hayat damarlarını kesmiştir. İslâmî devirlerde Kilis "A'zaz" ve "Azez" denilen şimdi Suriye'de kalan eski kaleli bir şehre bağlı idi. Burası da Haleb'in bir nahiyesi idi. Halebsiz, Azezsiz ve ve Mercidabıksız Kilis, bir yarım varlıktır. Türkiyenin güney batı ucu Hatay'la tamamlanmıştır. Kilis de Haleb'i ile tamamlanabilir. Normal bir

sınır ancak böyle olur. Yaradılışa, tarihi akışa aykırı, iktisat kurallarına uymıyan sınırlar uzun ömürlü olmaz. Haleb Küçük Asya'nın kopmaz bir parçasıdır.

ÇEŞİTLİ RİVAYETLER

Kilis'in yakınında, hemen sınırın öbür tarafında Yakut-ı Hamevî'nin "Korüs" dediği çok eski bir şehir vardır. Eski Kilis'in burası olabileceğini söyleyenler de görülüyor. Bunlara göre Korüs adı zamanla dillerden dillere geçerken Kiliz, Kilis olmuştur. Yakut-ı Hamevi **"Burası Haleb'in nahiyelerindendir. Şimdi haraptır, birçok eski eser vardır. Hannanoğlu Uryâ'nın kabri de buradadır"** (1) diyor. Burada akıllara durgunluk veren eski eser kalıntıları, dökütüleri ve anfiteatrlar görülüyor. Yerliler burada yatana "Uryâ Nebi, Uryâ Peygamber" diyorlar. Pek çok yabancı ve Müslüman turistlerin ziyaret yeridir.

Ben Kilis'i askerî savunma bakımından Konya'ya benzetirim. Konya'nın bir kalesi vardı. Ovada olduğu için büyük ve üstün kuvvetlere tahammülü azdı. Konya'nın en müstahkem ve emniyetli kalesi, Takkeli dağın üstündeki Kevele kalesi idi. İlezi ve Kilis'i kendisine varoş yapan asıl Kilis kalesi, Şurahbil İbn-i Hasene'ye nisbet edilen makam türbenin kuzeyindeki Res-ül-Osman dağının üstünde idi. Kuyucu Murat Paşanın zamanında ayakta bulunan bu kalenin şimdi bazı dökütüleri kalmıştır.

Kilis ve çevresi dört seçkin halifeden Hazreti Ömer'in zamanında Halid İbn-i Velid, veyahut Cerrahoğlu Ebû Ubeyde'nin kumandasındaki askerler tarafından İslâm sınırları içine alınan yerler arasındadır. Fakat ilk kaynaklarda adı geçmez. Seneleri rakamlandırırsak, yaklaşık bir hesapla Kilis 1368 yıl kadar önce Müslümanlar tarafından fethedilmiştir.

ŞEHİTLİK ve TÜRBELER

Çok eskiden beri Kilis'in şehitliği meşhurdur. Evliya Çelebi burada üç bin kadar kitabeli eshap mezarı bulunduğunu ve bunların Halid İbn-i Velid'in Kilis'i muhasara ederken şehit olduklarını söyler.

Hâlâ "Meşhetlik Mahallesi" adını taşıyan yerde bir çok şehit mezarları bulunduğu, eski insanlardan ergin kişiler buralardan geçerlerken şehitlere hürmet maksadile pabuçlarını koltuklarına alarak yürüdüklerini yazan kitablar vardır.

Kilis'in içinde Şem'un nebiye ve eshaptan cennetle müjdelenen On'lardan Talha ve Zübeyre ve Hasene Hatun oğlu Şurahbil'e (2) nisbet edilen türbeler vardır. Hepsini ziyaret ettim. Güvenilir kaynaklar, bu sayılan eshabın başka yerlerde gömülü olduklarını yazdıkları için buradakilerin makam olduklarını kabul etmek lâzımdır.

---

(1) Mucem-ül-Büldan, Cilt 7, Sahife 180.

(2) Eshabdan cömertliği ile meşhur olduğu için Talhat-ül-Eld adı verilen zat, cennetle müjdelenen on sahabiden birisidir. Bir savaşta yirmi dört yara almıştır. Ebu Eyyub-ül Ensari ile ahret kardeşi idi. Cemel savaşında yaralanarak ölmüştür. Türbesi Basradadır. Zübeyr de Cennet ile müjdelenen ilk eshabdandır. Filistin köylerinden Amvas'ta taundan ölmüş ve oraya gömülmüştür. Babasının adı Muta' olan ve anası Haseneye nisbetle sıhriyet yapan Şurahbil, Hazreti Peygamberimizin elçilerinden idi. Ürdün'ü baştan başa fethetmişti. O da taundan Amvas'ta ölmüştür. Kabri oradadır. Kilis fatihleri arasında bulundukları için Kilis'te kendi adlarına makamlar yapıldığını sanıyoruz.

Kilis ve çevresi İslâmın ilk uç şehirleri ve yerleri arasında bulunuyordu. Abbasoğulları bu yerleri Bizanslılara karşı korumak için Orta Asya'dan Müslüman Oğuz Türklerinden mücahitler getirerek yerleştirmişlerdi. İşte Kilis ve havalisi o vakitten beri Oğuz Türklerinin yurdudur. İstanbul Başvekâlet arşivinde bulduğumuz H. 926 (M. 1519) yılında Yavuz zamanında tutulan bir il yazıcı defteri de bunu teyid etmektedir.

Bir minareler şehri olan Kilis'in bütün camileri ve mescitleri ak taştan yapılmıştır. Camilerinin başında Tekke camii, Canbolat camii denilen ve Kilis emiri, Kıbrıs şehidi Canbolat tarafından H. 961 (M. 1553) ile H. 964 (M. 1556) yılı arasında yapılan muhteşem abidedir. Minaresi ile, süsleri ile, mimari tarzı ile Osmanlı İmparatorluğunda eşsizdi. Hâlâ da öyle olmakta devam ediyor.

ŞEREFNAMEYE GÖRE CANBOLAT AİLESİ

Şerefnameden (3) öğrendiğimize göre, Canbolat ailesi Hakkâri ve İmadiye hâkimlerinin amcazadelerinden inmektedir. Bunların iddialarına göre aile zincirleri Hazreti Abbas'ın evlâdından birisine kadar çıkarmış. Bunların dedeleri Şemseddin, Bahaeddin ve Menteşe adlı üç kardeş imişler. Bu adlar kısaltılarak birincilere Şemnu, ikincilere Bahaden, üçüncülere de Mened diyorlar.

Menteşe, maiyetindeki Kürtlerle Şam ve Mısır taraflarına hicret etmiş ve Eyyubîlerin hizmetine girmiştir. Kendisine Antakya yakınlarındaki Kuseyr ve civarı sancaklık olarak verilmiştir. Bunlar bu taraflarda büyük kabiliyet göstermişlerdir. Yezidî Kürtleri ile Şemlular bunun etrafında toplanmışlar, evvelâ Maraş civarındaki bazı Yezidî şeyhleri kendisine karşı gelmişler ise de, bazılarını zor ile, bazılarını tatlılıkla kendisine bağlamıştır. Menteşe ölünce yerine oğlu Arap Bey, Arabdan sonra da oğlu Cemal, ondan sonra oğlu Ahmet Bey geçmişlerdir. Bu sırada Mısır'da Çerkes kölemenleri hâkimiyeti ellerine almışlardı. Ahmet Bey, Çerkeslerin hâkimiyetini kabul etmedi. Öldükten sonra yerine geçen büyük oğlu Habib Bey, Çerkeslerin üstün hâkimiyetini kabul etmiş olmasına rağmen tuzağa düşürülerek öldürüldü. Yerine Kasım Bey geçti. Çerkes hükümdarı buraların hâkimiyetini Yezidî Şeyhlerinden İzzeddin Bey isminde birisine vermişti. Kasım Bey Çerkeslerle hayli çarpıştı. Yavuz Mercidabık'da Sultan Gavri'yi yenince, Kasım Bey Halep Valisi Hayra Bey ile beraber Yavuz'un emrine girdiler. Kasım Bey Mısır dönüşünde on iki yaşındaki oğlu Canbolat ile beraber Yavuz'un emrinde İstanbul'a geldiler. Kasım Beyin rakibi Yezidî Şeyhi İzzeddin, Haleb Valisi Karaca Ahmet Paşayı Kasım Beyin aleyhine tahrik etmişti. Yavuz, Kasım Beyi idam ettirdi. Oğlu Canbolad'ı Topkapı Sarayına aldırttı, burada okutuldu, terbiye edildi. Yavuz kulaklarında küpe bulunan Canboladı Mısır yolunda gördüğü zaman okşar ve severdi.

Kürtlerin başkanı Yezidi Şeyhi İzzeddin evlâdsız ölünce yeri Hısınkeyf Hâkimlerinden Melik Mehmet Beye verildi.

Kanunî devrinde Canbolat Bey Topkapı Sarayından müteferrikalıkla

(3) Şerefname tercümesi, İstanbul Ali Emiri Efendi Kütüphanesi No. 364, S. 104.

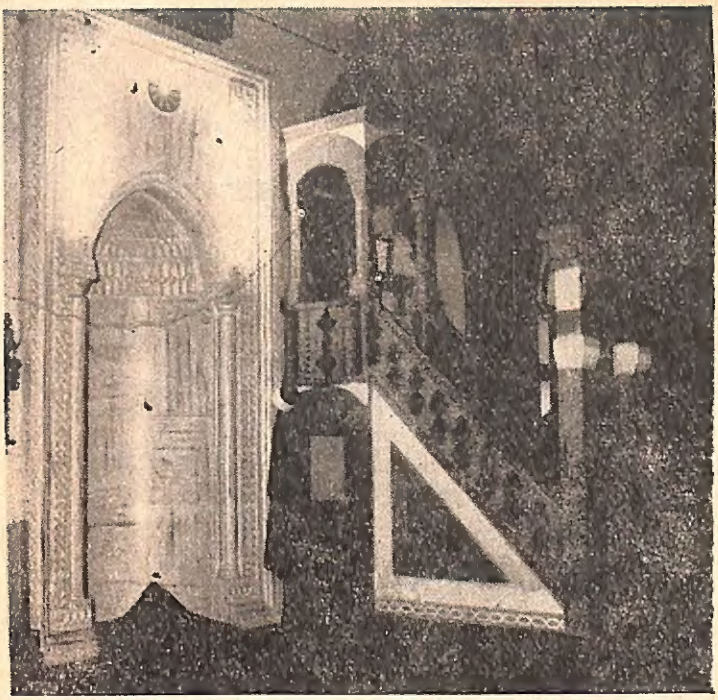

Katrancı camiinin şâheser olan mihrabı.

çıktı, bir çok savaşlara katıldı ve nihayet Kilis ve havalisi kendisine verildi. Canbolat Fırat nehrinden beş yüz kadar donanma gemisi ile Şattul Arab'a kadar indi. Oradaki Cezireler savaşını kazandı ve nihayet H. 979 (M. 1571) yılında Magosa'yı fethederken şehit oldu. Kendisi Yezidî ve İsmailî düşmanı kahraman bir Müslüman idi. Kilis'te iki hamam, yüz dükkânlı bedesten, sabunhaneler, medrese ve başka irfan ve hayır eserleri yaptırmıştır.

REVANDA KALESİ

Kilis'in batı şimalindeki Revanda kalesi de Canbolâdın emrinde ve hâkimiyeti altında idi. Klâsik kaynaklarda Revandan şeklinde geçen bu kalenin tarihi çok eskidir. Bu topraklarda hâkimiyet kuran bütün eski milletlerin alın terleri bu kaleye karışmıştır. Sivri bir dağın üstü oyularak ve içine katlar halinde inilerek yapılmıştır. İki katı toprak üstünde ve ayaktadır. Eteğinden İfrin çayı geçer. Son yıllarda alt katına kadar kimse inememiştir. Yabancı tarihçiler ve arkeologlar ve bilhassa Amerikalılar bu kaleye çok önem veriyorlar. Kapısının solundaki Arapça kitabe bu sene çalınmıştır. Eski bir fotoğrafından okuduğumuza göre, bu kaleyi en son tahkim eden ve genişleten Halep Eyyubîlerinden El-Aziz Mehmed'in oğlu En-Nasır Yusuftur. Tatarlar Haleb'i yağma ederlerken Hülâgû'nun eline esir düşmüştü. H. 959 (M. 1260) yılında ölmüştür. Bir rivayete göre Tebriz'de gömülüdür.

En-Nasır Yusuf, Azez kalesini de H. 644 (M. 1246) tarihinde tahkim etmiştir.

Revanda kalesini yazın incelemeye imkân yoktur. İçerisi tehlikeli hayvanlarla, büyük yılanlarla doludur. Kaleyi inceliyen arkadaşlarım içine taşlar attılar, korkunç sesler duyuldu. Kitabesini Amerikalılara satmak üzere Ravanda köyünden birisinin söktüğü söylenmektedir.

Sarihten ibretli fıkralar

MUSTAFA FAZIL PAŞANIN JESTİ

Mustafa Fazıl Paşa Baden - Baden'de bir kulüpte bulunduğu sırada gayet azametli bir tavırla bakara masasının başına geçmiş bir Rus Grandükü :

"— Bank açıldı, ne kadar isterseniz o kadar mize edebilirim," diyor, kimse onunla oynamağa cesaret edemiyordu. Grandükün azameti Mustafa Fazıl Paşaya fena halde dokundu. Derhal çek defterine bir rakam yazarak yazılı taraf alta gelmek üzere masaya koydu :

"— Bu çeke banko mösyö!" dedi.

Rus kabul ederek kâğıt verdi. Mustafa Fazıl Paşa dokuz çekerek kazandı ve çeki çevirdi. 3.000.000 frank rakamını gören Grandük sapsarı kesildi :

"— Şu anda bu parayı ödeyecek halde değilim" diyerek mühlet istedi. Bunun üzerine Paşa :

"— Paranızı ben size bırakıyorum mösyö! Ancak başka defa daha mütevazı davranmanızı tavsiye ederim," dedi ve salondan çıktı.

"ÜZERİNE TİTREDİĞİN HAZİNE DEĞİLDİR..."

Mithat Paşa Tuna Valisi iken, sonradan Maliye Nazırı olan Edip Efendi de defterdardı. Vilâyet merkezi olan Ruscuk'ta bir gün yangın çıktı. Vilâyet erkânından olması dolayısıyle Edip Efendi de yangın yerine gitti. Hortumlarını Tunaya veren tulumbacıların bütün kuvvetlerini sarfederek yangını söndürmeğe çalıştıkları bir sırada Edip Efendi ansızın :

"— Tulumbacılar dikkat edin, suyu israf ediyorsunuz" dedi.

Yangına karşı tedbir almakla meşgul olan Mithat Paşa Edip Efendinin sözlerini işitince hazır bulunanlara dönerek :

"— Görüyorsunuz ya, dedi, bizim defterdar efendi muttasıl tasarrufu düşünüyor. A babam!.. Bu su, Tunanın meçhul âlemlere akıp giden suyudur; üzerine titrediğin hazine gibi biter tükenir şey değildir merak etme!"

NİŞAN KOYMAK İÇİN...

Lehçesi gayet kaba olmakla beraber zamanın nüktedanlarından sayılan ve kibar konaklarını neşelendiren Şirketi Hayriye Kapı Çukadarı Hacı İzzet Efendinin bir kaza neticesinde sağ elinin orta parmağı bükülmezdi. Bir gün bir yerde iftar ederken baklavaları süratle atıştırdığını gören aç gözlü bir softa, Hacı İzzet Efendiyi lâfa tutup bir iki fazla baklava yiyebilmek için :

"— Hacı Efendi, dedi, sizin orta parmağınız niye öyle dik duruyor?"

İzzet Efendi hemen şu cevabı verdi :

"— Sizin gibi aç gözlülerle yemek yediğim zaman baklavanın birini alırken ötekine nişan koymak için!"

MESELE GETİRME

Rus sefiri meşhur İğnatyef izinli olarak memleketine giderken veda için geldiği Yusuf Kâmil Paşaya :

"— Efendimize Rusya'dan ne getireyim" deyince paşa :

"— Bir mesele getirme de, dedi, ben hiç bir şey istemem."

1966 yılında

3,5 MİLYON

LİRALIK

TAM KONFORLU

APARTMAN DAİRELERİ

ÇEŞİTLİ ZENGİN

PARA İKRAMİYELERİ

AKBANK

Vadeli her 100, Vadesiz her 200 liraya 1 kur'a numarası

İlancılık : 6627

Tarih — 209

EN VERİMLİ KUYU

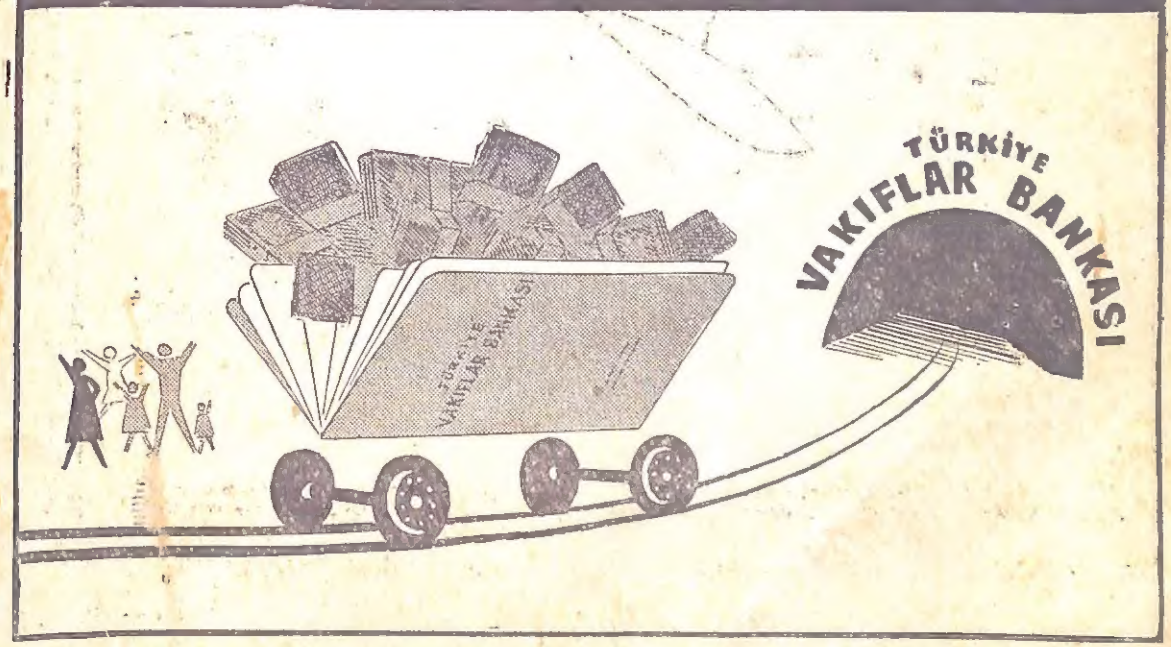

Tarih — 210

Basın : 16011 — A — 8093

ŞİMDİ akfil ALAN

OTOMOBİL KAZANIYOR

8
TALİHLİYE OTOMOBİL

400
TALİHLİYE AKFİL KUMAŞI

AKFİL kumaşı veya **AKFİL**'den mamul eşya alırken Satıcıdan İkramiye kuponunu isteyiniz. Kuponun yeşil tarafını doldurup "Akfil İkramiye Servisi, Bakırköy-İstanbul" adresine postalayınız. *(Not: İsteyenlere, müracaatı üzerine tam izahname gönderilir.)*

Hakiki AKFİL kumaşlarının kenarlarında AKFİL markası basılıdır